

HILDE FYLLINGEN

Resultater fra undersøkelsene av et gravfelt, en flyttblokk og bosetningsspor på Tjora gnr. 10, Sola kommune, Rogaland

på Tjora gnr. 10, Sola kommune, Rogaland

AM-Profil 2

Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
Museum of Archaeology, University of Stavanger

Redaksjon/Editorial office:

Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
Museum of Archaeology, University of Stavanger

Redaktør av serien/*Editor of the series*: Marianne Nitter

Redaktør av dette volumet/*Editor of this volume*:
Einar Solheim Pedersen

Formgiving/*Layout*: Ingund Svendsen

Redaksjonsutvalg/Editorial board:

Marianne Nitter (leder/*Chief Editor*)

Wenche Brun

Grete Lillehammer

Einar Solheim Pedersen

Lisbeth Prøsch-Danielsen

Utgiver/Publisher:

Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
Museum of Archaeology, University of Stavanger

N-4036 Stavanger, Norway

Tel.: (+47) 51 83 26 00

Telefax: (+47) 51 83 26 99

E-mail: post-am@uis.no

www.arkeologiskmuseum.no

ISSN 2387-5437

ISBN 978-82-7760-165-6

Stavanger 2015

Redigert av Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
Edited by Museum of Archaeology, University of Stavanger

Forsidebilde: Korsformet spenne, funnet i røys 9 på
lokalitet I. Foto: Terje Tveit, AM.

© Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger. Alt innhold er opphavsrettslig beskyttet. Gjengivelse eller formidling av hele eller deler av denne boken, elektronisk, mekanisk eller annen metode kjent eller senere utviklet, er ikke tillatt uten skriftlig tillatelse fra forlaget. Dette inkluderer fotokopi, opptak, lydopptak, eller i lagrings- og gjenfinningssystemer.

© Museum of Archaeology, University of Stavanger. All rights reserved. No part of this book may be reprinted or reproduced or utilised in any form or by any electronic, mechanical, or other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any information storage or retrieval system, without permission in writing from the publisher.

AM-Profil 2
Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
Museum of Archaeology, University of Stavanger

Hilde Fyllingen

Resultater fra undersøkelsene av et
gravfelt, en flyttblokk og bosetningsspor på
Tjora gnr. 10, Sola kommune, Rogaland

Abstract

Fyllingen, H. **Results from the investigations of a burial site, a boulder and traces of settlement at Tjora, farm 10, Sola municipality, Rogaland.** *AM-Profil 2*, 129 pp. Stavanger. ISSN 2387-5437, ISBN 978-82-7760-165-6

During 2008 and 2009, the Museum of Archaeology, University of Stavanger, carried out archaeological excavations at Tjora, farm no. 10, Sola municipality, Rogaland County. The excavations took place due to a planned expansion of the existing business premises at Baker Hughes Norge.

Three sites were excavated: a burial site (national Id 14854) consisting of nine cairns with several burials and four unmarked graves, a site consisting of a boulder with votive finds (national Id 158316) and a large site with 17 long-houses (national Id 114908). The identification numbers corresponds to the identification given to sites protected by law by the Directorate of Cultural Heritage (Riksantikvaren).

The burial site (Id 14854) was most likely established in the Late Neolithic/Early Bronze Age. A large cairn was erected (probably in the Early Bronze Age) at the highest point of the site and was the focal point for the establishment of the burials in the Iron Age. One burial was dated to the Late Neolithic, four to the Bronze Age, six to the Pre-Roman Iron Age, six to the Roman Iron Age/Migration Period and four to the Late Iron Age/Viking Age.

At the settlement site (Id 114908) nine long-houses were of the two-aisled variety, seven were of the three-aisled variety and one was a hybrid form between two- and three-aisled. This is the largest number of two-aisled long-houses ever excavated within one single site in Norway.

Hilde Fyllingen, Museum of Archaeology, University of Stavanger, 4036 Stavanger, Norway. Tel.: +47 51 83 00 00. E-mail: hilde.fyllingen@uis.no

Keywords: burial site, votive finds, two- and three-aisled longhouses

Innhold

Forord	7
Sammendrag	8
Innledning	10
Landskap og kulturmiljø	10
Registrerte kulturminner i planområdet	10
Registrerte kulturminner i nærområdet	12
En kort oversikt over anlegg og aktivitetsområder	14
Lokalitet I – gravfeltet på Orshaugen	15
Røys 1 – SI2423 og SI2511–12514.....	15
<i>Metodisk tilnærming og utgravningens forløp</i>	18
<i>SI2423 – funn fra røysen og mulig sentralkammer</i>	22
<i>SI2511–12514 – mulige sekundærgraver</i>	22
<i>Makro- og pollenanalyser</i>	23
<i>Tolkning av røys 1</i>	23
Røys 2 – SI2468 og SI2466.....	24
<i>Metodisk tilnærming og utgravningens forløp</i>	25
<i>Sekundærgravene i røys 2</i>	27
<i>Tolkning av røys 2</i>	28
Røys 3 – SI2426.....	28
Røys 4 – SI2460 og SI2463.....	29
<i>Gravleggingene i røys 4</i>	31
<i>Tolkning av røys 4</i>	32
Røys 5 – SI2430.....	34
<i>Tolkning av røys 5</i>	37
Røys 6 – SI2421	39
<i>Båtgraver – eksempler fra utgravninger siste ti år</i>	42
Røys 7 – SI2428, SI2429, SI2425 og SI2469	43
Røys 8 – SI2467	49
Røys 9 – SI2424.....	51
Urnegrav – SI2462	55
Brannflaksgrav – SI2427	55
Lokalitet I, felt 3	55
<i>Flatmarksgrav SI2465</i>	56
<i>Urnegrav SI2464</i>	57
Gravfeltets utvikling gjennom tid – tolkning og referansemateriale.....	57

Lokalitet 2 – dyrkingsspor og flyttblokk med offerfunn	60
Lokalitet 3 – bosetningsspor fra senneolitikum til eldre romertid	66
Hustuftene 2–18	68
<i>HUS 2 – tre-skipet hus fra førromersk jernalder.....</i>	<i>68</i>
<i>HUS 3 – tre-skipet hus (ikke datert)</i>	<i>71</i>
<i>HUS 4 – tre-skipet hus fra eldre bronsealder.....</i>	<i>71</i>
<i>HUS 5 – tre-skipet hus fra førromersk jernalder/eldre romertid</i>	<i>74</i>
<i>HUS 6 – to-skipet hus (ikke datert).....</i>	<i>76</i>
<i>HUS 7 – to-skipet hus fra eldre bronsealder</i>	<i>76</i>
<i>HUS 8 – tre-skipet hus fra yngre bronsealder</i>	<i>78</i>
<i>HUS 9 – to-skipet hus fra eldre bronsealder</i>	<i>79</i>
<i>HUS 10 – «hybrid» hus fra eldre bronsealder.....</i>	<i>81</i>
<i>HUS 11 – to-skipet hus fra eldre bronsealder.....</i>	<i>83</i>
<i>HUS 12 – to-skipet langhus fra senneolitikum/eldre bronsealder.....</i>	<i>86</i>
<i>HUS 13 – to-skipet langhus fra senneolitikum</i>	<i>87</i>
<i>HUS 14 – tre-skipet hus (ikke datert)</i>	<i>89</i>
<i>HUS 15 – to-skipet hus fra senneolitikum</i>	<i>91</i>
<i>HUS 16 – to-skipet hus (ikke datert).....</i>	<i>95</i>
<i>HUS 17 – to-skipet hus fra eldre bronsealder</i>	<i>96</i>
<i>HUS 18 – tre-skipet hus (ikke datert)</i>	<i>97</i>
Gropssystem ved husklyngen	98
Depot-/offerfunn i tilknytning til hus 2–18	99
<i>Praksis med husoffer i Danmark og Sverige.....</i>	<i>99</i>
<i>Husoffer fra Tjora.....</i>	<i>100</i>
<i>Depotfunn av flintavslag</i>	<i>102</i>
Mulige graver, SI2553–I2555 og AA22802	103
Kokegropser/ildsteder	105
Dyrkingslag og ardspor. Analyser av plantemateriale sett i forhold til hustuftene.....	105
Funnmaterialet fra lokalitet 3 – en generell vurdering	109
Byggeteknikk og kronologisk utvikling	112
<i>Fra to-skipete til tre-skipete langhus på Tjora. Et innblikk i den teknologiske utviklingen.....</i>	<i>112</i>
<i>En kort oversikt over to-skipete bygninger i Norge.....</i>	<i>115</i>
<i>Generelt om gårdutviklingen i Danmark og Sør-Sverige i perioden 2300–Kr.f....</i>	<i>117</i>
<i>Undersøkelsene på Kvålehodlene i Time kommune.....</i>	<i>117</i>
<i>Hustuftene gjennom tid – et forsøk på å spore tunkontinuitet på Tjora</i>	<i>118</i>
Oppsummering	124
Litteraturliste	127

Forord

De arkeologiske undersøkelsene på Tjora fant sted i 2009 og 2010. Olle Hemdorff var prosjektansvarlig, og Niall John Oma Armstrong var prosjektleder i felt. Armstrong fikk ikke selv anledning til å skrive oppdragsrapporten fra undersøkelsene, og dette arbeidet ble gjennomført av underskrevne i 2012. Det skal understrekes at jeg ikke selv var med på utgravningene på Tjora, og det er derfor dessverre noe informasjon som kan framstå mangelfull.

Jeg vil gjerne rette en stor takk til min kollega Even Bjørdal. Even Bjørdal var feltleder ved undersøkelsene på Tjora og har vært til uvurderlig hjelp i prosessen med å forstå kompleksiteten på Tjora.

Begrepsavklaring: For de av leserne som ikke er kjent med de siste års forvaltningsgravinger kan det vært greit med en liten begrepsavklaring.

- *Id + nummer* henviser til fornminnets identifikasjonsnummer i Riksantikvarens kulturminnebase «Askeladden».
- *S + nummer* er identifikasjonsnummer for lokaliteter og gjenstander innenfor Arkeologisk museums distrikt (*S = Stavanger*).
- *AS/AK/AI + tall* er del av kodesystemet som brukes ved digital innmåling av anlegg. *A = arkeologisk*. *AS = arkeologisk stolpehull*, *AK = arkeologisk kokegrop osv.*

Hilde Fyllingen

STAVANGER 2014

Sammendrag

I forbindelse med at bedriften Baker Hughes Norge ønsket å utvide sin virksomhet, ble det i 2008 og 2009 foretatt arkeologiske undersøkelser på Tjora, gnr. 10, bnr. 5 og 19 i Sola kommune. I 2008 ble det undersøkt et gravfelt og flateavdekket tre mindre arealer (lokalitet 1). Det ble funnet minst 22 graver som strakte seg over en periode på 3000 år fra slutten av yngre steinalder til vikingtid. Det ble også funnet dyrkingslag, kokegroper og rester etter et langhus. En stor flyttblokk ble undersøkt på østsiden av gravfeltet (lokalitet 2) og funnfrekvensen tyder på at det har vært foretatt ofringer rundt blokken fra slutten av yngre steinalder til begynnelsen av jernalderen. I 2009 ble det flateavdekket et større areal hvor det ble påvist minst 18 hustuffer fra slutten av yngre steinalder til førromersk jernalder, tre mulige graver fra bronsealder/jernalder, ett flintdepot fra yngre steinalder samt et større antall kokegroper, ardspor og dyrkingslag (lokalitet 3). Både på lokalitet 1 og 3 ble det funnet gjenstandsmateriale som viser til at det har vært jakt-/fangstbosetning på stedet, men hovedvekten av gjenstandsfunn, strukturer og ¹⁴C-dateringer fra undersøkelsene kan knyttes til jordbruksbosetning.

Følgende tekst er en lett omarbeidet versjon av Oppdragsrapport 2012/23A og 23B (Fyllingen & Armstrong 2012).

Fig. 1. Norgeskart som viser beliggenheten av Tanangerhalvøyen med Tjora markert. Illustrasjon: H. Fyllingen

Fig. 2. De ulike feltene på Tjora før prosjektets oppstart. Industriområdet Risavika i bakgrunnen. Tatt mot NNØ. Foto: E. Torp/«Birdy».

Innledning

Landskap og kulturmiljø

Gården Tjora ligger mellom Hafrsfjord i øst og Nordsjøen i vest (Fig. 1). Planområdet grenset mot øst opp til Rv 509, mot nord til et industriområde (Baker Hughes Norge) og mot sør og vest til åpent landsbrukslandskap. Området bestod av en markant og dominerende fjellknaus med lite løsmasser (selve Orshaugen), en øst-vestorientert fjellrygg med løsmasser vest for og inntil foten av Orshaugen samt finere sandavleiringer på og nedenfor sørsiden av denne fjellryggen (Fig. 2). Området på Orshaugen var brukt til beite, mens de andre områdene var fulldyrket. Fra toppen av Orshaugen og fjellryggen var det vid utsikt mot sør, vest og nord. Lokalitetene 2 og 3 lå på moreneavsetninger i selvdrenerende jord. Jordsmonnet på lokalitet 2 var umbrisol, på lokalitet 3 podsol. Begge disse har lavt innhold av næringsstoffer, noe som krever aktiv gjødsling. Selve Orshaugen med gravfeltet (lokalitet 1) er ikke kartlagt (Kilde: Norsk Institutt for skog og landskap, 2014).

De undersøkte områdene lå 15–33 moh. og tilhører geologisk et område med kaledonske bergarter. Havnivået i perioden 3000 f.Kr. til 1000 e.Kr. har variert fra omtrent 6 til 0,5 meter over dagens havnivå, noe som ikke har hatt direkte påvirkning for lokalitetene på Tjora. Landskapet på Tanangerhalvøya har endret seg radikalt i perioden det her er snakk om. I slutten av eldre steinalder og i bronsealderen var gjennomsnittstemperaturen et par grader høyere enn i dag. Dette hadde stor betydning for flora og fauna, og Tanangerhalvøya var, i denne perioden, dekket av tett løvskog. Da jordbruket etablerte seg som hovedervervsform, begynte en gradvis nedhogging av skogen. Dette ble gjort for å åpne opp landskapet og skape beitemark samtidig som byggeteknikken (langhus) krevde tømmer. I århundrene før vår tidsregning har landskapet gått over til å være mer preget av lyngheier. Temperaturen sank og løvskogen var ikke lenger dominerende. Utover i eldre jernalder ser det ut til at skogen forsvinner helt, og at landskapet på Jæren ble slik vi kjenner det i dag (Prøsch-Danielsen & Simonsen 2000, Prøsch-Danielsen 2006).

Registrerte kulturminner i planområdet

Rogaland fylkeskommune foretok kulturhistoriske registreringer innenfor planområdet på Tjora i 2007 og påviste 725 anlegg hvor hovedparten ble ansett som forhistoriske. Mesteparten av anleggene var stolpehull og ildsteder/kokegroper, men det ble også påvist veggrøfter, rester etter mulige gravanlegg, steinlegginger/pakninger, mulige rester etter ovner etc. I tillegg ble det funnet ardspor og et større sammenhengende område hvor det var bevart kulturlag/gammelt dyrkingslag med funn av oldsaker: flint, keramikk, brente bein. Konservator Tor Helliesen registrerte i 1901 minst seks røyser på Orshaugen samt flere røyser sør for Orshaugen (Fig. 3). Fire av røysene på Orshaugen ble nummerert 11–14. Helliesen 12 tilsvarer røys 1 i 2008-utgravningene og Helliesen 13 tilsvarer røys 2. I tillegg beskriver han en unummerert røys vest for Helliesen 12/røys 1 hvor det tidligere skal ha blitt funnet flere glassmosaikkperler, en røys sørvest for Helliesen 12/

røys 1 hvis beskrivelse, men ikke beliggenhet, passer med røys 7, jfr. 2008-utgravningene, Helliesen røys 11 som skal ha ligget sørøst på Orshaugen og som trolig var borte i 2008 samt Helliesen 14 som blir beskrevet som fire opprotete gravplasser hvor det kunne observeres et åpent gravkammer. Ut fra beliggenhet kan Helliesen 11 også tilsvare røys 7, men hans beskrivelse av røysen gir ingen klare pekepinner. I 1902 foretok Helliesen undersøkelser av noen av røysene. I en liten rundhaug vest for Helliesen 12/røys 1 fant han rester av et utgravd og ødelagt kammer. I massene fant han fragmenter av to dekorerte hankekar (S2838). I Helliesens beskrivelser fra 1902 står det: «Den lille rundhaug, der ligger sydvest for haug no. 12, undersøgte jeg derpaa. Paa østsiden af den store sten, som ligger midt i haugen, fandtes rester af et udgravet og ødelagt gravkammer. Jeg fant i mulden brudstykker af to smaa urner, hvoraf den ene vistnok har været en urnekop.» (Helliesen 1902.) Under utgravningene i 2008 tolket man disse beskrivelsene som å gjelde for røys 4. Beskrivelsen av røysen passer bedre på røys 7, men denne ligger sørøst for nr. 12/røys 1. Det er derfor usikkert om han undersøkte røys 4 eller 7, eller om beskrivelsene gjelder en røys som ikke ble gjenfunnet i 2008. Helliesen 13/røys 2 ble gjenstand for en mer omfattende undersøkelse. Han foretok i tillegg etterundersøkelser av det åpne kammeret i Helliesen 14 og i haugresten vest for Helliesen 12/røys 1 uten å finne noe (Helliesen 1901, 1902).

De registrerte kulturminnene har alle et unikt identifikasjonsnummer (Id) i Riksantikvarens database «Askeladden». I «Askeladden» har lokalitet 1 Id 14854, lokalitet 2 Id 158316 og lokalitet 3 Id 114908.

Fig. 3. Detaljutsnitt av T. Helliesens kart som viser gravfeltet på Orshaugen. Kilde: Helliesen 1901.

Registrerte kulturminner i nærområdet

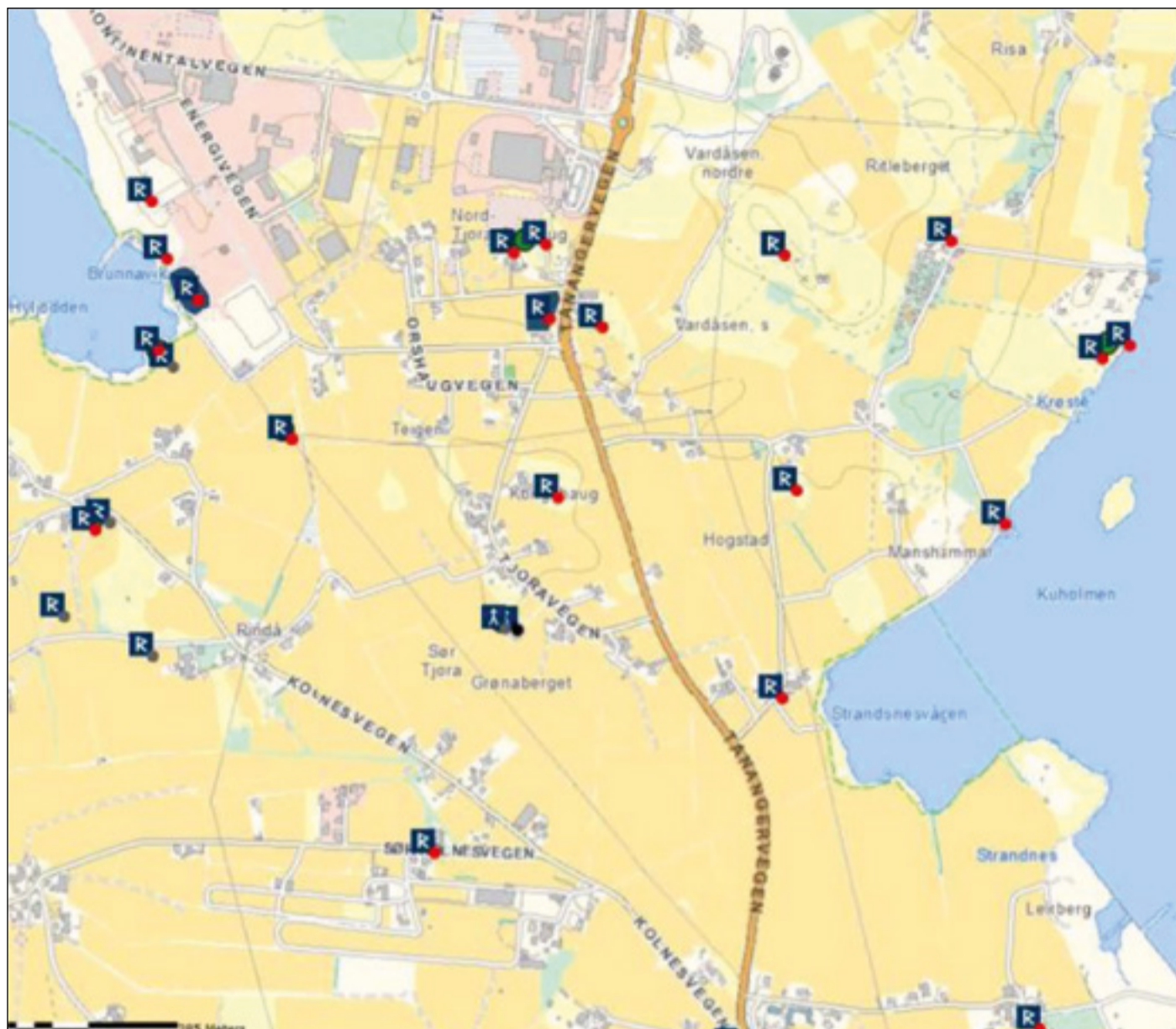
I tillegg til det omtalte gravfeltet registrerte konservator Tor Helliesen i 1901 i alt 31 kulturminner/felt med kulturminner og omtalte to kulturminner som allerede den gangen var fjernet. Det er snakk om minst 26 rundhauger og røyser, fire langhauger, minst to tufter, minst fem steinsamlinger (runde eller rektangulære), en middelalderkirkegård med minst fire steinkors, en bautastein, minst syv stakketufter, flere gardfar og flere rydningsrøyser (Fig. 4).

Fra gården Tjora er det i årenes løp kommet fram en del funn ved jordarbeider, fjerning av gravminner samt arkeologiske undersøkelser. Det skal spesielt nevnes et sett med vikingtidsvåpen (bl.a. sverd, spyd og øks) som skal ha vært tilfeldig framkommet (S5460), men som trolig stammer fra en svært rik mansgrav. I forbindelse med utbygging av Shell-raffineriet nord for planområdet ble det i 1964 foretatt undersøkelse av ti steinalderboplasser og hellerlokaliteter. Lokalitetene viste bruk fra mesolitikum til jernalder og inneholdt et rikt gjenstandsmateriale. Det ble blant annet funnet

Fig. 4. Tor Helliesens kart over Tjora og omliggende gårder. Kilde: Helliesen 1901.

Fig. 5. Kart med oversikt over registrerte kulturminner på Tjora og gårdene rundt. Hentet fra Riksantikvarens database «Askeladden».

ubrent organisk materiale (bl.a. fiskekroker), flateretusjerte pilspisser og store mengder keramikk. Det ble i tillegg undersøkt to gravanlegg, med funn fra folkevandringstid, og muligens yngre jernalder, og to mindre tufter hvor det i den ene ble funnet ett fragment av en arabisk sølvmynt (S9161–9175) (Hemdorff 2007). Gravene som ble påtruffet under undersøkelsene i 1964 var ikke tidligere registrert, men vest, sør og øst for Orshaugen ligger det mange gravminner. Det skal spesielt nevnes noen store, markante hauger, hvorav en ligger på Kongshaug (Id 5500) 500 meter sør for Orshaugen, en på Søre Varåsen 500 meter øst for Orshaugen og en på Elhaugen, 200 meter sørøst for Orshaugen (Fig. 5). Det ble i Elhaugen funnet gravlegginger fra jernalderen, der gjenstandene er kommet bort, samt en grav som inneholdt en rakekniv fra yngre bronsealder (S1569). Beliggenheten, og størrelsen, på de øvrige haugene antyder at også de ble bygget i bronsealderen.

Selve stedsnavnet Tjora er et av de navnene som antagelig kan føres tilbake til bronsealderen (navn med a-ender som Sola, Soma, Madla m.fl.), alle gårder med rike bronsealderfunn. Fra Tjora kjennes det to gravfunn fra denne perioden. Gjenstandsfunn fra, og mengden og karakteren av, synlige kulturminner på gården vitner om at det siden mellomste steinalder og fram til middelalder har vært omfattende bosetning i området. Funn fra vikingtid, inklusive en arabisk sølvmynt og den tidlige middelalderkirkegården med fire steinkors, vitner om områdets store betydning i sen forhistorisk og tidlig historisk tid (Hemdorff 2007).

En kort oversikt over anlegg og aktivitetsområder

I 2008 ble gravfeltet, omtalt som lokalitet 1, undersøkt. Gravfeltet var anlagt på et høydedrag (Orshaugen) og bestod av ni røysler med jordkappe. I røysene ble det funnet flere gravlegginger. I tillegg ble det funnet flere umarkerte graver mellom røysene. Til sammen kunne det dokumenteres 20 sikre graver samt spor etter flere forstyrrete/ødelagte graver. På flyfoto fra 1950-/60-tallet kunne det observeres en mulig røys ved/en av de tyske forsvarsstillingene i det sørvestre hjørnet av hagen til bolighuset på toppen av Orshaugen, like øst for røys 5. Denne hagen ble ikke undersøkt nærmere, og observasjonen er derfor ikke bekreftet.

Det ble i tillegg flateavdekket tre mindre arealer (felt 1–3) hvor det ble påtruffet to urnegraver/flatmarksgraver, rester etter ett mulig tre-skipet hus, groper, kokegroper, kullkonsentrasjoner, dyrkingslag og en flyttblokk hvor det blant annet ble funnet store mengder keramikk, tolket som mulige ofringer. Området rundt flyttblokken ble, under etterarbeidet, skilt ut som en egen lokalitet (lokalitet 2).

I 2009 ble det flateavdekket omtrent 20 mål på lokalitet 3. Det ble avdekket dyrkingslag, ardspar og kokegroper i de øverste lagene og hustufter i de nederste lagene. Det ble påvist åtte sikre, og ett mulig, to-skipete hus, syv tre-skipete hus og ett hus som var en blanding mellom to- og tre-skipete. Det ble i tillegg påvist fire anlegg tolket som graver og ett depotfunn av flint.

Periodemessig strakte funnene fra 2008-undersøkelsene seg hovedsakelig fra slutten av yngre steinalder til vikingtid, med en hovedvekt på eldre jernalder, og da spesielt førromersk jernalder. 2009-undersøkelsene avdekte funn fra yngre steinalder til folkevandringstid, med en hovedvekt på senneolitikum/eldre bronsealder.

Lokalitet 1 – gravfeltet på Orshaugen

Fig. 6. Lokalitet 1. Oversikt over gravfeltet samt felt 3. Nummerering R1–9 refererer til røysnummerne. Tatt mot VSV. Foto: E. Torp/«Birdy». Bearbeidet av E. Bjørdal.

På gravfeltet på Orshaugen ble det undersøkt ni gravrøysler med opptil flere gravlegginger, tre urnegraver og en flatmarksgrav (Fig. 6 og Tabell 1). I noen tilfeller er røysene anvendt til flere gravlegginger, i andre tilfeller har byggingen av røysene tydelig forstyrret eldre graver, trolig urnegraver. Det kunne skilles ut minst 20 sikre gravlegginger. I felt ble det i tillegg undersøkt fire mulige sekundærgraver i røys 1, men tre av disse anleggene er i ettertid antatt å ha en annen funksjon. Det faktiske antallet forstyrrete/ødelagte eldre graver er uklart, men det er snakk om minst to graver i røys 7 og en i røys 5.

Røys 1 – SI2423 og SI2511–I2514

Røys 1 (Fig. 7) var den største gravrøysen på lokaliteten, og tilsvarer røysen omtalt i Tor Helliesens registreringer som nr. 12. Den lå på toppen av selve Orshaugen og har fungert som senter for organiseringen av gravfeltet. Røysen var anlagt på grunnfjell på det høyeste punktet av Orshaugen, målte omtrent 28 meter i diameter og var 3 meter høy mot vest. Dette utgjør et volum på over 260 m³, men røysen har trolig (opprinnelig) vært større, ikke minst i høyden. Røysen var bygget opp som en kjerne-røys av mindre

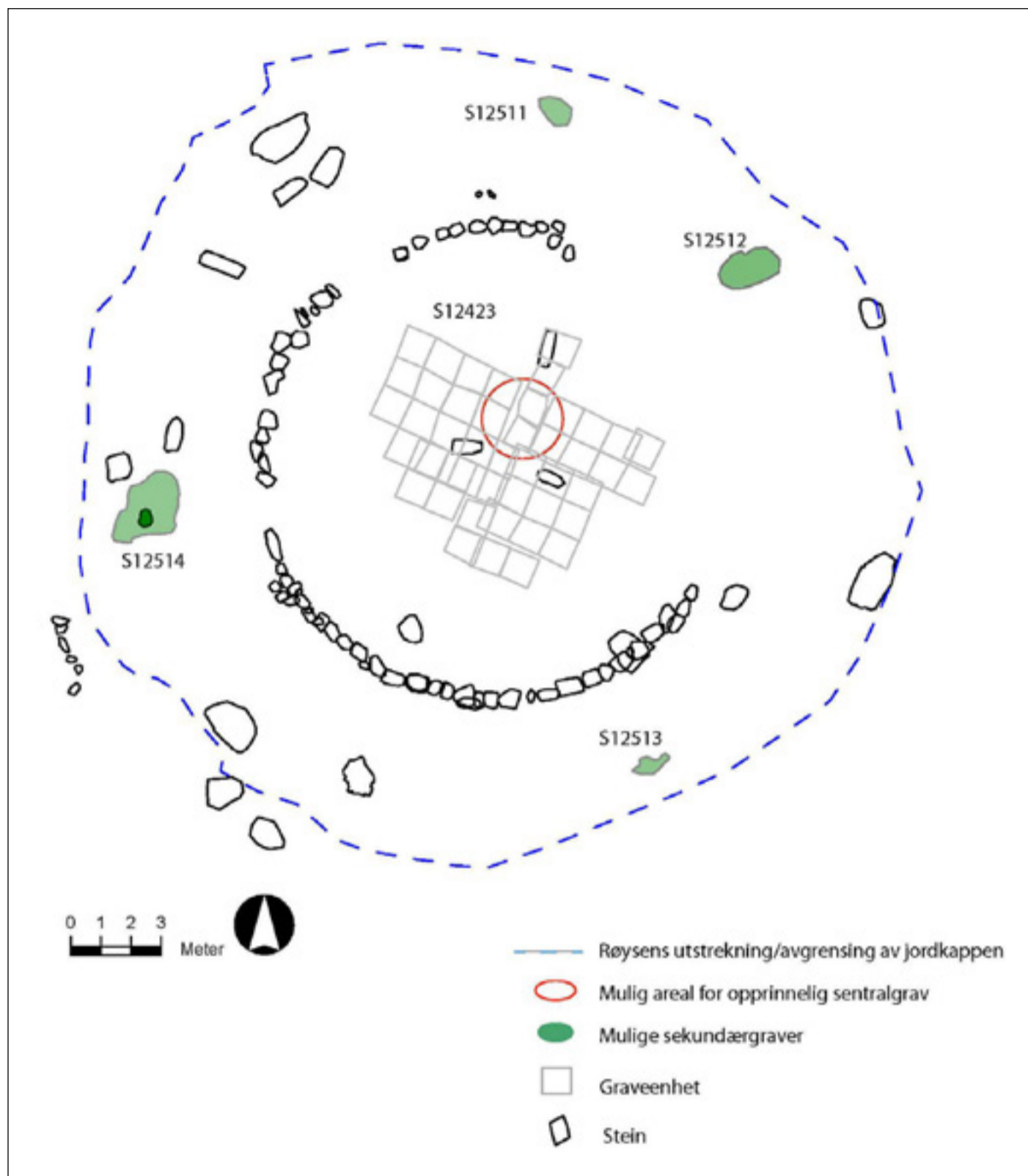

Tabell 1. Tabell over røyser, flatmarks- og urnegraver på lokalitet 1 med korresponderende museumsnummer, ¹⁴C-dateringer og periodisk plassering. Utarbeidet av H. Fyllingen.

Røys	S-nr	¹⁴ C-datering	Periodisk plassering (basert på ¹⁴ C og arkeologisk gjenstandsmateriale)
1	12423	4955–4860, 2290–2145 f.Kr. + 1005–920 f.Kr.	Senmesolitikum, senneolitikum & yngre bronsealder periode IV
1	12511	Ikke datert	Trolig yngre steinalder
1	12512	Ikke datert	Trolig yngre steinalder
1	12513	Ikke datert	Trolig yngre steinalder
1	12514	3650–3540 + 2460–2325 f.Kr.	Tidlig- og senneolitikum
2	12466	460–595 e.Kr.	Folkevandringstid
2	12468	105–10 f.Kr. + 50 f.Kr.–5 e.Kr.	Førromersk jernalder/eldre romertid
3	12426	55 f.Kr.–20 e.Kr.	Førromersk jernalder/eldre romertid
4	12463	1425–1335 f.Kr.	Eldre bronsealder, periode II
4	12460	65–130 e.Kr.	Romertid + folkevandringstid (trolig to gravlegginger)
5	12430	765–515 og 920–835 f.Kr. + 820–920 og 810–890 e.Kr.	Yngre bronsealder, periode V & VI + vikingtid (vikingtidgrav har forstyrret eldre gravlegging?)
6	12421	Ikke datert	Vikingtid, 9.århundre
7	12469	395–270 f.Kr.	Førromersk jernalder, første halvdel
7	12425	375–200 f.Kr. + 90–180 e.Kr.	Førromersk jernalder & romertid
7	12428	195–95 f.Kr.	Førromersk jernalder, andre halvdel
7	12429	3650–3540 f.Kr.	Tidlig neolitikum + eldre jernalder (FRJA?)
8	12467	2395–2200 + 195–90 f.Kr.	Senneolitikum & førromersk jernalder, andre halvdel
9	12424	965–1010 e.Kr.	Folkevandringstid & vikingtid
Urnegrav	12462	1265–1125 f.Kr.	Eldre bronsealder, periode III
Brannflak	12427	515–400 f.Kr.	Førromersk jernalder, første halvdel
Urnegrav, felt 3	12464	765–515 f.Kr.	Yngre bronsealder & yngre jernalder
Flatmarksgrav, felt 3	12465	905–820 f.Kr.	Yngre bronsealder & vikingtid

Fig. 7. Lokalitet I. Plantegning av røys I. Mulig sentralgrav basert på antall funn av bein er markert med rødt. Legg merke til den indre kantkjeden hvor alle bevarte steiner ble målt inn. Illustrasjon: H. Fyllingen.

stein omgitt av en kantkjede med en diameter på rundt 16 meter. Denne kjerneørøysen var dekket av en stor røys med til dels stor stein, og det var også en kantkjede av svært store steiner som markerte avgrensingen av den ytre røysen. Røysen var deretter dekket av en jordkappe. Steinene var ikke del av det naturlige høydedraget, men har vært fraktet til stedet, noe som understreker den enorme arbeidsmengden som har vært lagt med for å bygge denne røysen. Det ble observert to mulige sekundærgraver i kanten av jordkappen samt to mulige sekundærgraver under røysen. Røysen var kraftig forstyrret av plyndring, en tysk forsvarstilling fra 2. verdenskrig og hagen til bolighuset som lå på Orshaugen.

For ca. 150 år siden skal det ha blitt funnet et sverd i denne røysen, og dette ble sendt til et norsk museum. Sverdet kan ikke gjenfinnes i museenes databaser, og det er usikkert om opplysningene stemmer. I tillegg skal det ha vært en bauta på toppen av

røysen og denne ble flyttet til vestre del av gården. I 2008 ble en bautastein overlevert Arkeologisk museum (S12510). Bautasteinen hadde stått i Kaptein Svendsens hage på Tjora og var blitt brukt både som flaggstangholder og som grillstativ. Det er mulig det er den samme bautasteinen som skal ha stått på røys 1. Bautasteinen er nå utstilt i lokalene til Baker Hughes Norge på Tjora.

Metodisk tilnærming og utgravningens forløp

Den sørlige delen av røysen var brukt som hage, og dette, kombinert med aktivitetene i 2. verdenskrig, gjorde at man i utgangspunktet trodde at røysen var svært ødelagt. Man var redd for at undersøkelsene av denne røysen, grunnet størrelsen og kompleksiteten, skulle ta uforholdsmessig lang tid og gå på bekostning av de andre røysene på feltet. Det var derfor en metodisk utfordring knyttet til hvordan røys 1 skulle undersøkes og hvor mye mannskap og tid som skulle anvendes. Man valgte å starte undersøkelsen av røys 1 ved å legge en profilbenk i retning nordøst-sørvest. Hensikten med denne var å fange opp forholdet mellom forstyrrelsene fra 2. verdenskrig og de (trolig) bedre bevarte ytre delene av røysen.

Deretter ble gravemaskin anvendt til å fjerne det øverste torvlaget. Under torvlaget ble forstyrrelsene tydeligere, og en ble oppmerksom på spor etter flekker/groper med brent masse i jordkappen, samt større stein i ytterkant av røysen. Disse steinene ble tolket som rester etter en ytre kantkjede. De enkelte steinene i den ytre kantkjeden ble ikke målt inn, men er godt synlige på foto. Det var usikkert om jordkappen var lagt på ved anleggelsen av røysen, eller om den hadde kommet til senere. Det ble derfor valgt å grave dypere i et område i den vestlige enden av tverrprofilen. Arbeidet ble stoppet da en støtte på en klar steinpakning uten innslag av moderne forstyrrelser, og profilet var med på å klargjøre forholdet mellom jordkappen og selve steinrøysen. Dette tverrprofilen ble stående mens det ble opprettet en nordøst-sørvest-gående sjakt, tvers over røysen, for å fange opp eventuelle gravanlegg/lag/faseindikatorer. Da det viste seg å være vanskelig å fjerne steinene, bl.a. på grunn av sikkerhetshensyn, ble ikke denne sjakten gravd til bunnen. På dette tidspunktet ble man oppmerksom på den indre kantkjeden.

Det ble observert en forskjell på steinfyllet innenfor og utenfor den indre kantkjeden. Steinene på innsiden av kantkjeden var jevnt over mindre og dannet et mer kompakt lag, en indre røys, enn steinene på utsiden av kantkjeden. I denne indre røysen (kjerne-røysen) ble det satt opp et rutesystem (totalt 44 m²) hvor det ble forsøkt gravd i mekaniske lag, og massene ble vannsåldet. Det ble under rutegravningen gjort funn, blant annet av brente bein. I den sentrale delen av kjerne-røysen, mot bunnen, var det et område med organisk brent masse. Under utgravningene var det uavklart om denne massen var kommet til før røysen ble bygd eller var samtidig med røysen, men dateringer av korn fra dette laget viste at det ble deponert i førromersk jernalder. Ned mot berget, i den sørøstlige delen av røysen, ble det funnet et område med brent masse tolket som ildsteds-/kokegroprester. Hasselnøttskall fra dette anlegget ble ¹⁴C-datert til senmesolitikum (4955–4860 f.Kr.) (TRa-8156) og har derfor vært anlagt lenge før røysen ble bygget.

Fig. 8. Lokaltet 1. Røys 1 etter avtorving. Legg merke til den moderne muren som skjærer inn i gravens vestlige kant. Tatt mot SØ. Foto: AM.

Fig. 9. Lokaltet 1. Arbeid med fjerning av jordkappen på røys 1. Røys 2 er synlig til høyre på foto. Tatt mot NØ. Foto: AM.

Fig. 10. Lokalitet 1. Sjakt gjennom sørlige del av røys 1 som viser forholdet mellom jordkappen og det ytterste steinlaget. Kantstein fra den ytterste kantkjeden er synlig i forgrunnen. Tatt mot N. Foto: AM.

Fig. 11. Lokalitet 1. Jordkappen i nordre halvdel av røys 1 er fjernet. Den ytre kantkjeden og kjernerøysen er synlige. Røys 2 er til venstre i foto. Tatt mot SØ. Foto: E. Torp/«Birdy».

Fig. 12. Lokalitet 1. Utgravning av kjerneøysen i røys 1. Den indre kantkjeden er så vidt synlig til venstre i bildet. På foto A. Stamnes, S. Foy, L. Hovland og S. Halvorsen. Tatt mot NNV. Foto: AM.

Fig. 13. Lokalitet 1. Bunn av røys 1 med den indre kantkjeden rensset fram. Tatt mot NV. Foto: AM.

S12423 – funn fra røysen og mulig sentralkammer

Funn gjort under opprensing av gravrøysen, i den ytre røysen og i jordkappen, samt funn fra kjerneverøysen, har fått museumsnummer S12423. I kjerneverøysens sentrum ble det, som nevnt ovenfor, lagt ut et rutesystem på 44 m² og utgravningen ble konsentrert rundt disse. Det ble funnet brente bein i alle rutene, men et område på 2 m² skilte seg ut fra resten ved å inneholde over 20 % av beinmaterialet. Denne samlingen lå omtrent 8 meter inn fra kantkjeden, altså i midten av røysen (Denham 2008). Selv om det ble funnet beinmateriale i seksjonene rundt sentralgraven, sank antallet funn proporsjonalt med avstanden fra sentrum. Dette kan bety at kjerneverøysen er blitt gjenbrukt, noe både analysen av beinmaterialet og ¹⁴C-dateringen viser. Hver gang man har gravd en ny grav i den sentrale delen av røysen, har beinmaterialet fra eldre begravelser blitt kastet ut og blandet seg med jordmassene på utsiden av kammeret. Noe av beinmaterialet har blitt kastet tilbake i kammeret og noe blitt liggende igjen utenfor og danner et kaotisk funnbilde. Det ble totalt katalogisert ca. 2694 gram brente bein av både dyr og menneske. Mengden bein er stort, sett i forhold til normalen i kremasjonsgraver i Norge, og representerer flere individer. Det kunne identifiseres to individer, selv om det reelle antallet trolig er større; en mann og en kvinne (Denham 2008, 2010). Bein fra kvinnen ble ¹⁴C-datert til 2290–2145 f.Kr. (senneolitikum) og bein fra mannen til 1005–920 f.Kr. (yngre bronsealder) (TRa-8168 og 8170).

S12511–12514 – mulige sekundærgraver

I jordkappen og under røysen (i røysens største utstrekning) ble det i nord, nordøst, sørøst og vest funnet fire anlegg tolket som sekundærgraver.

S12511 lå under røysen i den nordlige ytterkanten, var 1 meter i diameter og inneholdt seks leirkarskår fra to ulike kar, ett flintavslag, en bit sintret leire og noen få fragmenter brente bein. Fire av leirkarskårene ser ut til å stamme fra en liten bolle som trolig kan dateres til senneolitikum. S12512 lå under røysen i nordøst. Anlegget ble synlig i steinene under jordkappen som en konsentrasjon av mindre tettlagte steiner, og ble i felt tolket som å ha blitt opprettet sekundært i røys 1. Anlegget var 90 x 140 cm stort, 5 cm tykt, og bestod av kullblandet masse og stein (ikke skjørbrant), spesielt i den østre halvdelen. I massene ble det funnet 2 gram brente bein. S12512 er trolig rester av et ildsted/kokegrop og ikke en grav.

Både S12513 og S12514 lå i røysens jordkappe. S12513 lå i den sørøstre kanten av røysen. Anlegget bestod av et 2–7 cm tykt kullholdig lag, var 1 m i diameter og inneholdt tre flintavslag og 7 gram brente bein. S12514, i den vestre kanten av røysen, er den eneste av de mulige sekundærgravene som er ¹⁴C-datert. Det ble datert en prøve på bein til 2460–2325 f.Kr. (TRa-8168). I tillegg ble det tatt en prøve i toppen av graven (uspesifisert kull) som ble datert til 3650–3630 og 3560–3540 f.Kr. (Beta 247822). Anlegget var ujevnt i fasong, 1,6 x 2 meter stort, og bestod av et 3 cm tykt kull-lag hvor det ble funnet ett flintavslag og 20 gram brente bein. Ingen av de brente beina fra disse fire anleggene kan sies å stamme fra menneske. I tillegg er fragmenteringsgraden og brenningsgraden av beina mer likt avfallsmateriale fra matproduksjon.

S12511–12514 er trolig ikke sekundærgraver i ordets rette forstand. S12511 har

sannsynligvis sammenheng med aktiviteter før røysen ble bygget, mens S12512, S12513 og S12514 lå i røysens jordkappe. Med utgangspunkt i røysens stratigrafi er det noe problematisk at S12514 ble datert til senneolitikum idet det antas at i alle fall den ytre røysen og jordkappen ikke ble anlagt før i bronsealderen. Det anses som mest sannsynlig at massene i S12513 og S12514 ble re-deponert da jordlappen ble anlagt. Dette forklarer også den tidligneolitiske dateringen fra S12514.

Makro- og pollenanalyser

Det ble analysert 18 makrofossilprøver fra røys 1. I prøvene fra de antatte sekundærgravene ble det ikke funnet spor etter dyrkede planter. Det ble tatt ut en prøve fra en kokegrop/ildstedsrest under den sørøstre delen av røysen, og forkullete hasselnøttskall fra dette ble datert til senmesolitikum (4955–4860 f.Kr.) (TRa-8156). Dette antyder menneskelig aktivitet i eldre steinalder, noe som støttes av flintfunn gjort i området. Ti makrofossilprøver fra brannlag i bunn av kjernerøysen, innenfor de undersøkte 44 rutene, inneholdt relativt mye forkullet korn. En del av kornene kunne ikke bestemmes, men av identifiserbare arter var det agnekledd bygg, hvete og havre. Sammen med kornet var fragmenter av hasselnøttskall og ugressfrø. Ett byggkorn og ett havrekorn ble ¹⁴C-datert til førromersk jernalder, henholdsvis 330–125 og 175–50 f.Kr. (Tra-8159 og 8160) (Soltvedt & Jensen 2011).

Tolkning av røys 1

Både under utgravning og ved gjennomgang av funnmaterialet og prøveresultater fra røys 1 framstod røysen som særdeles kaotisk. Det var klart fra begynnelsen at moderne aktiviteter hadde gjort kraftige inngrep i røysen. Ved gjennomgang av det arkeologiske materialet kommer det klart fram at det også har vært langvarig forhistorisk aktivitet i røysen. Sikre dateringer fra selve røyskonstruksjonen strekker seg over en periode på nesten 2000 år – fra senneolitikum til førromersk jernalder. Under røysen var det anlegg datert til senmesolitikum, indikativt på svært lang bruk av området. I røysens jordkappe, og under rutegravningen i kjernerøysen, ble det funnet leirkarskår både fra bronsealderen og fra jernalderen, en jernnagle og noen jernfragmenter i tillegg til flintfunn som viser til aktivitet i eldre og yngre steinalder. Det ble også funnet en del dyrebein. Noen av dyrebeina, bl.a. tenner fra ku, var varmepåvirket og stammer trolig fra forhistoriske anlegg. Andre funn, som kyllingbein, var av det moderne slaget. Blant beinfunnene var ytterlaget av noe som trolig er en bjørneklo (Denham 2008, 2010). Bjørneklør er ikke uvanlig i graver fra eldre jernalder, da spesielt romertid, og det er mulig at det har vært en eldre jernalders sekundærgrav i røysen som det ikke lenger er spor etter.

Røys 1 har vært anlagt på et sted hvor der allerede var bosetningsspor fra eldre og yngre steinalder, noe som gjenspeiles i dateringene fra anlegg under røysen og fra funn i røysfyllet. Den langvarige bruken gjør det umulig å si med sikkerhet når de ulike elementene av røysen ble bygget. Mengden bein som ble funnet innenfor sentralområdet i røysen, er stort i forhold til hva som er vanlig å finne i kremasjonsgraver. Analysen av de kremerte menneskebeina viser tydelig at røysen har vært brukt flere ganger, og at gravleggingen i yngre bronsealder trolig har forstyrret en senneolitisk grav. Det

ble i kjernerøysen funnet et fragment av en ravperle hvis utforming gjør at den kan ha forbindelse med den eldste gravleggingen. Den store mengden bein gjør at det er stor sannsynlighet for at graven inneholder mer enn de to individene som med sikkerhet kunne skilles ut, og man kan ikke se bort fra at noen av beina kan stamme fra begravelser også i eldre bronsealder og førromersk jernalder. Dateringene av laget i bunn av røysen antyder at kjernerøysen ble åpnet i førromersk jernalder, og laget kan trolig knyttes til gravritualer. Det ble funnet store mengder korn i de naturvitenskapelige prøvene fra dette laget, en større tetthet enn det som kan spores i de samtidige hustuftene 3 og 5 på lokalitet 3. Dette antyder en bevisst deponering av korn, trolig i forbindelse med gravritualer, der korn kan ha blitt med på kremasjonsbålet. Sammenblandingen av beinmaterialet tyder på at det har blitt kastet ut fra et sentralt område, og noe av dette er kastet tilbake (Denham 2008, 2010). Det er ikke mulig å si hvor mange ganger gravens senter har vært åpnet, men basert på de dateringene som foreligger, har det funnet sted gjenbruk ved minst to anledninger (begynnelsen av yngre bronsealder og i førromersk jernalder). Røysens forfatning gjorde at det dessverre ikke var mulig å se om det har vært et oppmurt kammer. Det er derfor ikke mulig å si om begravelsen i yngre bronsealder ble lagt ned i en allerede eksisterende røys, eller om byggingen av røysen har forstyrret en umarkert grav fra senneolitikum, og at beina fra denne er re-deponert i røysen. Det skal heller ikke utelukkes at noen av beina kan være fra eldre bronsealder, og at kjernerøysen ble bygget da. Basert på undersøkelser av liknende røys, er det mest sannsynlig at røysen, i dens fulle størrelse, ble bygget i eldre bronsealder periode III.

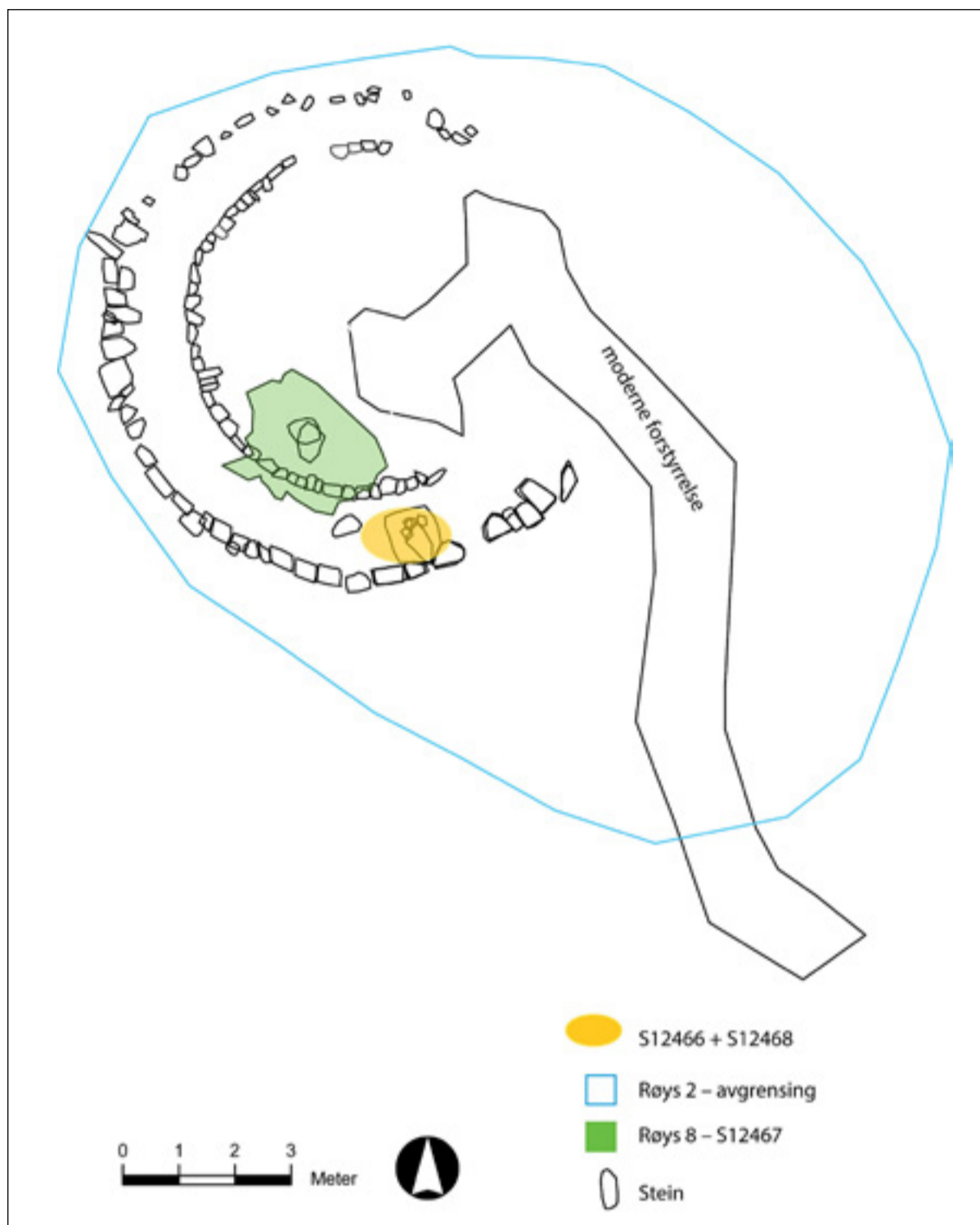
Røys 2 – S12468 og S12466

Røys 2 (Fig. 14) ble målt til å være ca. 9 meter stor, men er svært ødelagt av tidligere utgravninger samt anleggelse av en skytestilling i 2. verdenskrig. Røysen hadde to kantkjeder hvis vestlige halvdel var bevart. S12466 og S12468 ble funnet like innenfor den ytre kantkjeden i røysens søndre del og var anlagt side om side (Fig. 10). S12466 er en sekundærgrav, mens S12468 var anlagt i før-romersk jernalder og må sees i forbindelse med røys 8, som ble påvist under røys 2. Primærgraven antas å være undersøkt av konservator Tor Helliesen. Han foretok i 1902 utgravninger i røysen, og det ble funnet et kammer med en våpengrav (trolig ubrent) fra eldre romertid og over dette kammeret en urnegrav fra romertid/folkevandringstid (S2430 og S2431). Helliesen beskriver utgravningen som følgende:

« Haugen hadde et saak i toppen efter en tidligere udgravning. Jeg undersøgte den fra den østre side. Efter at have trængt lidt ind i haugen sporedes rester efter et ødelagt gravkammer. Paa bunden af haugen i dens midtpunkt fandtes et lidet, meget lavt kammer, ca. 10 cm høit. I dette laa kun to urner, en kopurne og en urtepotformet, samt brudstykker af en benkam. Dertil en masse brændet bein og kul, som ogsaa laa noget udenom kammeret (S2430). Det lille kammers bund bestod af en helle. Ved at rense denne, viste det sig, at den var meget stor, og en noget mindre laa ved siden. Ved optagelsen af disse heller fandt jeg et gravkammer udhulet i auren og i en naturlig fordybning i den underliggende fjeldgrund. Kammeret var ganske fyldt med sand. Ved at rense kammeret fandt jeg i den nordlige

Fig. 14. Lokalitet 1. Plantegning av røys 2 og røys 8. Legg merke til kantkjedene. Illustrasjon: H. Fyllingen.

ende en meget stor kniv med haandtag, lign. S Müller æ.j. no. 2, 2 kastespydspidser af jern og midt i kammeret laa en skjoldbule med skjoldets haandtag (S2431). Intet kul eller brændte bein.» (Helliesen 1902.)

Metodisk tilnærming og utgravningens forløp

Røys 2 var i 2008 fremdeles godt synlig i terrenget, men sterkt preget av moderne forstyrrelser i østre kvadrant (Helliesens undersøkelser samt en bunkers fra 2. verdenskrig) (Fig. 15). Røysen ble avtorvet, og det ble klart at den bevarte delen av steinlaget var bygd opp av to fint konstruerte kantkjeder (Fig. 16). Den ytre kantkjeden var bygd av store til mellomstore steiner, mens det i den indre kantkjeden var brukt mindre, flate steiner. Det ble opprettet et profil i NV-delen av røysen, i retning fra den sentrale delen ut mot den bevarte kanten. Ved avtorvingen ble det observert innslag av brente bein i jordmassene innenfor et avgrenset område. Dette skulle senere vise seg å være i nærheten av røys 8.

Fig. 15. Lokalitet 1. Røys 2 etter avtorving. Ødeleggelsene påført i 2. verdenskrig er godt synlige. Tatt mot VNV. Foto: AM.

Fig. 16. Lokalitet 1. Flyfoto av røys to etter at kantkjedene er rensset fram. Tatt mot S. Foto: E. Torp/«Birdy».

Fig. 17. Lokaltet 1. Sekundærgravene S12466 (til venstre) og S12468 (til høyre) i røys 2 før utgravning. Tatt mot NV. Foto: AM.

Sekundærgravene i røys 2

S12466 (Fig. 17) inneholdt 34 gram brente menneskebein, 44 skår av et (brent) hankekar samt 65 skår av asbestmagret spannformet keramikk med entralac-dekor. Det ble i tillegg funnet 13 skår av et leirkar av en grov type som trolig kan plasseres i bronsealder/førromersk jernalder. Organiske fragmenter fra graven ble ^{14}C -datert til 460–595 e.Kr. (TRa-8154). Leirkarene i S12466 er typisk for gravlegginger i folkevandringstid, noe som ble bekreftet av ^{14}C -dateringen.

S12468 (Fig. 17) inneholdt ca. 113 skår/fliser av et særs grovt kar. Godset er oransje både på utsiden og innsiden med en svart kjerne. Tykkelsen på godset er opp til 1,4 cm, og det er magret med grov grus. Karet framstod som å være satt ned i undergrunnen. Graven er ^{14}C -datert på trevirke til førromersk jernalder (105–10 f.Kr.) (TRa-8155).

Det ble analysert fire makrofossilprøver fra røysen. Den ene prøven ble tatt av sedimenter i øvre del av røysen, en ved opprensing rundt sekundærgravene S12466, en ved urnen S12468 og en i en kullkonsentrasjon like NV for S12468. Fra sistnevnte var det mange korn samt frø fra linbendel og villerter. Naken bygg kunne identifiseres, og ett korn ble datert til overgangen mellom førromersk jernalder og romertid; 60 f.Kr.–5 e.Kr. (TRa-8153) (Soltvedt & Jensen 2011).

Tolkning av røys 2

Ved en samlet vurdering av både Tor Helliesens undersøkelser i 1901 og utgravningene i 2008 er det klart at røys 2 har inneholdt minst fire gravlegginger. S12468 er en mulig urnegrav fra førromersk jernalder. S12468 kan også ha inneholdt et matoffer. Den framsto, under utgravningen, som en sekundærgrav, i og med at den var anlagt i kant med den ytterste kantkjeden, men er helt klart eldre enn røysen. S12468 ble trolig anlagt samtidig med urnegraven i røys 8. Disse to urnegravene ligger kun 2,5 meter fra hverandre og er begge datert til førromersk jernalder. Røys 2 ble trolig bygget i forbindelse med (den ubrente?) våpengraven fra eldre romertid som Helliesen undersøkte. Deretter ble røysen anvendt sekundært ved to anledninger. Den ene urnegraven fra romertid/folkevandringstid, funnet av Helliesen, var anlagt rett over primærgraven. Den andre urnegraven fra folkevandringstid (S12466) var anlagt rett innenfor den ytre kantkjeden og er sannsynligvis den yngste gravleggingen i røys 2.

Røys 3 – S12426

Røys 3 (Fig. 18) var en ujevn røys på 4,5 x 6 meter og lå 6 meter vest for Røys 1. Røysen framstod ikke som en regulær røys. Den var rufsete bygget opp og framstod mer som en tilfeldig dyngge med stein enn som en gravrøys. Steindyngen lå over et kulturlag som inneholdt en (umarkert?) urnegrav fra førromersk jernalder. Steinsamlingen har trolig

Fig. 18. Lokaltet 1. Røys 3 i profil. Legg merke til kulturlaget i forkant av, og under, røysen. Tatt mot NNV. Foto: AM.

kommet til senere og kan stamme fra T. Helliesens etterundersøkelser av en haugrest vest for røys 1 (Helliesen 1902). Det ble funnet 48 gram brente bein, blant annet tre kraniefragmenter av menneske. I graven ble det funnet ca. 100 leirkarskår. Skårene stammer fra et situlaformet leirkar. Karet, som er delvis limt sammen, har vært 17 cm høyt, 9 cm i diameter i bunn og 12 cm i diameter i topp. I tillegg ble det funnet ett flintavslag og en liten jernstift. Røys 3 ble ¹⁴C-datert på kull til overgangen mellom førromersk jernalder og eldre romertid (55 f.Kr.–20 e.Kr.) (TRa-8165). Ingen makrofossilprøver ble analysert.

Røys 4 – S12460 og S12463

Røys 4 (Fig. 19–22) inneholdt to gravlegginger; S12460 og S12463. Røys 4 bestod av en 5 x 7 meter stor rektangulær røys dekket av en 50–70 cm tykk jordkappe som var 9 meter

Fig. 19. Lokalitet
1. Plantegning
av røys 4 med
de ulike gravene
markert.
Illustrasjon: H.
Fyllingen.

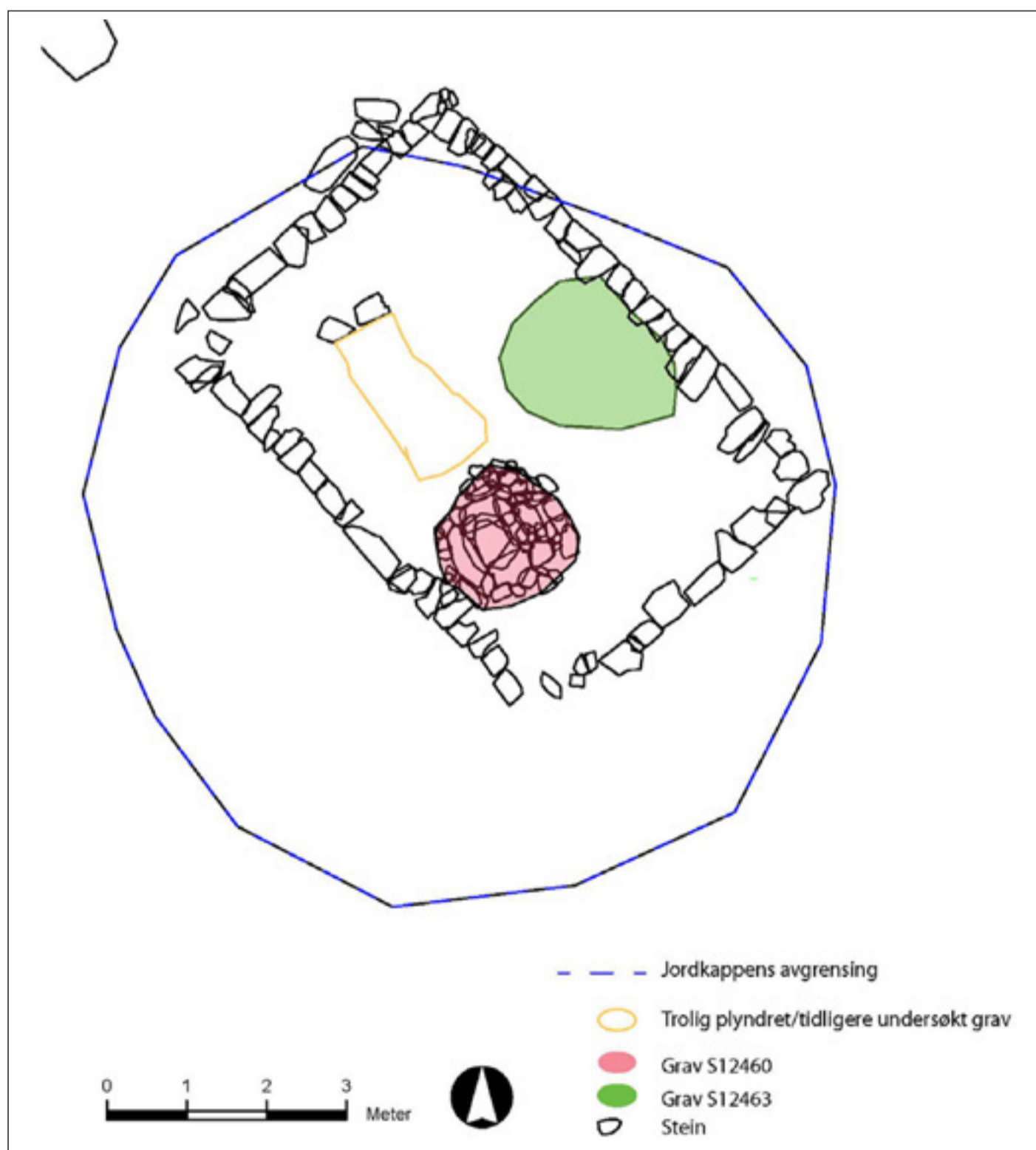

Fig. 20. Lokaltet I. Røys 4 etter avtorving. Tatt mot SV. Foto: AM.

Fig. 21. Lokaltet I. Røys 4 etter framrensing. Det kan tydelig sees at sekundærgraven SI2460 har kuttet seg igjennom steinlaget SV i røysen. Tatt mot VNV. Foto: AM.

Fig. 22. Lokalitet 1. Røys 4 etter fjerning av steinlaget. S12460 er synlig i SV-delen av røysen. Tatt mot NV. Foto: AM.

i diameter og rund i form. Før avtorving var det kun den runde haugen over røysen som var synlig. Den rektangulære røysen var bygget opp av liggende, flate steiner med en tydelig kantkjede og var så fint murt opp at den først ble tolket som å være et gulv i en tuft. Det er mulig at det har stått reiste steiner eller stolper i hjørnene. Det var bevart reiste steiner i sørøst og som mørke avtrykk ellers. I det sørøstre hjørnet av røysen var den liggende kantkjeden brutt av en skråstilt stein, som kan symbolisere et inngangsparti. Midt i røysen var en grop tolket i felt som en mulig plyndringsgrop eller som resultat av konservator Tor Helliesens undersøkelser. Helliesen skal ha funnet to hankekar i en av gravene på feltet, men det er usikkert hvilken grav det kan ha vært.

Det ble analysert fire makrofossilprøver og det ble funnet ett korn og frø fra planter som vokser på eng/slåttemark (Soltvedt & Jensen 2011).

Gravleggingene i røys 4

S12460 (Fig. 21) lå i den sørvestre delen av røysen, utgjorde en steinsetting på 1,5 meter i diameter, og har trolig vært en sekundærgrav. Graven var kuttet ned i steinlaget i røysen og bygget opp av en tilnærmet sirkulær steinsetting dekket av større stein/heller. Massen i graven var mørk brun og skilte seg tydelig fra undergrunnen. Innenfor, og rett under steinsirkelen, ble det funnet 44 skår av et (brent) hankekar og 33 skår av et spannformet, muligens brent, leirkar. Keramikktypene antyder en datering til yngre

romertid/folkevandringstid. Det ble også funnet to skår av et tredje kar, ett lite fragment av en beinkam, ni små fragmenter smeltet bronse og 100 gram brente bein. Blant de brente beina var et 1 cm stort skallefragment (trolig menneske) hvor det var korrodert fast en bronsestift.

Graven ble ¹⁴C-datert på kull til 65–130 e.Kr. (TRa-8162). Materialet det ble datert på kan være spor etter en eldre gravlegging og kan eventuelt tolkes som indikator på når røysen ble konstruert. Leirkarene i S12460 er typiske for slutten av romertid/folkevandringstid og graven kan derfor dateres til ca. 350–550 e.Kr.

S12463 var et omtrent 2 meter stort brannflak liggende inn under den nordøstre kanten av røysen. Det stratigrafiske forholdet mellom røys 4 og S12463 viser tydelig at røys 4 er en yngre konstruksjon. I brannflaket S12463 ble det funnet 66 skår og fliser av en leirkartype som er vanlig i bronsealderen og 12 skår av en leirkartype som er vanlig i eldre jernalder. Disse 12 skårene ble funnet under opprensing og kan være «gjenglemte» rester etter en plyndring. Det ble også funnet 56 gram brente bein, men disse kunne ikke artsbestemmes. S12463 ble ¹⁴C-datert på korn til 1425–1335 f.Kr. (TRa-8148).

Tolkning av røys 4

Det ble som nevnt stilt spørsmål ved om anlegget opprinnelig var bygget som gravrøys. Røysen var bygget opp som en plattform, eller et fundament, og manglet spor etter en sentral-/primærgrav. Det kan være interessant å merke seg at jordhaugen som lå over røys 4 ikke lå rett over røysen. Sekundærgraven S12460 fra folkevandringstid, derimot, ligger sentralt i jordkappen. Denne sekundærgraven framstod som klart gravd ned i røysen og laget et tydelig hull i steinlaget, og det er mulig at jordkappen ble anlagt i forbindelse med denne gravleggingen.

Basert på observasjonene, gjort under utgravning av røys 4, kan det se ut til at selve røysen har vært bygget etter at graven S12463 ble anlagt i eldre bronsealder og før gravleggingen S12460 i romertid/folkevandringstid. Det ble tatt en datering fra masser i S12460 som er eldre enn det arkeologiske materialet. Da denne graven var satt ned i røysen, er det mulig at dateringen kan knyttes til når røysen ble bygget. Ser man alle dateringene i røysen under ett, virker det da mest sannsynlig at røysen ble bygget tidlig i romersk jernalder.

Rektangulære røys/steinlegginger kjennes fra hele Norge selv om de er forholdsvis sjeldne. De er ofte ikke skikkelig undersøkt, noe som gir dårlig grunnlag for tolkning og datering. De rektangulære røysene opptrer aldri alene, men finnes oftest på gravfelt med graver fra eldre jernalder (Skjelsvik 1953). Et godt eksempel på dette fenomenet finnes på det store gravfeltet på Kvasheim i Hå kommune, hvor ble det funnet flere rektangulære graver.

Feltet inneholdt omtrent 255 gravanlegg datert fra slutten av førromersk jernalder til vikingtid. Omtrent 5 % av anleggene var rektangulære, flate steinlegginger uten synlig forhøyning. Kun 1/3 av disse ble undersøkt, de inneholdt ingen funn og er heller ikke datert. I sin publikasjon om gravritualene på Kvasheimfeltet, tolker Grete Lillehammer disse anleggene som funntomme graver (Lillehammer 1996:33f).

På Ula (Glemmen) utenfor Fredrikstad ligger et stort gravfelt hvor det er registrert

Fig. 23. Rektangulær røys (datert til romertid) fra gravfeltet på Ula, Fredrikstad. Kilde: Vibe-Müller 1987:pl.16a. Trykket med tillatelse fra Kulturhistorisk museum, UiO.

Fig. 24. Eksempel på en rekonstruert Tarandrøys fra Estland. Kilde: V. Lang 2003. Trykket med tillatelse fra Københavns Universitet.

32 gravhauger, et flatmarks-gravfelt på rundt 500 m² og syv rektangulære røysen (Fig. 23). I tillegg vet vi at minst 200 flatmarkgraver/urnegraver er fjernet. Feltet var i bruk i hele eldre jernalder, men kan trolig spores lengre tilbake da en stor, ikke undersøkt, gravrøys, på toppen av fjellet over gravfeltet, antas å være fra bronsealderen. Det ble funnet sparsomt med gravgods på feltet, og leirkar og tetningskitt fra trekar var den største funngruppen. Firkantgravene på Ula var både kvadratiske og rektangulære. De hadde alle en markant fotkjede, hvor det innenfor ble påvist en tett steinpakning. Tre av røysene hadde reiste steiner i hjørnene og på langsiden. To av disse røysene hadde i tillegg en reist stein i midten. Av de syv registrerte firkantete røysene ble to undersøkt. Begge de undersøkte gravene inneholdt branngraver datert til romertid, og det ble under begge røysene funnet eldre flatmarksgraver. Undersøkelsene forøvrig viste at flere graver fra førromersk jernalder var blitt ødelagt ved anleggelsene av de firkantete røysene (Vibe-Müller 1987:1–73).

I Sverige er det undersøkt flere gravfelt hvor det er påvist rektangulære gravrøysen. Noen av disse går inn i kategorien «Tarandgraver», en gravtype vanlig på østsiden av Østersjøen (Fig. 24). De svenske Tarandgravene er funnet på branngravfelt, men skiller seg ut ved å inneholde ubrente begravelser. Enkelte av gravene går tilbake til slutten av yngre bronsealder, men er vanligst fra slutten av førromersk jernalder og romertid. Gravene er rektangulære i form og henger ofte sammen slik at de framstår som steinceller eller rom. De synes fint oppbygd med tørrmurte kanter rundt en platting, en oppbygging svært lik den i røys 4 på Tjora. Disse gravtypenes arkitektoniske symbolikk har gjort at de ofte er tolket som dødehus eller kulthus, selv om det ikke er påvist konstruksjonselementer en vanligvis forbinder med hus, for eksempel stolpehull (Feldt 2005:120–161).

Røys 5 – S12430

Røys 5 (Fig. 25–27) var 4 x 6 meter stor og rektangulær i formen. Røysen ble avtorvet manuelt, og det ble satt igjen et tverrprofil i nordøst-sørvestlig retning. Røysen var lik røys 4, men bygget av større og rundere steiner. Den var bygget opp av en fint tørrmurt kant og dekket av stein. Steinlaget dekket ikke det midtre partiet av røysen hvor nedgravningen til gravgjemmet var. Det ble i dette partiet funnet mye moderne søppel under avtorvingen, men det virket ikke som om stein var fjernet fra det midtre partiet. Gjennom den østre veggen var det en smal åpning. Det ble ikke avklart om denne åpningen hørte til den opprinnelige konstruksjonen, eller om den var resultat av en moderne forstyrrelse (mulig dreneringsgrøft). I røysens hjørner ble det funnet stolpehull, og anlegg tolket som mulige stolpehull ble også påvist langs røysens ytterkanter i nord, sør og vest. I nærheten av de ytre stolpehullene lå større, avlange steiner som muligens kan ha fungert som hjørnemarkører. Under den nordøstre kanten av røysen lå en kokegrop. Omtrent midt i røysen var et 2 x 2,5 meter stort steinfritt område, og i dette var en 1,1 x 2,5 meter stor nedgravning, hvor gjenstandsfunnene ble gjort. Nedgravningen var ikke murt opp, så det må ha vært en trekiste eller kammer i denne. Det ble funnet ett stolpehull i hvert hjørne av nedgravningen, og disse har trolig vært del av kammerkonstruksjonen (mulig sleppverk) (Fig. 28 og 29).

Fig. 25. Lokalitet I. Plantegning av røys 5 med de ulike konstruksjonselementene markert. Illustrasjon: H. Fyllingen.

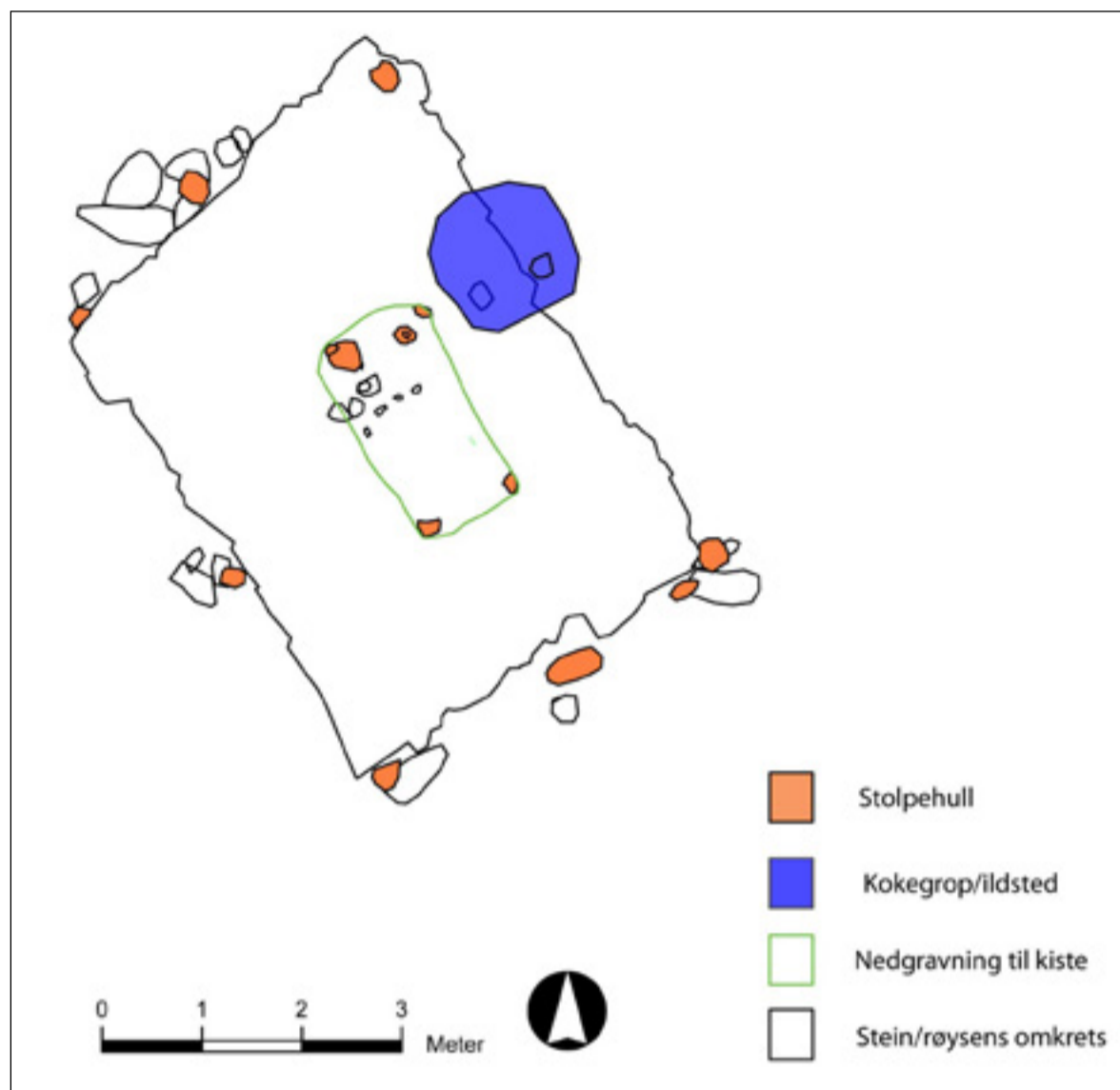

Fig. 26. Lokalitet I. Røys 5 før utgravning. Tatt mot NNV. Foto: AM.

Fig. 27. Lokaltet 1. Flyfoto av røys 5 etter avtorving og før utgravning. Tatt mot NNØ. Foto: E. Torp/«Birdy».

I nedgravningen/kammeret ble det funnet en jernsigd, to brente skallefragmenter av menneske, en 2 cm stor «kosestein», en liten nagle/jernstift, en jernstift med rester etter lær og bronseblikk samt 18 uidentifiserbare jernfragmenter. Sigden var av den smale typen, vanlig i yngre jernalder. Da sigder finnes både i manns- og kvinnegraver, er det ikke mulig å kjønnsbestemme graven (Rygh 1885:125, Petersen 1951:142). I tillegg ble det funnet 124 skår av et stort leirkar i kammeret. Dette leirkaret er av en type som er vanlig i bronsealderen/førromersk jernalder. Størrelsen på nedgravningen indikerer at det er snakk om en ubrent grav. De to brente skallefragmentene har trolig sammenheng med leirkaret fra den eldre urnegraven.

Det ble analysert 13 makrofossilprøver fra røysen. Det ble identifisert ett kornfragment, tre fragmenter av hasselnøttskall og forholdsvis mange frø fra urter som kan knyttes til eng/slåttemark (Soltvedt & Jensen 2011).

Det ene stolpehullet i kanten av det nedgravde kammeret ble datert til yngre bronsealder (765–515 f.Kr.)(TRa-8149). De øvrige tre stolpehullene er ikke datert. Det er derfor noe usikkert hvorvidt dateringen kan oppfattes som «forurenset», men det er sannsynlig da stolpehullene helt klart synes å høre til graven. Prøven som ble datert var kull, og det er ikke usannsynlig at det stammer fra masse fra eldre aktiviteter. Kokegropen under røysens nordøstre ytterkant ble for øvrig datert, på kull, til 920–

Fig. 28. Lokaltet I. Nedgravningen/kammeret i røys 5 før utgravning. Tatt mot SSØ. Foto: AM.

Fig. 29. Lokaltet I. Nedgravningen/kammeret i røys 5 etter utgravning. Legg merke til stolpehullene i bunn av nedgravningen. Tatt mot NNV. Foto: AM.

835 f.Kr. (TRa-1153). Det er ingen påviselig sammenheng mellom kokegropen (datert til yngre bronsealder) og leirkaret. Det er litt besynderlig at leirkaret fra bronsealderen/førromersk jernalder var inne i kammeret. Det er mulig at leirkaret ble funnet under konstruksjon av røysen, og at man den gangen valgte å legge leirkaret i kisten. De øvrige ¹⁴C-dateringene fra røysen ble henholdsvis 820–920 og 810–890 e.Kr. (TRa-8144 og 8150), tatt på plantemateriale fra et ytre stolpehull, samt frø fra et lag mellom kokegropen og røysen, og har trolig sammenheng med når røysen ble bygget. Primærgraven i røys 5 var en enkel grav fra vikingtiden, men byggingen av røysen har trolig forstyrret en urnegrav fra yngre bronsealder.

Tolkning av røys 5

Stolpehull i forbindelse med gravkammeret er ikke uvanlig i vikingtidsgraver og kan være rester etter en plattform eller et overbygg i forbindelse med gravleggingen, eller av et kammer med trevegger. En slik kammergrav kjennetegnes ved en trekonstruksjon som ikke er flyttbar (i motsetning til en kiste). På gravfeltene i Birka (Sverige) ble det funnet hele 111 kammergraver. I Sverige ellers er disse ikke så vanlige. De fleste av

gravene på Birka dateres til det 10. århundre, men noen går også tilbake til 9. århundre. Fra Danmark og Nord-Tyskland, spesielt rundt Hedeby-området, er det gravfelt med bortimot 60 kammergraver. De fleste av de danske kammergravene dateres til det 10. århundre. I Norge er det påvist kammergraver over hele landet, ikke minst i Vestfold, et område vi vet har vært et senter i vikingtiden (i likhet med Hedeby og Birka) (Gräslund 1980, Stylegar 2005). En grav («Tussehaugen»), hvis utforming var svært lik røys 5, ble på begynnelsen av 1900-tallet undersøkt av Haakon Shetelig på Bygstad i Sunnfjord (Fig. 30). Det ble under en 20 meter stor haug funnet en 4 x 5 meter firkantet røys med en kammergrav i midten. I den ene veggen i røysen var en åpning, en form for trappeavsats som ledet inn til kammeret (Shetelig 1912:211–219).

Retter vi blikket mot Rogaland, skal det nevnes to gravfelt, undersøkt de siste årene, hvor det er funnet kammergraver. Under utgravninger på Skadberg i Sola kommune ble det påvist fire sikre graver fra vikingtid, tre kvinnegraver og en barnegrav, som var anlagt over/i hustufter fra førromersk jernalder. En av kvinnegravene hadde en nedgravning med et stolpehull i hvert hjørne. Det var lite skille i massene fra stolpehullene og massene i undergrunnen, og dette ble tolket som tegn på at stolpene ikke hadde stått lenge (Bjørlo 2011a). Også på Sørå Bråde, i Stavanger kommune, ble det funnet en slik kammergrav på et felt med fem vikingtidsgraver, deriblant en båtgrav. Kammergraven på Sørå Bråde var trolig tidlig plyndret og blant de få restene av gravgaver som ble påtruffet, var det ingenting som kunne indikere hvem som var gravlagt (Bertheussen 2008).

I røys 5 ble det, som beskrevet ovenfor, påvist stolpehull i hjørnene av nedgravningen, i røysens hjørner og muligens langs røysens ytterkanter. Disse stolpene, på tross av at dateringene er noe varierende, ble i felt tolket som mulige spor etter et såkalt «dødehus», dvs. en midlertidig stolpekonstruksjon som har vært oppført i forbindelse med gravleggingen. Spor etter dødehus, både som egne anlegg i utkanten av gravplassen

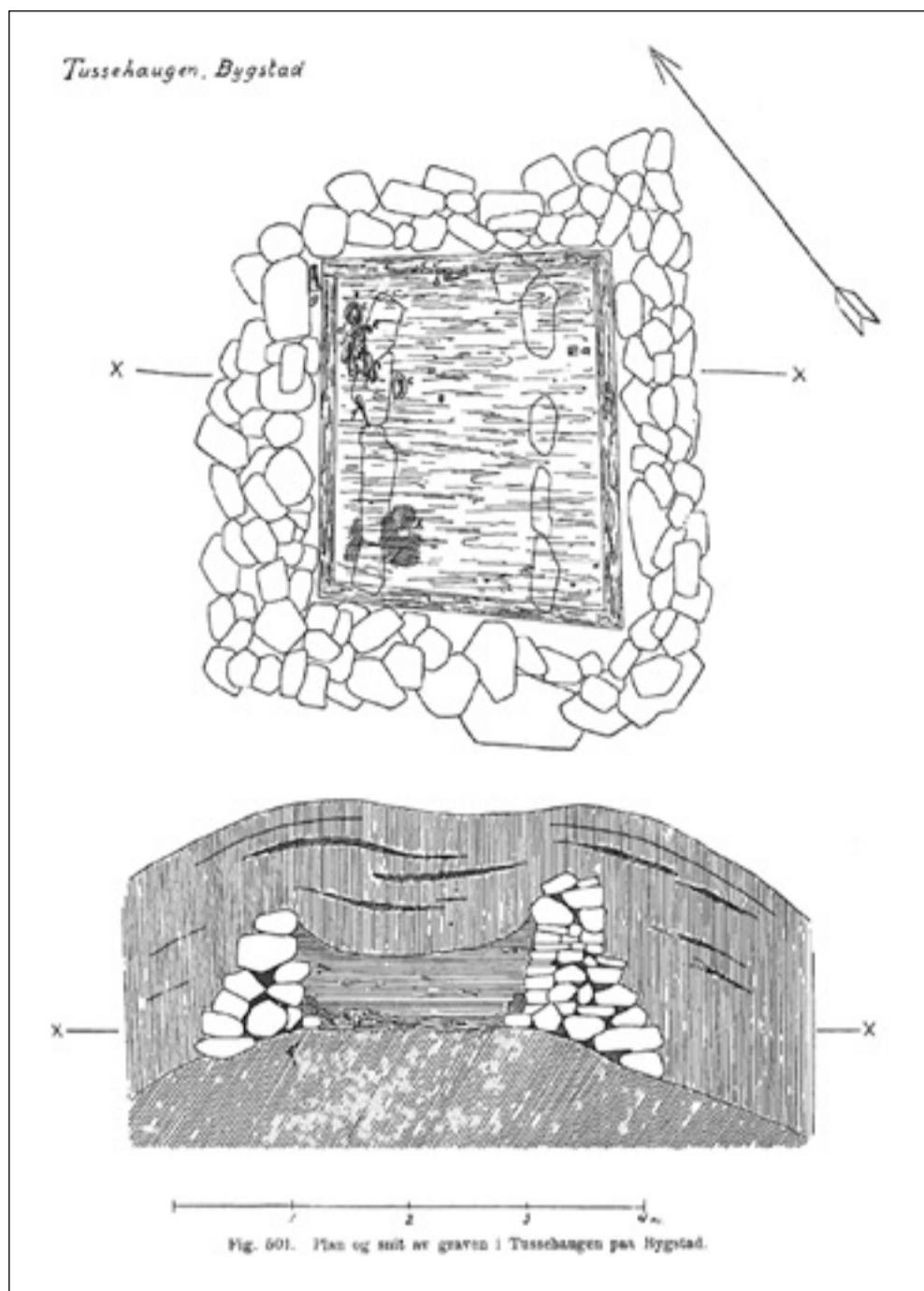

Fig. 30. «Tussehaugen» i Sunnfjord. Tegning av plan og profil. Kilde: H. Shetelig 1912.

og som åpne konstruksjoner over gravanlegget, kjennes fra Jylland og Fyn i Danmark. Oppbyggingen av disse er svært likt grunnplanet over stolpehullene i røys 5, men i motsetning til røys 5 er alle de danske dødehusene datert til eldre jernalder (Hansen 1991, Lambertsen 1992, Sørensen & Ethelberg 2002). Selv om det foreløpig ikke er påvist liknende anlegg datert til vikingtiden, er størrelsen på røys 5 og plasseringen av stolpehullene svært lik det man ser i det danske materialet. Det har trolig stått både en indre og en ytre stolpekonstruksjon i forbindelse med gravleggingen. Som nevnt ovenfor, er ikke kammergraver et ukjent fenomen i vikingtid. Men av alle gravene beskrevet av blant annet Gräslund (1980) og Stylegar (2005), og blant kammergravene undersøkt i Rogaland, er det kun den ovennevnte graven i Sunnfjord og graven på Tjora som er anlagt i/omgitt av en røys. Av alle de analyserte gravene er det kun graven på Tjora der det er funnet stolpehull langs røysens ytterkant. Røys 5 virker således som en sammenblanding av dødehustradisjonen fra romertid (jfr. røys 4) og en tradisjon med kammergraver i vikingtiden.

Røys 6 – SI242I

Røys 6 (Fig. 31–33) framstod liten og uanselig i terrenget og var ikke tidligere registrert. Den var ca. 6 x 8 meter stor og bestod av ett lag stein. Om lag i midten av steinlaget ble det funnet en hodestor stein av kvarts. Under steinlaget ble det funnet nagler fra en båtsøm i en lengde på 5 meter. Naglenes utbredelse antyder at kjølen har vært minst

Fig. 31. Lokaltet I. Plantegning av røys 6, avdekket areal i stiplet linje, som viser distribusjonen av båtnagler og funnsamlingen/preparatet midt i graven. Illustrasjon: H. Fyllingen.

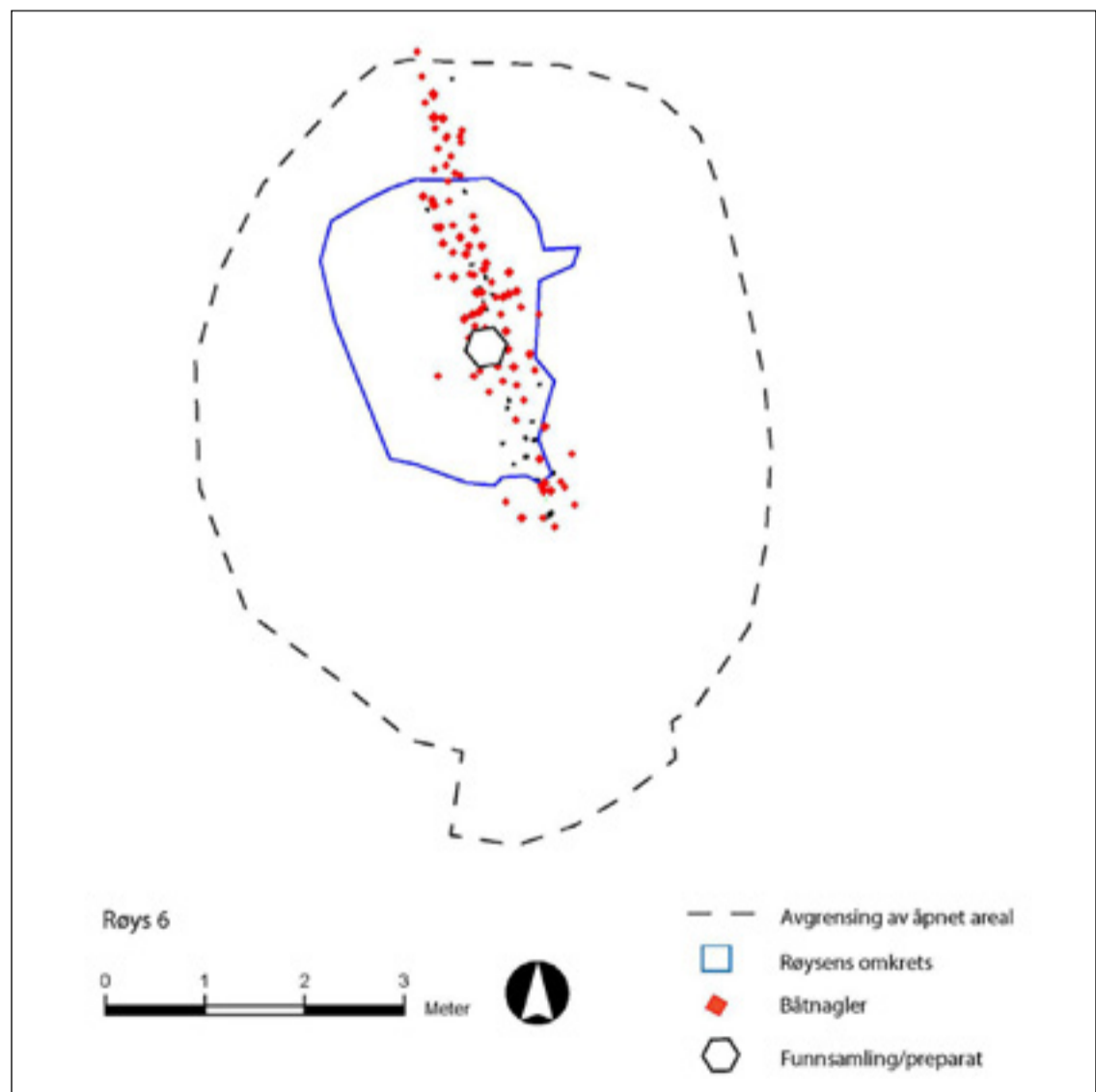

Fig. 32. Lokaltet I. Røys 6 etter avtorving. Tatt mot S. Foto: AM.

Fig. 33. Lokaltet I. Røys 6 med vestre halvdel utgravd. Båtnaglene i østre halvdel er merket med gule pinner. Kvartssteinen er synlig rett under torven ved den hvite firkanten i profilbenken. Tatt mot S. Foto: AM.

5 meter, noe som betyr at båten totale lengde må ha vært minst 7 meter. Basert på tilsvarende båtgraver (se nedenfor) er det mest sannsynlig at båten har vært en færing. Båten har vært anlagt rett på berget og noe på skrå i forhold til berg som stakk fram. Det ble funnet 32 hele klinknagler, 174 fragmenter av minst 52 klinknagler og 18 stifter/spiker i jern, og det satt fast mineralisert treverk på mange av naglene.

I midten av båten var en samling funn som har ligget på brystkassen til den døde. Funnssamlingen ble tatt ut i preparat. Det ble funnet to ovale bronsespenner (Fig. 34), syv spiraler av bronsetråd, en grønn glassperle, en glassperle med sikk-sakkdekor (Callmer type B), en perle i kvarts, en bronsepinnsett, en kniv, en sigd, et spinnehjul og en kroknøkkel (Callmer 1977). Ovalspennene var enkeltskallspenner lik Rygh 649, variant F. Denne spennetypen utgjør en stor gruppe, vanlig i det 9. århundre, og variant F antas å være fra slutten av dette århundret. Dekoren er utformet ved en rombisk inndeling med to hovedfelt på toppen, to større sidepartier og fire mindre endepartier. Overgangen mellom feltinndelingen er markert ved påsatte knopper (syv i alt). Disse knappene er sjelden bevart og kan være både av jern og sølv. Hvorvidt de er bevart på Tjoraspennen er usikkert da spennen ikke er ferdig konserverert på nåværende tidspunkt. Dekorasjonen i variant F, på de to store sidefeltene, består av stiliserte ansiktsfigurer med oppstående, hornlignende ører. Av og til er selve ansiktet redusert til omtrent ingenting, og det er bare ørene som står igjen. Det kan innenfor variant F skilles mellom to grupper ansiktsfigurer, den ene der de oppstående ørene går helt opp til øvre del av feltet, og den andre der de ikke gjør det. Sistnevnte (som i R649) er den vanligste (Rygh 1885, Petersen 1928:33–40). Ut fra røntgenbildene av de to spennene fra Tjora ser det ut til at de er av den førstnevnte, mer uvanlige typen. På undersiden av de skålformede spennene fra Tjora satt det fast tekstilrester, rester etter hår/pels, insektrester og noen fragmenter av ubrente menneskebein, blant annet ryggvirvler. Disse restene blir magasinert for fremtidig forskning. Fra massene i røysen var det dessuten fire flintavslag og seks skår fra ulike typer leirkar (flere perioder), noe som ikke er uventet med tanke på områdets lange brukstid.

Det ble ikke tatt inn makrofossilprøver fra røysen og graven er ikke ¹⁴C-datert. Ovale spenner og perler er de vanligste smykkene å finne i kvinnegraver fra vikingtiden. Basert på de ovale spennene, kan graven i røys 6 dateres til slutten av det 9. århundre, en datering som for øvrig plasserer båtgraven i samme tidsrom som kammergraven i røys 5.

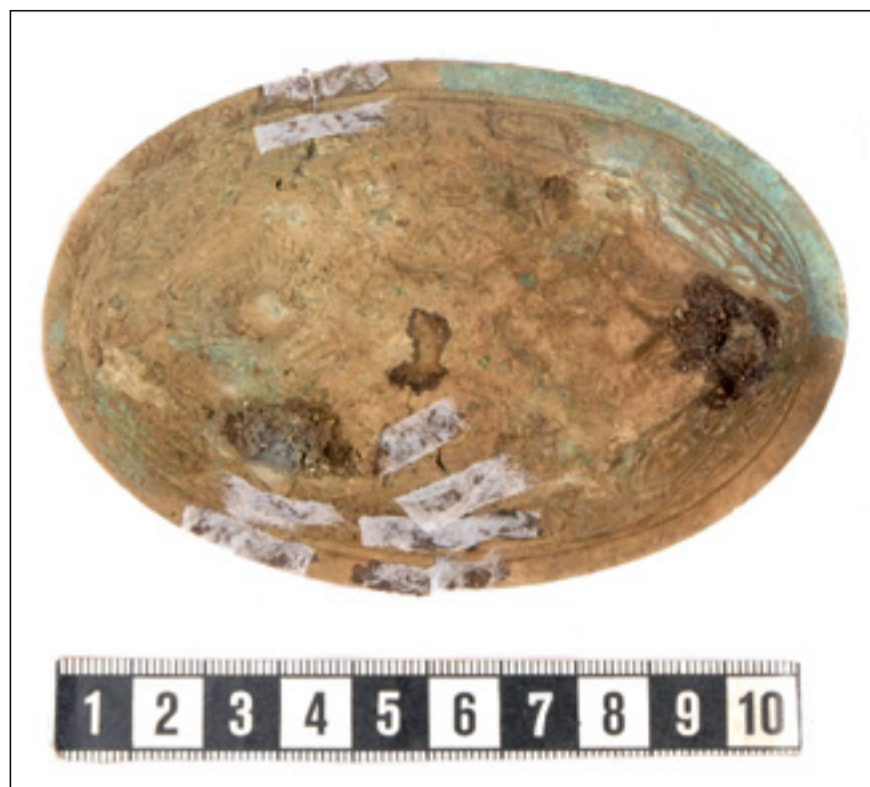

Fig. 34. Lokaltet I. Bilde av den ene ovalspennen funnet i røys 6, tatt før konservering. Foto: H. Hollund.

Båtgraver – eksempler fra utgravninger siste ti år

Båtgraver, det vil si graver hvor en hel eller deler av en båt er brukt i forbindelse med gravleggingen, er en forholdsvis vanlig gravform i vikingtid. På gravfeltet på Gulli i Vestfold er det undersøkt 20 helt eller delvis bevarte graver (av opprinnelig 60) fra yngre jernalder, hovedsakelig vikingtid. Åtte av gravene på Gulli var båtgraver. Av disse var syv båter klinkbygde færingar med varierende lengde fra 4,9 til 6,8 meter og bredde fra 1,2 til 1,5 meter. Alle mål basert på naglenes plassering. Antallet bevarte klinknagler varierte fra 77 til 311 og bevarte spiker/stifter fra 33 til 190 (Gjerpe 2005:11, 131, Samdal 2005:111). Sammenligner man antallet nagler, og deres plassering, i røys 6, virker det som det kun er bunn av båten som er bevart. Det var ingen jordkappe over røysen. Dette antyder at båten har ligget åpen, og at røysen stammer fra steiner lagt i bunn av båten som stabilisator. I steinsamlingen ble det forøvrig observert en større stein/kjerne i kvarts, et element som ikke er uvanlig i jernaldergraver.

Arkeologisk museum har undersøkt flere båtgraver de siste årene. I noen tilfeller er disse dekket av et lavt lag med stein, som på Hålandsmarka i Time kommune, i andre tilfeller er båtgravene påtruffet i dyrket mark og mer eller mindre forstyrret av pløying (Frøyland, Gausel, Nedre Tasta og Sørå Bråde 2). På Frøyland i Time kommune ble det i 2006–2007 funnet to båtgraver; en manns- og en kvinnegrav. I begge gravene var gravgavene plassert i midtre del av båten og i mannsgraven var denne delen av båten i tillegg tynget ned med stein. I kvinnegraven ble det funnet gjenstandssammensetning ikke ulik den i røys 6 på Tjora (Björdal 2009). På et høydedrag på Sørå Bråde, Stavanger kommune, med utsikt mot Hafrsfjord, ble det i 2004 undersøkt fem vikingtidsgraver, deriblant en båtgrav. Graven viste tegn til å ha vært plyndret, trolig på et tidlig tidspunkt. Det ble funnet fragmenter av gravgaver som indikerer at graven opprinnelig har vært rikt utstyrt og båtens fulle lengde ble anslått til 10 meter (Bertheussen 2008).

I 2010/2011 ble det undersøkt et felt med flere vikingtidsgraver, deriblant en dårlig bevart båtgrav, ved Kvernevikveien på Nedre Tasta, Stavanger kommune. Av denne båten var kun kjølen bevart og av gravgaver ble det funnet en sigd. Det var ikke mulig å se om båtgraven har hatt en haug, men det skal nevnes at denne graven ikke tidligere var registrert av T. Helliesen, noe som indikerer at en eventuell haug må ha blitt fjernet for minst 150 år siden (Björdal 2012, under utarbeidelse). På Hålandsmarka, i Time kommune, er det, parallelt med utgravningene på Tjora, undersøkt et stort gravfelt hvor det blant annet ble funnet en båtgrav. Båtgraven på Hålandsmarka inneholdt en mannsgrav fra vikingtiden. Båten var satt ned i en eldre røys, som dekket en urnegrav fra yngre romertid. Også båten på Hålandsmarka var dårlig bevart, og det kunne synes som om den hadde stått åpen, m.a.o. den har ikke vært dekket med stein eller jord (Frydenberg 2009).

De nevnte eksemplene fra utgravningene i regi av Arkeologisk museum viser en tendens til at båtgravene har liten eller ingen markering på overflaten. På Gulli i Vestfold var det klare spor etter fotgrøfter rundt båten, noe som mest sannsynlig betyr at graven har vært dekket av en haug. Det er ikke påvist fotgrøfter rundt båtgravene undersøkt i Rogaland. Det er dermed ikke sagt at disse ikke har hatt en haug, men eksemplene både fra Hålandsmarka og Tjora antyder at dette ikke alltid har vært tilfelle. Det er mulig at

det i Rogaland kan spores en lokal tradisjon innenfor gravskikken, hvor båten ikke har vært dekket til, men stått åpen til den råtnet og falt sammen.

Røys 7 – SI2428, SI2429, SI2425 og SI2469

Røys 7 (Fig. 35–38) hadde en diameter på 4–10 m og var bygget opp inntil to store steiner. Røysen var dekket av en jordkappe som varierte i tykkelse fra 20 til 40 cm. Ved undersøkelsene kom det fram at graven trolig har vært plyndret ved minst en anledning. Det er mulig at røysen tilsvare røys 11 i Tor Helliesens registrering fra 1901. Helliesens 11 er beskrevet som 10 m i tverrmål og omrotet i midten (Helliesen 1901). Røys 7 framstod som omrotet, men Helliesen nevner ikke de to store kampesteinene. Røys 7 var godt synlig i terrenget, så det virker noe usannsynlig at Helliesen ikke skal ha registrert denne røysen.

Det ble lagt et profil tvers over røys 7 og inn i røys 9. De ytre delene av røysen bestod av kun ett lag stein, og disse er trolig kastet ut ved plyndring. Restene av det som har vært den opprinnelige røysen, var bygget opp mot to store steiner på sørøstre side, og det var rester av en kantkjede i vest. De to store steinene i sørøst definerte et kammer (SI2425) som var plyndret (Fig. 39). I tillegg så det ut til å være et plyndret område like inntil steinene i vest da det ble påtruffet en steinplattning som må ha vært bunnen i et kammer – trolig røysens primærgrav. I forbindelse med denne steinplattningen ble det tatt ut en ¹⁴C-prøve på kull som ble datert til 375–200 f.Kr. (TRa-8164) Det ble under utgravningene skilt ut fire gravlegginger. Funn som ikke kan knyttes direkte til

Fig. 35. Lokalitet 1. Røys 7 før utgravning. Feltarbeologen i bakgrunnen står ved røys 6. Tatt mot N. Foto: AM.

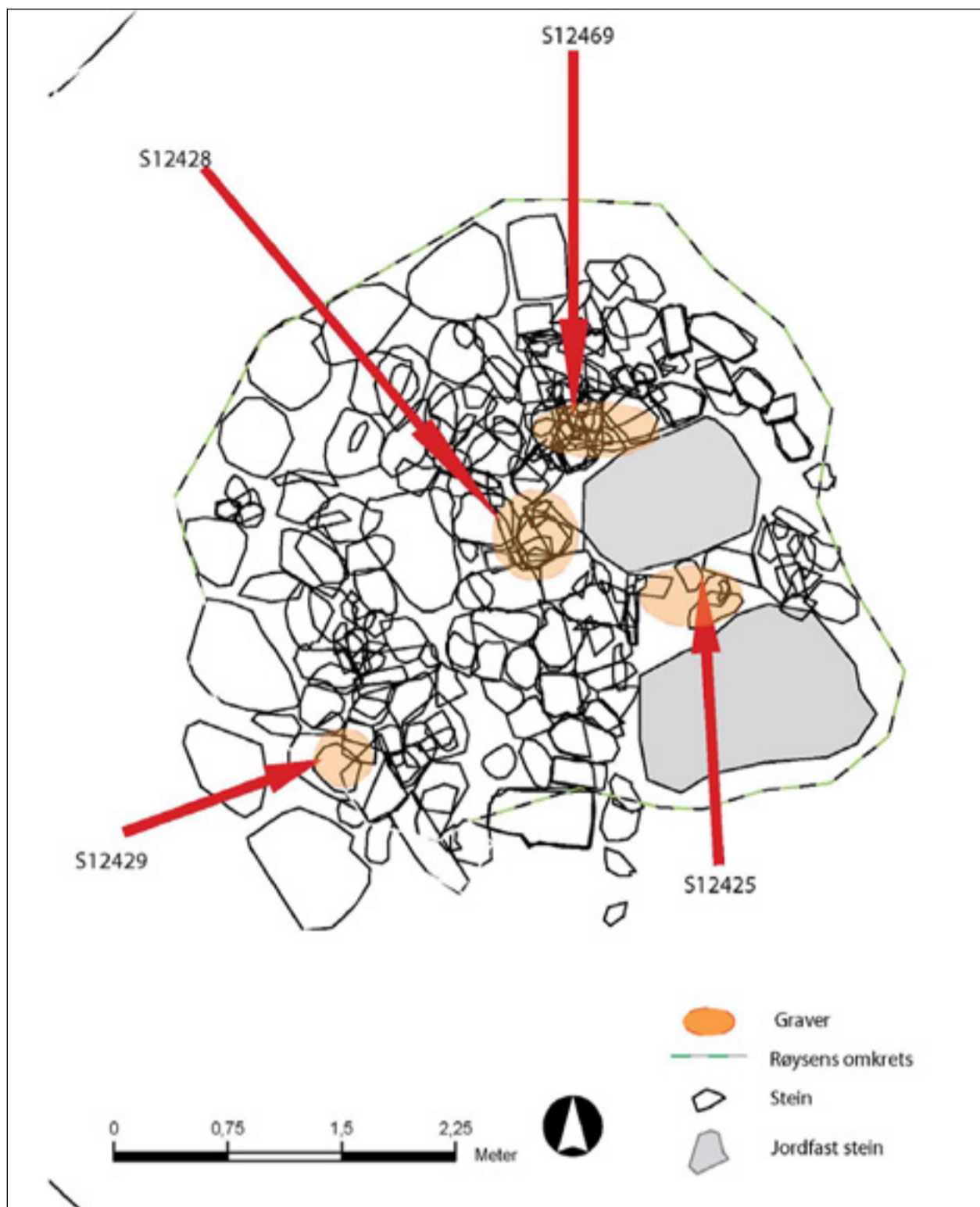
Fig. 36. Lokaltet I. Røys 7 etter avtorving. To personer står på røys 6 i bakgrunnen. Tatt mot N. Foto: AM.

Fig. 37. Lokaltet I. Flyfoto av røys 7 etter avtorving. Legg merke til restene etter kantkjeden til høyre og de to store steinene til venstre i bildet. Tatt mot S. Foto: E. Torp/«Birdy».

Fig. 38. Lokalitet I.
Plantegning av røys 7 med
alle dokumenterte graver
markert. Illustrasjon: H.
Fyllingen.

gravleggingene, er katalogisert under S12425. Dette gjelder funn i røysens fyllmasse som er av eldre karakter enn gravene, samt funn som trolig er rester etter plyndring av den opprinnelige sentralgraven.

S12428 lå omtrent midt i røys 7. Innenfor et areal på 30 cm ble det funnet 20–30 fragmenter brente bein, 13 leirkarskår av en type grovt leirkar som er vanlige i bronsealder/førromersk jernalder, ett jernfragment og 21 fragmenter med tetningskitt fra en organisk beholder. Graven ble ¹⁴C-datert på kull til andre halvdel av førromersk jernalder (195–95 f.Kr.)(TRa-8166).

S12469 lå nord for de store steinene/kammeret (S12425) med en utstrekning på omtrent 70 cm. Anlegget bestod av mørk grå kullblandet masse og stein. Det var vanskelig å avgrense anlegget da det i stor grad bestod av stein. Det kan se ut til at noen av steinene har vært lagt ned før graven ble anlagt og kan markere bunnen av et kammer. I tillegg var det en mengde stein oppe i anlegget, dvs. at det er en mulighet for at kammeret har

Fig. 39. Lokalitet 1. Bunn av røys 7 med kammergulvet i den antatte primærgraven. S12425 var mellom de to store steinene. Tatt mot NNØ. Foto: AM.

kollapset. Det ble funnet ca. 5 gram brente bein og 114 leirkarskår av en kartype vanlig i bronsealder/førromersk jernalder. Graven ble ^{14}C -datert på kull til første halvdel av førromersk jernalder (395–270 f.Kr)(TRa-8146).

S12429 lå i røysens sørvestre ytterkant. Anlegget bestod av et 1 cm tykt kull-lag med noe diffus utstrekning på 30 cm. I kullflekken, samt nord og vest for kullflekken, ble det funnet brente bein. På en stein, ca. 50 cm fra kullflekken, var det en konsentrert samling leirkarskår. Det er mulig at gravurnen opprinnelig har stått her og så blitt knust/veltet slik at innholdet ble spredt. Det ble i konsentrasjonen funnet 29 leirkarskår av en type vanlig i bronsealder/førromersk jernalder. I opprensing av massene over graven ble det funnet seks leirkarskår av lys brunt eldre jernaldersgods, to leirkarskår med sortglitting og fire fragmenter med tetningskitt. Graven ble ^{14}C -datert på hasselnøttskall til 3650–3540 f.Kr. (TRa-8147), men er trolig fra eldre jernalder, sannsynligvis førromersk. I massene over S12429 ble det funnet tre ravperler, hvis utforming daterer dem til eldre jernalder, og som trolig stammer fra den plyndrete graven ved de to store steinene.

S12425 ble funnet mellom de to store steinene sørøst i røysen og er en velutstyrt grav fra eldre romertid. Det ble funnet halvparten av et leirkar rikt dekorert med linjedekor og sirkelornamentikk (Fig. 40–42). Leirkaret ser ut til å være en etterligning av romersk import i metall. Like ved siden av dette karet sto et forholdsvis stort, udekorert kar av lys brunt polert gods. Det ble funnet ca. 560 gram brente bein av menneske og dyr i forbindelse med begge karene. I forbindelse med den dekorerte urnen ble det funnet fire bjørneklør. Ved den udekorerte urnen ble det funnet en liten bronsespiral, en rakekniv

i jern, en jernsigd og fire synåler (Fig. 43). Det osteologiske materialet viser kun at det har vært ett voksent individ, men det var lite materiale bevart. Synåler er antatt å kunne knyttes til kvinnegraver, rakekniver til mannsgraver. Det er derfor en viss sannsynlighet for at de to urnene representerer to gravlagte individer. Graven ble ¹⁴C-datert på plantemateriale til eldre romersk jernalder (90–180 e.Kr.) (TRa-8141).

Det dekorerte leirkaret er lånt ut til Baker Hughes Norge og står på utstilling i deres lokaler på Tjora.

Pga. plyndringen er gravenes plassering i røys 7 noe usikker. Dette har også ført til at eldre og yngre arkeologisk materiale er blandet sammen. I tillegg til diverse leirkarskår fra eldre jernalder og flintavslag, som det var forventet å finne i fyllmassene, var det over 300 leirkarskår fra kartyper vanlig i yngre bronsealder/førromersk jernalder. Majoriteten av disse ble funnet spredt rundt i røysen, men noen ble også funnet like ved leirkarene i S12425. Skårene stammer trolig fra minst to ulike kar som er mulige urnebegravelser fra bronsealder/før-romersk jernalder. Det er mulig at disse gravene har ligget i området hvor romertidsgraven ble funnet, og at disse muligens kan knyttes til steinplattingen vest for de store steinene og til resultatet av dateringen til førromersk jernalder av masser over denne. Dersom man antar at de ovennevnte leirkarskårene representerer ødelagte graver, samt at det har funnet sted en plyndring, har røys 7 opprinnelig inneholdt minst fem urnegraver fra yngre bronsealder/førromersk jernalder og to graver fra romertid. Det ble ellers i røysen funnet 26 avslag i flint (ett med retusj) og to små kjernefragmenter.

Fig. 40. Lokalitet 1. Dekorert leirkar fra S12425 i røys 7. Bilde tatt in situ. Tatt mot NØ. Foto: AM.

Fig. 41. Lokalitet I. Konservator renser fram det dekorerte leirkaret fra SI2425 i røys 7. Foto: AM.

Fig. 42. Lokalitet I. Det dekorerte leirkaret fra SI2425 i røys 7 etter konservering. Foto: T. Tveit.

Fig. 43. Lokalitet 1.
Sigd, rakekniv og
synåler fra S12425
i røys 7 etter
konservering. Foto:
H. Hollund.

23 av disse ble funnet i en nedsenkning i berget under røysen. To av avslagene er strandflint, de øvrige av en så god kvalitet at det trolig er snakk om importflint fra Danmark. Dette indikerer aktivitet i senneolitikum/eldre bronsealder på stedet før røysen ble bygget. Det er mulig at disse avslagene kan være et depotfunn, men dokumentasjonen av funnomstendighetene er for uklar til å kunne bekrefte/avkrefte dette.

Det ble analysert ni makrofossilprøver. Det ble funnet ett byggkorn og ett korn som ikke kunne identifiseres. I tre av prøvene ble det funnet brente hasselnøttskall og noen få urtefrø (Soltvedt & Jensen 2011).

Røys 8 – S12467

Røys 8 (Fig. 44) var 1,2 meter i diameter og ble funnet under den sørvestlige kvadranten i røys 2. Røysen var tydelig anlagt før røys 2 ble bygget. Omtrent midt i røysen var en liten steinsirkel med en flat stein/helle i midten. Både over og under hellen ble det funnet leirkarskår og brente bein (Fig. 45). Over hellen ble det funnet 92 leirkarskår fra ett kar, under hellen ca. 1000 skår/fliser av et annet kar. Begge karene har vært uten dekor med lys brun til oransje utside og brun innside. Karene ser ut til å være av en rettvegget type vanlig i yngre bronsealder/førromersk jernalder. Det ble funnet ca. 844 gram brente bein, hvorav 479 gram ble funnet over hellen. Det ble også funnet ett fragment av en jern-nål (trolig synål) i graven. Analysen av de brente beina har identifisert ett individ, trolig en kvinne (Denham 2008). Det er ikke kjent om de identifiserte beina er fra konteksten over eller under hellen.

Fig. 44. Lokaltet 1. Røys 8 før utgravning. Merk kantsteinene i røys 2. Urnene og de brente beina tilhørende røys 8 ble funnet over og under den flate steinen, til høyre for målestokken, midt på bildet. Tatt mot VSV. Foto: AM.

Fig. 45. Lokaltet 1. Røys 8. Bunn av gravgjemmet etter at den flate steinen ble fjernet. Tatt mot VNV. Foto: AM.

Røys 8 inneholdt to gravlegginger som trolig har funnet sted samtidig eller med kort mellomrom. Det ble tatt ut to ^{14}C -dateringer. Prøve av hasselnøttskall tatt over hellen ble datert til 2395–2200 f.Kr. (TRa-8157) og prøve, tatt på plantemateriale under hellen, ble datert til 195–90 f.Kr. (TRa-8152). Basert på leirkartypene i graven, er dateringen til førromersk jernalder den mest sannsynlige.

Det ble analysert to makrofossilprøver. I tillegg ble det samlet inn to prøver av brente hasselnøttskall. I prøvene ble det funnet ett korn, to fragmenter av hasselnøttskall, to ugressfrø og stråfragmenter (Soltvedt & Jensen 2011).

Røys 9 – SI2424

Røys 9 (Fig. 46 og 47) var en tilnærmet rektangulær røys på 4 x 9 meter. I liket med røys 6 var også denne røysen utydelig på overflaten og var ikke tidligere registrert. Den hadde en kantkjede på østre side, og det stakk opp rester etter et kammer på røysens øverste punkt (Fig. 48). En skytestilling fra 2. verdenskrig hadde skadet røysens nordøstre hjørne. Der var lite jord under torven, noe som tyder på at denne røysen ikke har hatt jordkappe.

Fig. 46. Lokaltet
1. Plantegning
av røys 9.
Illustrasjon: H.
Fyllingen.

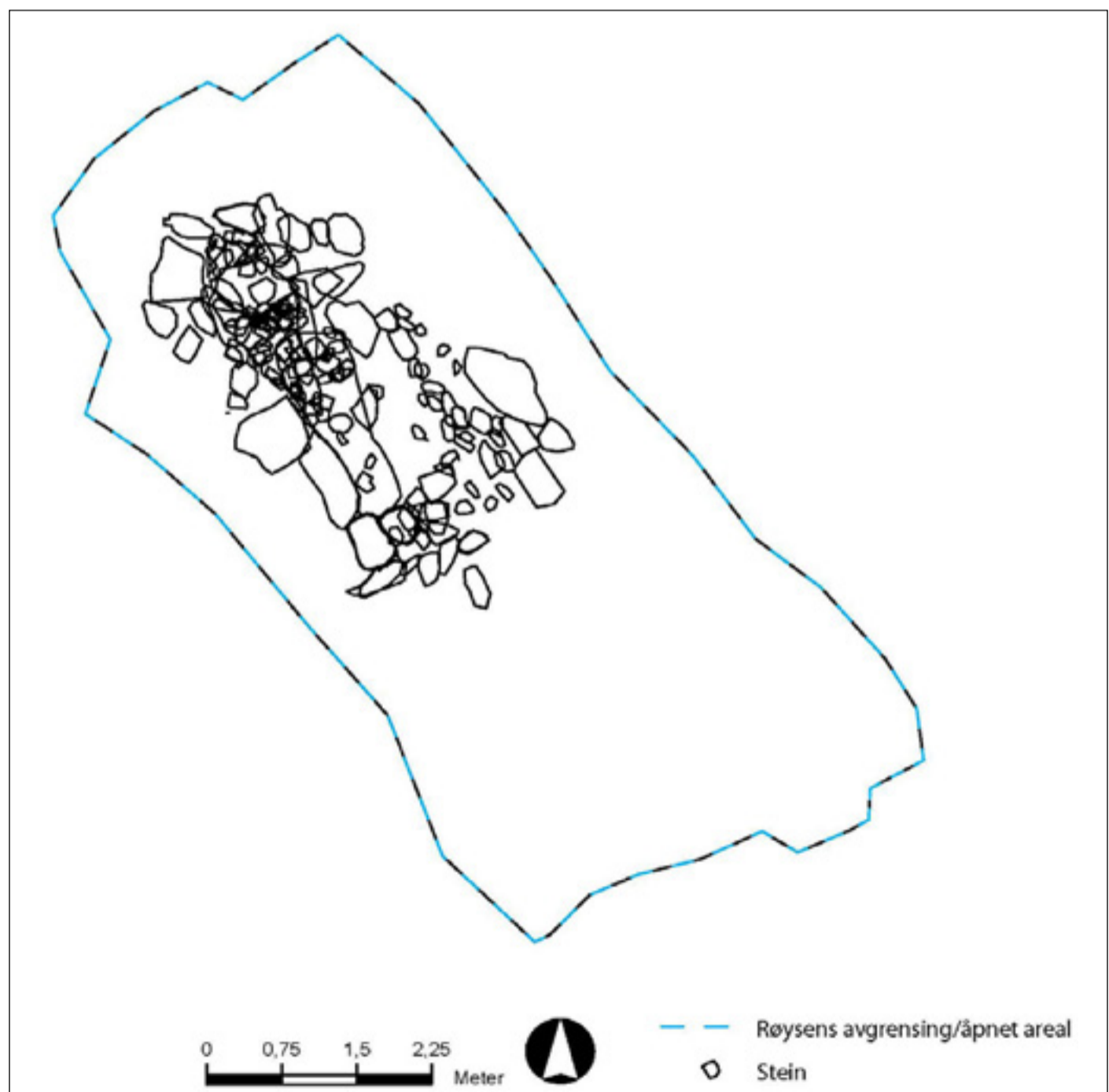

Fig. 47. Lokalitet I. Flyfoto av røys 9 etter avtorving. Tatt mot S. Foto: E. Torp/«Birdy».

Fig. 48. Lokalitet I. Nordlige del av kammeret i røys 9. Tatt mot N. Foto: AM.

Røysen ble avtorvet manuelt, og det ble opprettet et profil som gikk igjennom både røys 7 og røys 9 samt et tverrgående profil. Det ble satt opp et rutenett over røysen og massen innenfor rutene, i den grad det var masser, ble vannsåldet. Kammeret så ut til å være forstyrret av plyndring og har opprinnelig vært 0,8 x 2,5 meter stort.

Av funn som ble gjort, var den øvre halvdel av en korsformet spenne (Fig. 49) av tidlig type (lik Rygh 247), to spinnehjul (ett i kleber, ett i bergart), fragmenter av spinnehjul av brent leire, to jernkniver (den ene med kobberlegering rundt håndtaket), åtte jernnagler/stifter, en jernkrok, en jernring, jernbeslag, 70–80 uidentifiserbare jernfragmenter, syv ravperler, 22 hele glassperler samt 40–60 fragmenter av knuste perler. Perlene bestod av en svart perle med dekor av gule prikker og en rød spiral, en hel (og en fragmentert) perle i glassfluss, en brun perle dekorert med tynne striper i blått, hvitt, rødt og grønt, en flerleddet, fire dobbelkoniske og 11 runde blå glassperler, en jadefarget sfærisk og en mellomgrønn flat glassperle (Callmer 1977). I nordvestenden av kammeret ble det funnet 38 leirkarskår av eldre jernalders gods og ett skår av spannformet leirkar. Ringer av tetningskitt funnet in situ tyder på at det også har vært minst en organisk beholder i graven (Fig. 50). De to spinnehjulene ble funnet like ved den organiske beholderen og kan ha ligget i denne (Fig. 51). I tillegg ble det funnet 22 gram brente bein, men ingen fragmenter som kunne identifiseres som menneskelige. Glassperlene og en av knivene ble funnet på utsiden av kammeret, noe som kan vitne om at graven er plyndret eller forstyrret. De øvrige gjenstandene ble funnet i kammeret. Den korsformete spennen var brukket på overgangen til foten, og bruddflaten ser ut til å være varmepåvirket. Det ble ikke funnet bein i graven, så det er usikkert hvorvidt det her er snakk om en ubrent grav og/eller en kremasjonsgrav. Graven i røys 9 er en kvinnegrav, og det arkeologiske materialet plasserer den i slutten av romertid/ folkevandringstid (350–550 e.Kr.), trolig i første del av perioden.

I røysens masser ble det i tillegg funnet 33 skår fra minst tre ulike kar. Basert på godstypen og formen på skårene er det mulig at disse stammer fra små boller/kopper. Dateringen av disse er usikker, men senneolitikum skal ikke utelukkes.

Det ble samlet inn 15 prøver av brent hasselnøttskall, men ingen av dem er datert. Det ble analysert to makrofossilprøver. Den ene prøven ble tatt under/ved kammeret i graven. I denne prøven ble det funnet hasselnøttskall, frø fra ugress/urter og stråfragmenter som er vanlig i eng/slåttemark. Den andre prøven ble tatt fra en kullkonsentrasjon like øst for kammeret. I denne prøven var det høy tetthet av korn, trolig bygg,

Fig. 49. Lokaltet 1. Den korsformete spennen, funnet i røys 9. Foto: T. Tveit.

Fig. 50. Lokalitet 1. Tetningskitt/rester etter organisk beholder in situ i røys 9. Tatt mot SSØ. Foto: AM.

Fig. 51. Lokalitet 1. Tetningskitt og spinnehjul in situ i røys 9. Tatt mot VNV. Foto: AM.

men også muligens havre og hvete. Korn fra kullfeltet ble ¹⁴C-datert til 965–1010 e.Kr. (TRa-8167) (Soltvedt & Jensen 2011). Denne dateringen er rundt 500 år yngre enn det arkeologiske materialet i røys 9, og kullflekken har sammenheng med aktivitet i vikingtid, muligens ritualer i forbindelse med gravlegginger (røys 6 ligger like ved).

Urnegrav – S12462

S12462 (Id 14729) bestod av en 0,5 x 0,7 meter stor nedgravning uten ytre markering. Urnegraven lå mellom røys 1 og røys 2 med kun 0,5 meter til hver røys. Det ble funnet 66 gram brente bein hvor det ble identifisert ett skallefragment av menneske. Urnegraven inneholdt 409 leirkarskår/fragmenter fra ett kar. Karet har hatt lys oransje til brun utside, brun innside og var magret med lys (kvartsholdig) grus opp til 0,6 mm i størrelse. Denne kartypen er vanlig i bronsealderen. Graven ble ¹⁴C-datert på kull til eldre bronsealder (1265–1125 f.Kr.) (TRa-8158).

Brannflaksgrav – S12427

Anlegget bestod av et 1,6 x 1,7 meter stort, 11 cm tykt, brannflak uten markeringer. Graven lå mellom røys 1 og røys 3, helt inntil vestre ytterkant av røys 1. Graven ble gravd i fire seksjoner. For øverste lag ble alle bein tatt med. For resten av lagene ble kun større, og diagnostiske bein, tatt med. Det ble funnet 800–1000 gram brente menneskebein, og disse ble identifisert til å stamme fra ett voksent individ (Denham 2008). Det ble gjort svært få funn i graven. Det ble funnet ett leirkarskår, en slipestein, tre små jernfragmenter og ett lite fragment av smeltet bronse. Graven ble ¹⁴C-datert på kull til overgangen mellom yngre bronsealder og eldre jernalder (515–400 f.Kr.) (TRa-8140).

Lokalitet 1, felt 3

Det ble maskinelt avdekket et areal på 12 x 33 meter på en liten flate i den vestvendte skråningen av gravfeltet (Fig. 52). Dette feltet, omtalt som felt 3, må sies å være del av gravfeltet. Felt 3 var forstyrret av anlegg fra 2. verdenskrig og en minkfarm som var på området på begynnelsen av 1900-tallet. Det ble funnet to flatmarks-/urnegraver, to groper, åtte kokegroper og ti stolpehull. Gravene fikk egne museumsnumre (S12464 og S12465), resten av feltet er katalogisert under S12461. To av stolpehullene lå under grav S12465 og kan ha sammenheng med kokegropene graven kuttet. Fem av stolpehullene (AS14064, AS13729, AS7631, AS7650 og AS13856) er mulige takbærende stolper i et tre-skipet hus (hus 1) som har vært orientert i nordøstlig-sørvestlig retning. De fem stolpene utgjør 2,5 grunder hvor midtskipet har vært 2,4 meter bredt. Stolpehullene AS13832 og AS13867 kan være rester etter veggene i huset. Den ene stolpen (7650) ble ¹⁴C-datert på kull til yngre bronsealder, periode V/VI (760–516 f.Kr.) (TRa-8151). I stolpehullet AS13729 ble det funnet ett avslag og ett emne til en flateretusjert pilspiss. Vest for husrestene ligger tre kokegroper på rekke. Den sørligste av de tre kokegropene (AK12804) er kuttet av en av stolpene (AS14012) som kan ha tilhørt huset, og antas være

Fig. 52. Lokalitet 1, felt 3. Plankart med strukturnummer. Illustrasjon: H. Fyllingen.

eldre. Den midterste kokegropen (AK13839), som var kuttet av grav S12465, er datert på kull til 925–840 f.Kr. (TRa-8145).

Det ble på felt 3 (S12461) funnet fire avslag av flint, ett flintavslag med enderetusj, et emne til en flateretusjert pilspiss i flint, fire leirkarskår og noen brente bein. Det ble analysert syv makrofossilprøver fra feltet. I fire av prøvene, tre stolpehull og en kokegrop, ble det funnet fragmenter av hasselnøttskall og noen få forkullede ugressfrø (Soltvedt & Jensen 2011).

Flatmarksgrav S12465

S12465 var en 0,8 x 1,6 meter stor, oval, flatmarksgrav som lå mellom to kokegroper vest på felt 3. Anlegget var 4–15 cm dypt og bestod av gråbrun, kompakt, sandblandet organisk masse spettet med kull (Fig. 53). I graven ble det funnet odden av en jernkniv, ett jernbeslag, ett jernfragment og tre dekorerte glassperler; den ene grågrønn (Callmer B0210), de to andre svarte, flerleddete (Callmer B0650 og B0660) (Callmer 1977). Graven er datert på kull til 905–820 f.Kr. (TRa-8163), men da den kuttet kokegropen AK13839, er kullprøven trolig forurenset. Perlene i graven er en god indikator på periodisk datering.

Perlene var svarte med røde linjer på hver side av en hvit/gul bølget sikksakk. Denne perletypen er vanlig i yngre jernalder, og graven kan trolig plasseres i vikingtid.

Det ble tatt ut fosfatprøver fra anlegget og området rundt. Disse inneholdt svært høye verdier, og det ble konkludert med at anlegget har inneholdt organisk materiale (Amundsen 2009a). Det man på det tidspunktet «glemte» å ta i betraktning, er at det, på arealet hvor graven ble funnet, i lang tid hadde stått en minkfarm. De høye fosfatverdiene i S12465 skyldes mest sannsynlig forurensing fra dette anlegget.

Urnegrav S12464

S12464 var en 30 cm stor urnegrav som lå like sørøst for det tre-skipete huset på felt 3. Anlegget var kun 4 cm dypt (gikk ned på berg), så det er trolig kun bunnen av graven som er bevart (Fig. 54). Det ble funnet 17 fragmenter med tetningskitt som viser at urnen har vært en organisk beholder. I graven ble det funnet 250 gram brente dyre- og menneskebein (ett individ), to jernbeslag, en jernnål, to deler av bittet i et hestebissel, en del av hodetøyet samt to jernringer av usikker datering og funksjon. Kull fra anlegget ble ¹⁴C-datert til 765–515 f.Kr. (TRa-8161), men basert på det arkeologiske materialet er graven sannsynligvis fra yngre jernalder.

Gravfeltets utvikling gjennom tid – tolkning og referansemateriale

Det kjennes få graver fra senneolitikum i Rogaland og de få kjente gravene har ingen uniform utforming. I Danmark bygges det gravhauger i denne perioden, men det er først i eldre bronsealder at vi får de første monumentale gravhaugene/røysene på Sørvestlandet. De monumentale haugene i bronsealderen har fungert som tydelige markører i landskapet, ikke minst fordi de oftest er anlagt på høydedrag. Røys 1 er således et karakteristisk eksempel på en monumental gravhaug. I tilfeller hvor det har vært undersøkt hele, eller større deler av, gravfelt, er det ofte en monumental bronsealderhaug som er senter for utviklingen av gravfeltet. Bronsealderens hauger har tradisjonelt vekket stor interesse blant forskere, ikke minst på grunn av deres størrelse og plassering i landskapet. Den påfølgende perioden, førromersk jernalder, har fått noe mindre oppmerksomhet. Graver fra denne perioden har oftest ikke en ytre markering som er synlig på markoverflaten og inneholder sjeldent bevarte gravgaver utover selve gravurnen. På Tjora var det kun røys 8 som var markert på overflaten, og denne ble først synlig ved fjerning av røys 2. Gravurnene fra perioden har en enkel utforming sammenlignet med kar fra påfølgende periode og er ikke tildelt mye oppmerksomhet. Det er derfor kanskje ikke så overraskende at det først var ved katalogisering av funnene, og ved gjennomgangen av ¹⁴C-resultatene, at man ble oppmerksom på at det største antallet graver på Orshaugen faktisk var fra førromersk jernalder. Bortimot 1/3 av de sikre gravene samt minst tre ødelagte graver kunne plasseres i denne perioden og viser at Orshaugen var godt etablert som gravfelt i århundrene før Kristi fødsel.

Et gravfelt som har likhetstrekk med Tjora, men hvis graver fra førromersk jernalder er mye bedre bevart, er Gunnarstorp i Sarpsborg kommune i Østfold. Dette gravfeltet ble undersøkt i 1955–1963 og inneholdt da 153 steinanlegg. En del anlegg var på

det tidspunktet allerede gått tapt. Av disse anleggene var 67 sikre gravanlegg, med 78 begravelser. De øvrige anleggene ble tolket som å være tomme graver eller anlegg etablert i forbindelse med gravritualer. Gravene var anlagt ut fra en stor røys som lå på toppen av et lite høydedrag over utgravningsfeltet (Wangen 2009). Dette er for øvrig et trekk som kan påvises på flere gravfelt fra førromersk jernalder/romertid i Sverige (Feldt 2005:120–125). Gjenstander og dateringer viste at gravfeltet på Gunnarstorp var i bruk fra slutten av yngre bronsealder til slutten av romersk jernalder, med den

Fig. 53. Lokalitet I. Planfoto av flatmarksgrav S12465 på felt 3. Tatt mot NNV. Foto: AM.

Fig. 54. Lokalitet I. Planfoto av urnegrav S12464 på felt 3. Tatt mot SV. Foto: AM.

mest intensive bruken i yngre bronsealder og førromersk jernalder. Gravene var alle branngraver under forholdsvis flate steinlegginger av varierende form. Både runde steinsettinger, solhjullignende steinsettinger og flate trekantørøys ble observert. 48 av gravene inneholdt gravgaver med leirkaret som den vanligste gjenstandskategorien. Ved overgangen til romersk jernalder ble det påvist en endring i gravenes utforming og mer markerte øryser ble bygget (Wangen 2009). Dette er en utvikling som ligner på det vi kan se på Tjora. Med unntak av ørys 1 er de mer markerte ørysene (2, 4 og 7) alle trolig anlagt i romersk jernalder. Ettersom så mange graver fra førromersk jernalder er forstyrret av yngre gravanlegg, kan en anta at disse ikke har hatt noen markant ytre markering. I det tilfellet det ble påvist en ørys (ørys 8), har man valgt å bygge over denne. Også ved anleggelse av graver i vikingtid har man påtruffet eldre urnegraver. Det er interessant å merke seg at man i ørys 5 ser ut til å ha behandlet den eldre graven med mer omhu enn det man gjorde i romertid idet urnen ser ut til å ha vært re-deponert i vikingtidens gravkammer.

Parallelt med undersøkelsene på Tjora i 2008 foregikk det utgravninger av et gravfelt på Hålandsmarka i Time kommune. Her ble det undersøkt fem større og fem mindre gravørøys med flere gravlegginger, et stort rydningsørøysfelt, gardfar samt strukturer som tyder på bosetning i området. Funn fra senmesolitikum og senneolitikum, samt en gammel kirkevei som gikk igjennom området, viser til det store spennet i brukstiden av området. Like nord for gravfeltet ble det observert spor etter langhus, men disse var dessverre fjernet før de kunne undersøkes. Gravfeltet på Hålandsmarka var sentrert rundt en stor, monumental ørys med jordkappe. Den arkitektoniske oppbyggingen av denne ørysen er for øvrig av særdeles imponerende karakter. Den (trolig) eldste gravleggingen i ørysen var fra eldre bronsealder, den yngste fra sen romertid/folkevandringstid. De andre gravørøysene på feltet inneholdt graver fra bronsealderen, eldre jernalder og vikingtid, jfr. tidligere nevnte båtgrav (Bell 2009, Frydenberg 2009, Thingnæs 2009).

På Ula utenfor Fredrikstad er det, som tidligere nevnt, også undersøkt et stort gravfelt bygget opp rundt en monumental bronsealderrøys. Det ble her funnet 32 gravhauger i tillegg til et omfattende flatmarks gravfelt som viser kontinuerlig bruk gjennom hele eldre jernalder (Vibe-Müller 1987).

De presenterte eksemplene viser alle til gravfelt med lang brukstid og med både gjenbruk av eksisterende gravminner og destruksjon av disse i forbindelse med nye gravlegginger. Det er klart at de store gravminnene fra bronsealderen har fungert som markører for gravfelt. En kan spørre seg om hvem som hadde bruksretten til disse gravfeltene. Var de knyttet til den enkelte storgård? Til enkelte ætter? Eller var de felles for flere gårder innenfor en spesifikk radius? De store gravfeltene i Østfold kan godt ha fungert som kollektive gravplasser. Gravfeltet på Tjora, derimot, har trolig ikke vært det. Selv om vi ikke har fullstendig oversikt over det reelle antallet graver på Orshaugen, kan det sies å være altfor få graver per periode til at gravfeltet kan ha vært benyttet av flere slekter. Om det var den samme slekten som hadde hevd på gravfeltet i de 3000 årene det var i bruk, vil det ikke være mulig å få svar på.

Lokalitet 2 – dyrkingsspor og flyttblokk med offerfunn

Fig. 55. Lokalitet 2. Dyrkningsprofil (C5452) med kokegrop AK5074 på del 1 av felt 2. Tatt mot V. Foto: AM.

Lokalitet 2 bestod av to arealer (felt 1 og 2) på nordøstsiden av gravfeltet og grenser til Rv 509. Felt 2 bestod av et areal, i hellende terreng, på omtrent 18 x 36 meter. Her ble det funnet dyrkingsslag, 14 kokegropene og noen ubestemmelige groper (moderne?). Det ble opprettet et profil som gikk igjennom åkerlagene samt flere av kokegropene (Fig. 55), og det ble tatt ut makrofossil- og pollenprøver fra to steder i profilet. De øverste lagene var moderne. I de nedre lagene ble det funnet uidentifiserbare korn og kornfragmenter, forkullede hasselnøttskall og planter forbundet med eng/beitemark. De mange forkullede fragmentene av hasselnøttskall antyder at ildstedsmasse har vært brukt som jordforbedring. Korn fra to ulike prøver ble datert. Resultatet ble ikke som forventet da disse viste seg å være moderne (TRa8136 og 8137). Årsaken er trolig at kornene har vandret i små lommer i lagene grunnet moderne aktivitet (Soltvedt & Jensen 2011). Kokegrop AK5074 i profilet ble ¹⁴C-datert på kull til yngre bronsealder periode IV (1035–925 f.Kr.) (TRa-8142).

Felt 1 var et svært ujevnt felt på omtrent 30 x 100 meter. Det ble funnet 19 kokegropene, fire kullkonsentrasjoner, noen mulige stolpehull, 26 groper og seks mindre røyser/

steinsamlinger. Omtrent midt på feltet lå en flyttblokk som var 5,5 x 9 meter stor i plan og minst 2–3 meter høy (Fig. 56 og 57). På sørvestsiden av blokken ble det funnet kulturlagrester, på nord- og nordøstsiden små røyser og groper og på sørøstsiden en større grop. Det lå også kokegroper kloss inn mot flyttblokken (Fig. 58).

Det ble tatt ut makrofossilprøver fra strukturene på feltet, og det ble registrert korn i fem av prøvene. To av kornene ble datert til førromersk jernalder. Det ble også funnet hasselnøttskall og frø fra antropokore (menneskespredte) arter. Hasselnøttskall ble datert til slutten av steinalderen. Analysene, og dateringene, av makrofossiler viser til hasselnøttsanking i yngre steinalder og til dyrkingsaktivitet i førromersk jernalder (Soltvedt & Jensen 2011).

Det ble funnet to kjernefragmenter, tre avslag/makroavslag med retusj, en mikroflekk og 18 makroavslag/avslag/splint i flint jevnt fordelt i lagene/strukturene rundt blokken samt store mengder med leirkarskår (Fig. 59). Det ble funnet bortimot 1500 skår av 14 ulike typer leirkar. Skårene var svært fragmenterte, og det er derfor vanskelig å estimere hvor mange ulike kar det er snakk om. Området rundt blokken ble ikke totalgravd, så den faktiske funnmengden var nok mye større. Det ble funnet keramikk rundt hele flyttblokken med en tydelig konsentrasjon i en røys i nordvest og i en grop i øst med henholdsvis 787 og 534 skår. Den største andelen skår var fra leirkar av en grov type, vanlig i bronsealderen og i førromersk jernalder. Det ble også funnet skår av gods fra senneolitikum og fra romertid/folkevandringstid. Sistnevnte utgjør den minste andelen og har trolig sammenheng med virksomhet rundt åkerdrift.

Funnene tolkes som å være offerfunn. Leirkarskårene er så fragmenterte at det er mulig at karene ble intensjonelt knust. Da lagene rundt ikke ble gravd i ruter/lagvis, er det ikke mulig å si noe om hvilken rekkefølge karene er deponert i, men det er mulig at leirkarene kan ha blitt deponert i forbindelse med rituelle måltider og har sammenheng med kokegroperne i området, eller at aktiviteten kan knyttes til gravleggingene på gravfeltet ovenfor flyttblokken.

Det ble foretatt tre dateringer i forbindelse med flyttblokken. Den ene dateringen er fra en kokegrop (AK2054) som lå helt inntil blokken i syd. Denne ble datert på kull til eldre bronsealder, periode II (1410–1310 f.Kr.) (TRa-8139). Det ble også datert bygg fra en grop (AG4689) til førromersk jernalder (105–25 f.Kr.) (TRa-8138) og hasselnøttskall fra bunnen av et kulturlag (AL200558) til senneolitikum/eldre bronsealder (1905–1775 f.Kr.) (TRa-8143).

Store flyttblokker er et karakteristisk element i det jærsk landskapet. De er ofte gitt spesifikke navn koblet til lokale tradisjoner og har i mange tilfeller fungert som grensemarkører mellom gårder. I 2010 ble det undersøkt en slik flyttblokk, «Alvasteinen», på gården Myklebust, ca. 4 km nord for Tjora. Området rundt Alvasteinen ble gravd ut systematisk i ruter og lag. Det ble påvist kulturlag med funn av noe littisk materiale (hovedsakelig flint) fra eldre/ynge steinalder, to økseemner i grønnstein og store mengder keramikk. Det er katalogisert 1030 skår fra senneolitikum/eldre bronsealder, 17 skår fra yngre romertid/folkevandringstid samt 58 skår som ikke er nærmere periodebestemt. I området rundt blokken ble det også funnet flere ildsteder/kokegroper datert til førromersk jernalder samt syv stolpehull. Funnene inntil Alvasteinen ble tolket som offer-/depotfunn.

Fig. 56. Lokaltet 2. Sørlige del av feltet med flyttblokken i bakgrunnen. Arkeologene I. Rein og A. Stamnes til høyre på foto ved Rv 509. Tatt mot N. Foto: AM.

Fig. 57. Lokaltet 2. Oversiktsfoto av flyttblokken. Kokegrop 2054 foran til høyre. Tatt mot N. Foto: AM.

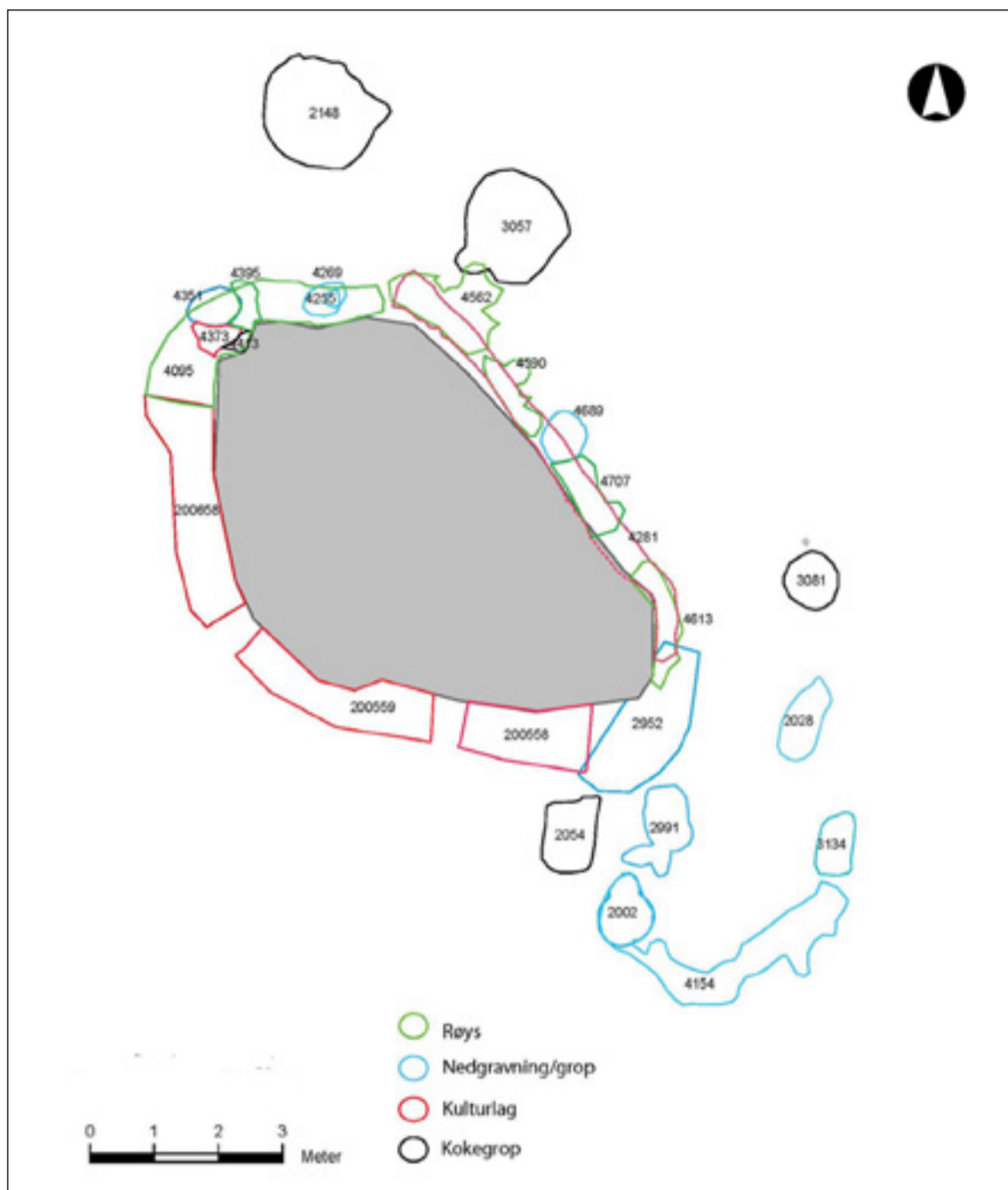

Fig. 58. Lokaltet 2. Plantegning av flyttblokken på felt I med omliggende strukturer. Illustrasjon: H. Fyllingen.

Det ble påvist syv ulike kontekster som kan representere offer eller depot (Bell 2012).

Der er store likheter mellom flyttblokken på Tjora og flyttblokken på Myklebust. Alvasteinen på Myklebust ligger i sentrum av et område med forhistorisk gårdsbebyggelse fra senneolitikum til vikingtid, påvist gjennom utgravninger av langhus og graver. Det ble rundt denne flyttblokken funnet leirkarskår knyttet til rituelle nedleggelse, hovedsakelig fra senneolitikum/eldre bronsealder, men også innslag fra slutten av eldre jernalder. Flyttblokken på Tjora ligger i et område med bosetningsspor fra senneolitikum til før-romersk jernalder, samt graver fra senneolitikum til vikingtid. I likhet med Myklebust ble det også på Tjora funnet hovedsakelig keramikk som kan knyttes til den eldste bosetningen, selv om det på Myklebust ser ut til å være en større andel skår fra senneolitikum enn det som er tilfelle på Tjora.

Det er også undersøkt liknende flyttblokker andre steder i Rogaland. I forbindelse med IVAR-prosjektet, på Soma i Sandnes kommune, ble det på 1990-tallet undersøkt to offersteder ved to flyttblokker. Inn til den ene flyttblokken ble det avdekket en halvsirkel i stein hvis utstrekning avgrenset et funnområde hvor det ble funnet en vestlandsøks og skår fra ett leirkar som senere lot seg sette sammen. Ved den andre flyttblokken ble

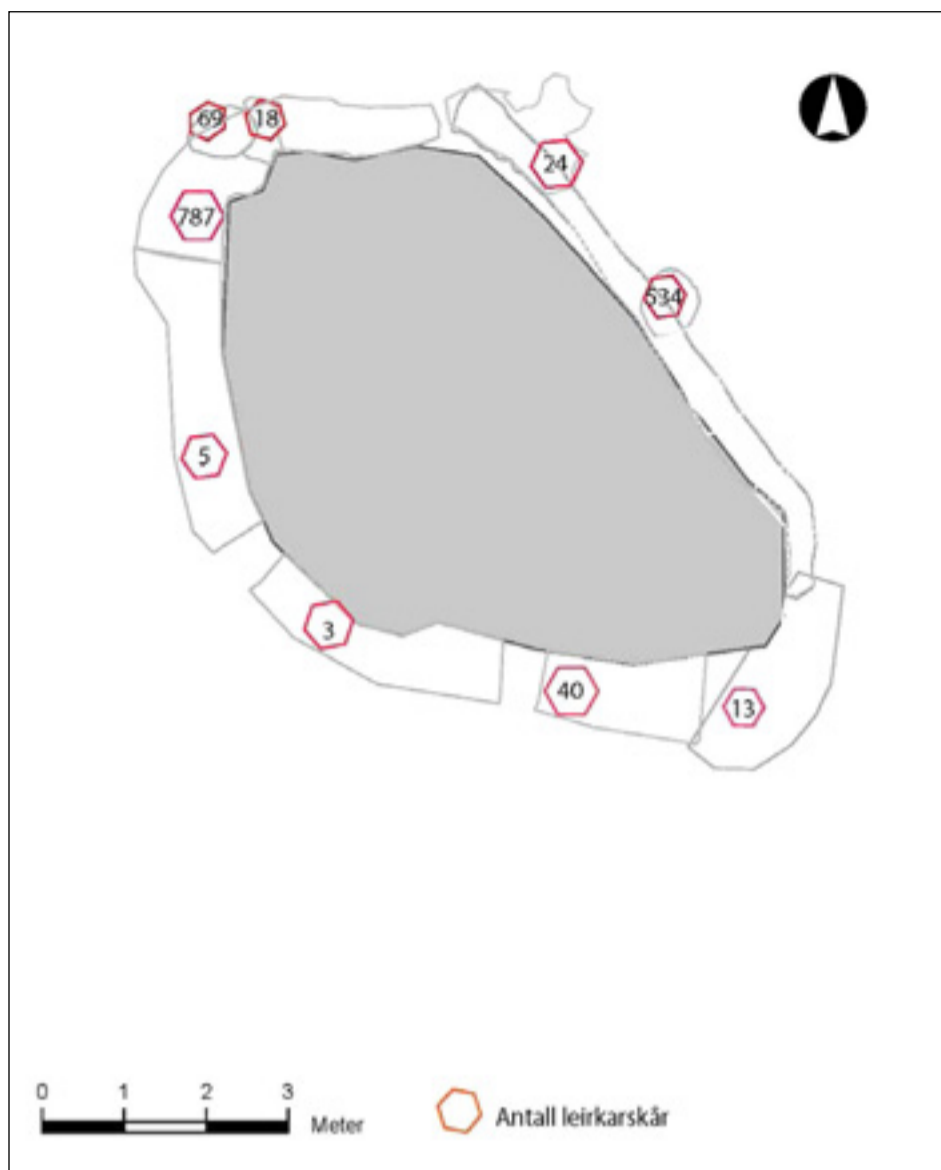

Fig. 59. Lokaltet 2. Plantegning som viser fordelingen av leirkarskår (i antall) i strukturene rundt flyttblokken. Illustrasjon: H. Fyllingen.

det påvist steinsettinger som delvis så ut til å være inndelt i seksjoner. Innenfor disse steinsettingene ble det funnet over 4000 leirkarskår. Disse leirkarskårene stammer fra flere ulike kar, trolig fra flere perioder. I forbindelse med leirkarfunnene ble det foretatt dateringer hvis resultater ble senneolitikum, eldre bronsealder og eldre jernalder. I tillegg til offerfunnene ved flyttblokkene var der funn og korn fra kulturlag som viser til senneolittisk aktivitet (Holst 1997).

På begynnelsen av 2000-tallet ble det foretatt omfattende arkeologiske undersøkelser på gården Norheim i Time kommune, også kjent som «Kvålehodlene». I tillegg til gårdsbosetning tilbake til 2000 f.Kr. ble det undersøkt en flyttblokk. Blokken, kalt «Lonaren», lå omtrent 400 meter fra et felt (felt A) hvor det ble funnet to- og treskipete hus fra perioden 2000–1500 f.Kr. Blokken var 5 x 6 meter i utstrekning og bortimot 2 meter høy. Blokken var sprukket slik at det hadde dannet seg to smale passasjer. Inne i den største av disse passasjene var et kullholdig lag hvor det ble funnet 26 gjenstander, deriblant en flateretusjert spydspiss og to skrapere på avslag i importflint. Det ble tatt to ¹⁴C-dateringer på hasselnøttskall og korn hvis resultater ble senmesolitikum/tidligneolitikum og yngre bronsealder. Funnene ble tolket som offerhandlinger utført av menneskene som bodde på felt A like ved flyttblokken (Soltvedt *et al.* 2007:192f).

I forbindelse med byggingen av Shell-raffineriet sør i Risavika ble det, som nevnt tidligere, undersøkt flere steinalderlokaliteter. En av disse var inntil en flyttblokk (Tjora-helleren) som ligger 14 moh. ytterst på Tjora-neset. Nordsiden av flyttblokken

skrånet svakt og dannet en liten heller. Det ble undersøkt 25 m² innenfor dråpefallet og i tilstøtende område. Det kunne her skilles ut tre stratigrafiske lag. Det øverste laget var kullholdig, steinblandet, det mellomste laget (kun bevart innenfor dråpefallet) bestod av et kompakt lag av skjell, fiske- og dyrebein, det nederste laget var et forholdsvis steinfritt, homogent kulturlag. Funnfordelingen i lagene var ganske distinkt. Keramikk ble kun funnet i det øverste laget, i det mellomste laget var det noe flint og mange bevarte beingjenstander og i bunnlaget dominerte flinten. Det ble funnet 433 skår av leirkar (uten dekor) fordelt på åtte kvadratmeterruter. Antallet skår i rutene varierte fra syv til 250, og hele 85 % av skårene ble funnet innenfor 3 m². Det ble ikke tatt ¹⁴C-dateringer av laget leirkarskårene lå i, men Bjørn Myhre har tolket funnene som å stamme fra jernalderbosetning i helleren. 61 leirkarskår ble antatt å være fra yngre jernalder og kan knyttes til en vikingtidstuft som ble undersøkt på sørøstsiden av helleren/flyttblokken (Myhre 1968). Ved revisjon av leirkarskårene fra lag 1 er inntrykket noe endret. Det kunne påvises skår fra minst fem ulike kar. Minst to av disse har vært store grove kar med rett buk og munning. Denne kartypen var i bruk i eldre jernalder, men kan også spores tilbake til yngre bronsealder. De øvrige karene, blant annet minst ett hankekar, vurderes til eldre jernalder. Påstandene om at noen av skårene skulle være fra vikingtid, er ikke bekreftet. Funnfordelingen peker mot en bevisst deponering, og periodemessig kan dette ha funnet sted samtidig, med den yngste bosetningen på lokalitet 3 og med majoriteten av gravleggingene på lokalitet 1.

Dersom man sammenligner funnfordelingen i Tjora-helleren med «Alvasteinen» på Myklebust og flyttblokken på lokalitet 2, er det store likheter. Da alle leirkarskårene i Tjora-helleren ble funnet i ett stratigrafisk lag, og innenfor et begrenset område, virker det mest sannsynlig at det er snakk om offerfunn i likhet med de to nevnte eksemplene.

Lokalitet 3 – bosetningsspor fra senneolitikum til eldre romertid

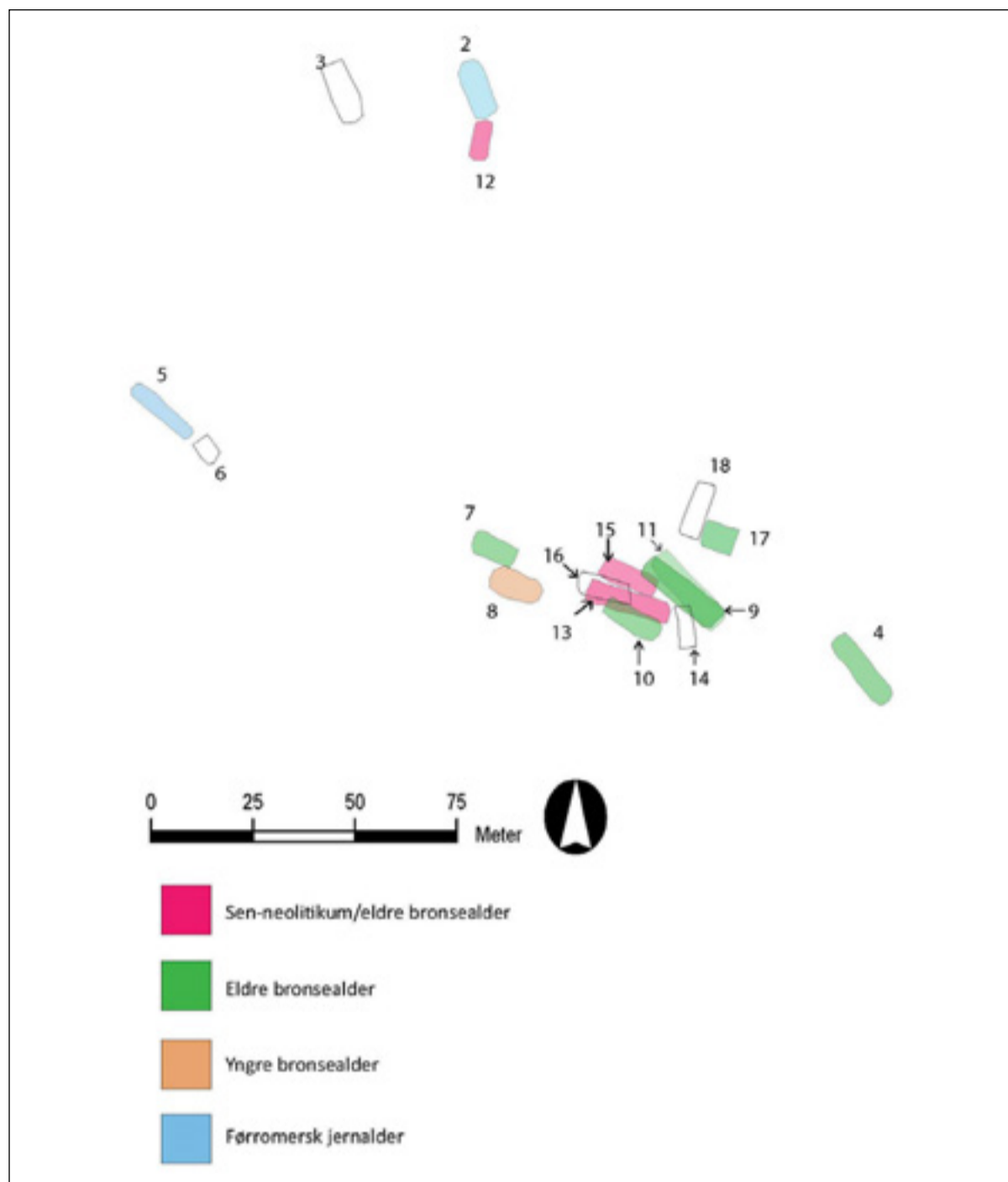
Fig. 60. Lokalitet 3 før utgravningene startet i 2009. Røys 1 og felt 3 kan sees i bildets høyre ytterkant. Risavika er synlig i bakkant. Tatt mot SV. Foto: E. Torp/«Birdy».

Fig. 61. Lokalitet 3 etter utgravning. Gravfeltet Id 14854 er her fjernet. Tatt mot NØ. Foto: E. Torp/«Birdy».

Fig. 62. Lokalitet 3. Oversikt over daterte hustufter og periodisk plassering. Illustrasjon: H. Fyllingen.

Hus	Type	Datering	Periode
2	Tre-skipet	335–175 og 385–225 f.Kr.	Førromersk jernalder, første halvdel
3	Tre-skipet	Ikke datert	Trolig yngre bronsealder/førromersk jernalder
4	Tre-skipet	1265–1125 og 1615–1520 f.Kr.	Eldre bronsealder, periode I & III
5	Treskipet	40 f.Kr.–55 e.Kr. og 75–135 e.Kr.	Førromersk jernalder/eldre romertid
6	To-skipet	Ikke datert	Trolig senneolitikum/eldre bronsealder
7	To-skipet	1780–1720 og 1670–1525 f.Kr.	Eldre bronsealder, periode I
8	Tre-skipet	895–815 f.Kr.	Yngre bronsealder, periode V
9	To-skipet	1875–1740 og 1675–1525 f.Kr.	Eldre bronsealder, periode I
10	Hybrid to-/tre-skipet	1685–1615 f.Kr.	Eldre bronsealder, periode I
11	To-skipet	1680–1530 og 1625–1520 f.Kr.	Eldre bronsealder, periode I
12	To-skipet	1885–1770 og 1870–1740 f.Kr.	Eldre bronsealder, periode I
13	To-skipet	2030–1940 og 1930–1870 f.Kr.	Senneolitikum
14	Tre-skipet	Ikke datert	Trolig bronsealder
15	To-skipet	1915–1800 og 1895–1770 f.Kr.	Senneolitikum/eldre bronsealder, periode I
16	To-skipet	Ikke datert	Trolig eldre bronsealder
17	To-skipet	1620–1520 f.Kr. og 160–130 f.Kr.	Eldre bronsealder, periode I
18	Tre-skipet	Ikke datert	Trolig yngre bronsealder

Tabell 2. Lokalitet 3. Tabell med oversikt over husnummerering, hustype og datering. Utarbeidet av H. Fyllingen.

Det ble på lokalitet 3 (Fig. 60 og 61) avdekket ca. 20 mål hvor det ble funnet ca. 2000 stolpehull, 110 groper, 200 kokegroper/ildsteder, flere områder med ardspor, tre anlegg tolket som graver og ett depotfunn med flintavslag. I tillegg ble det dokumentert dyrkingslag i profiler, opprettet ulike steder på feltet. Det ble skilt ut 17 hustufter (nummerert 2–18). Tre tufter ble datert til senneolitikum/eldre bronsealder, seks til eldre bronsealder, en til yngre bronsealder, en til førromersk jernalder og en til førromersk jernalder/eldre romertid (Fig. 62 og Tabell 2). De øvrige tuftene er ikke datert, men basert på form og funn kan de trolig plasseres i bronsealderen.

Hustuftene 2–18

HUS 2 – tre-skipet hus fra førromersk jernalder

Hus 2 (Fig. 63 og 64) var et 15 m langt og 6 meter bredt tre-skipet langhus, noe som utgjør et areal på 90 m². Huset hadde rette langvegger med runde gavler og inngangspartier omtrent midt på begge langveggene. Det ble påvist seks grunder i takkonstruksjonen, 15 stolper i vestre langvegg, 21 stolper i østre langvegg, to stolper i nordre og to stolper i søndre kortvegg. Sideskipene hadde en bredde på 1,4 meter og midtskipet var 2,4 meter bredt. Avstanden mellom grindene varierte fra 1 til 2,8 meter.

De takbærende stolpehullene hadde rette sider og buet bunn, og det ble observert steinskoning i flere av nedgravningene. Veggstolpene hadde buete sider og bunn og var til dels grunne. Huset var plassert i et område med lite løsmasser, og flere av stolpene står rett på grunnfjellet. Noe av grunnfjellet stakk opp i midten av huset.

Fig. 63. Lokalitet 3. Oversiktsfoto av hus 2 med stolpene markert. Tatt mot N. Foto: AM.

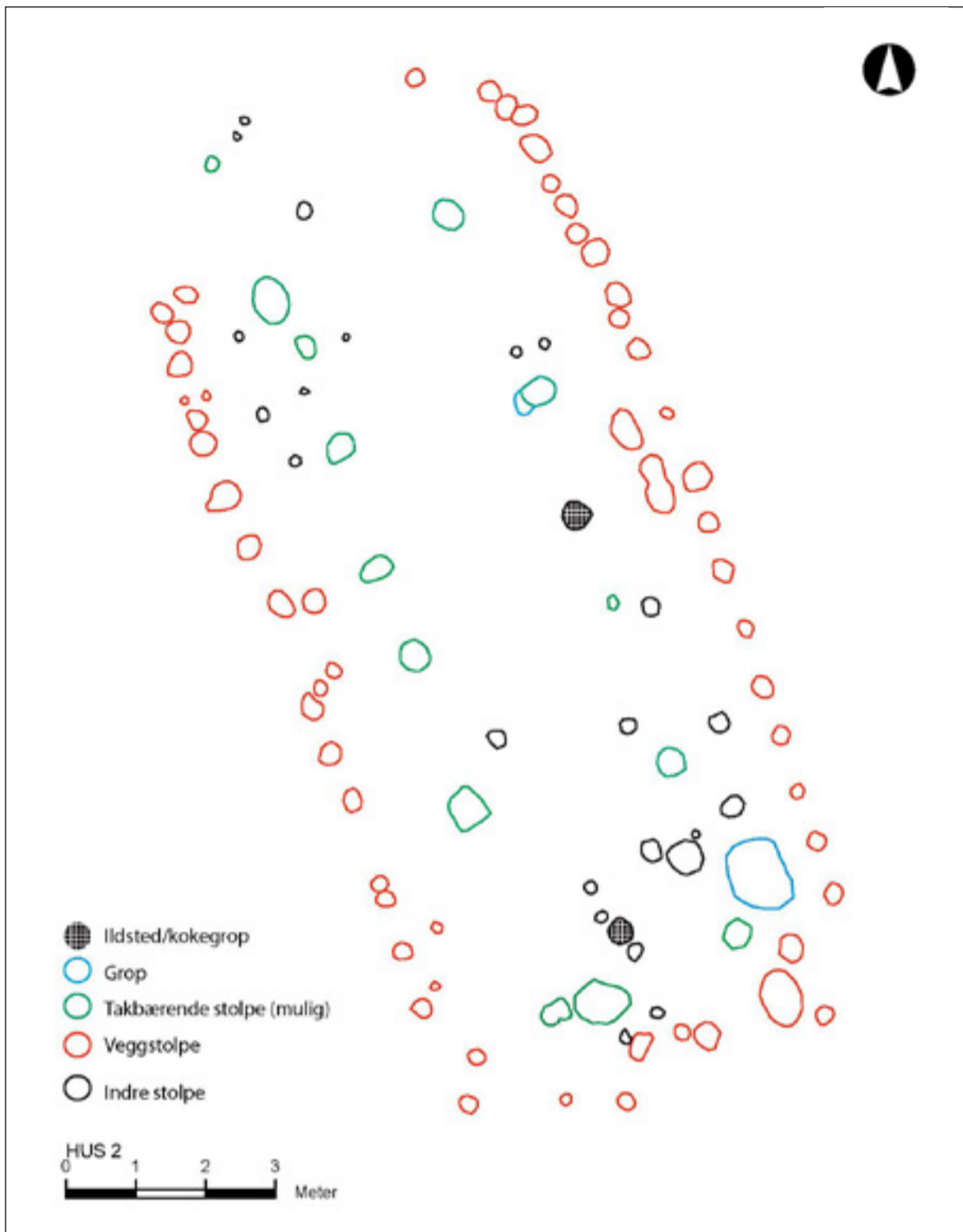

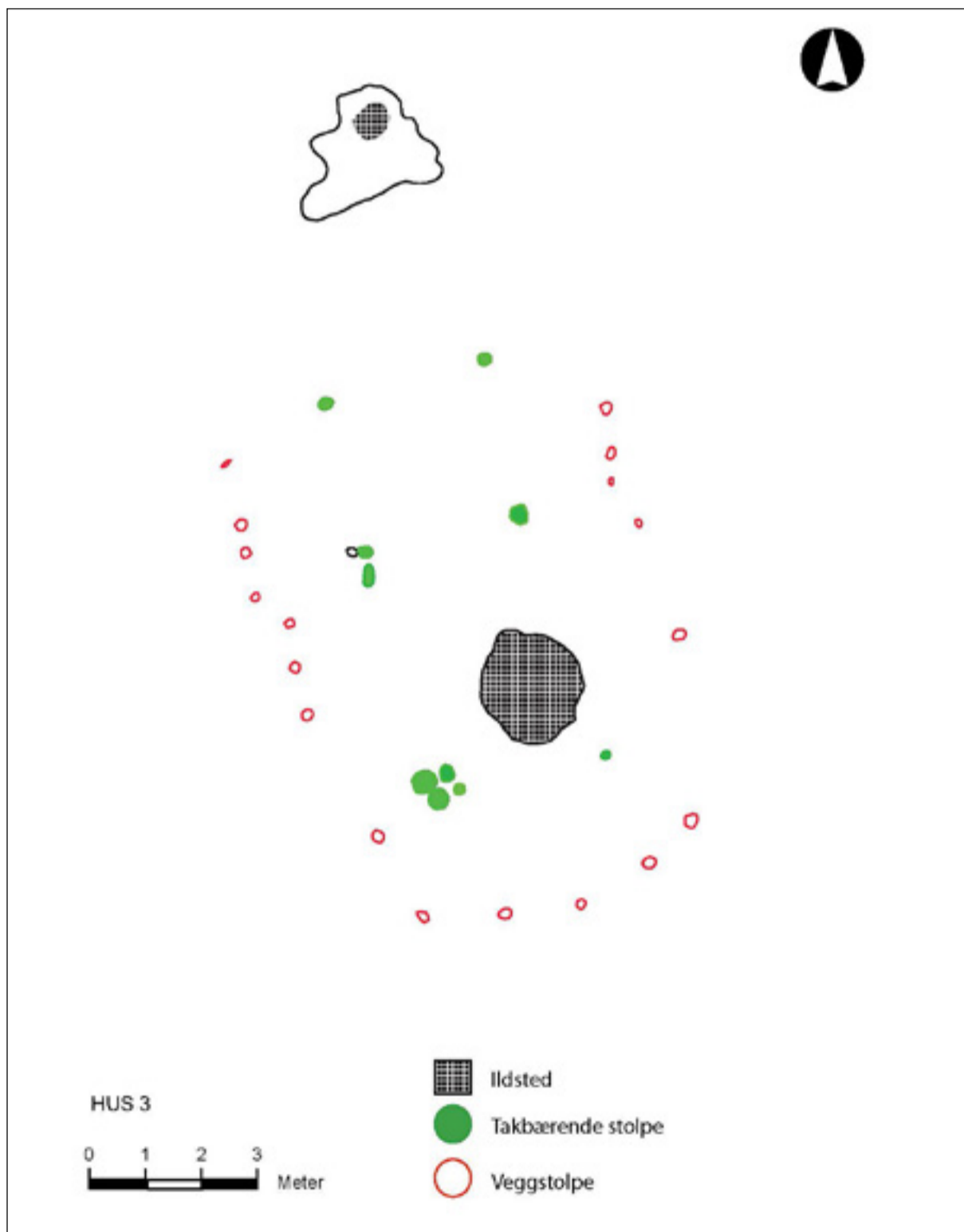
Fig. 64. Lokalitet 3. Plantegning av hus 2. Illustrasjon: H. Fyllingen.

I mange av stolpene var det en kjerne av ubrent leire som kan ha kommet fra gulvlaget. Ildstedsrester ble påvist ved inngangspartiet midt i huset og i den sørøstlige enden av huset. I den sørøstlige enden var også flere små groper, og det er trolig denne delen av huset som har fungert som boligdel. Analysene av plantematerialet (se nedenfor) viser en stor tetthet av korn samt hasselnøttskall i denne enden av huset. Dette kan bety at korn ble lagret her, men også at matlagingen ble gjort i denne enden av huset.

Det ble gjort gjenstandsfunn i 17 strukturer i tillegg til et funnområde. Det ble funnet ett flintavslag i en struktur. De øvrige funnene var leirkarskår (83 stk.). Mellom de sørlige takbærende stolpene og gavlstolpene ble det funnet en liten grop/stolpehull (Id 41903) som inneholdt 63 skår keramikk fra ett kar. Dette tyder på at et helt kar var satt ned i gropen til stolpehullet, og det er muligens her snakk om et husoffer. Det skal nevnes at det ble funnet lite korn i prøven fra denne strukturen, og at det ikke foreligger indikatorer på hva karet eventuelt kan ha inneholdt.

Det ble tatt ut 61 makrofossilprøver. 28 prøver er analysert og 33 sortert, men ikke analysert. De analyserte prøvene inneholdt forkullede fragmenter av hasselnøttskall, naken bygg, havre, emmer, uspesifisert bygg, uidentifiserbare korn og kornfragmenter. Konsentrasjonen av korn er størst i den sørlige delen av huset. Det ble også funnet frø fra urter som er hovedsakelig ugress. Hasselnøttskallene ble også funnet i den enden av huset. I tre av prøvene ble det funnet knoller av hestehavre (i takbærende stolpe i sørlige og midtre del av huset). Knollhestehavre formerer seg omtrent som poteter. De er rike på stivelse og lette å dyrke og samle. Forkullede knoller av hestehavre er ikke tidligere funnet i Norge. Arten er mer vanlig i Sør-England og Nord-Tyskland. I de andre skandinaviske landene opptrer knollhestehavre i gravanlegg fra jernalderen. På kontinentet er de også funnet i gravkontekster fra bronsealder (Soltvedt & Jensen 2011). Det ble foretatt ^{14}C -datering av korn fra to takbærende stolpehull (AS24251 og AS18969). Disse ble datert til henholdsvis 335–175 og 385–225 f.Kr. (TRa-1161 og 1162).

HUS 3 – tre-skipet hus (ikke datert)

Hus 3 (Fig. 65) var rester etter et tre-skipet langhus. Huset så ut til å ha rette langvegger og runde gavler. Det var bevart tre grinder i takkonstruksjonen, 17 veggstolper og to ildsteder. Husets bevarte bredde var 6,8 meter, noe som antyder en lengde på minst 17 meter. Sideskipene var 1,5–1,7 meter brede, og midtskipet 2,6 meter bredt. Avstanden mellom søndre kortvegg og 1. grind var 2,4 meter, mellom 1. og 2. grind 3,9 meter og mellom 2. og 3. grind 2,6 meter. Utskiftninger/forsterkninger av den takbærende stolpen i sørvestre del av huset, samt avstanden mellom 2. og 3. grind, antyder at det kan ha vært et inngangsparti her. Huset var ikke komplett i nordvest, men det store ildstedet i sørøst antyder at husets boligdel har vært i denne enden. Da hus 3 framstod som diffust, ble det ikke prioritert å bruke tid på å undersøke strukturene i huset. Det foreligger ingen fotodokumentasjon. Basert på husets utforming antas det at huset var i bruk i bronsealderen/førromersk jernalder.

HUS 4 – tre-skipet hus fra eldre bronsealder

Hus 4 (Fig. 66 og 67) var et 20,6 meter langt og 6,2 meter bredt tre-skipet langhus, noe som utgjør et areal på 127 m². Huset hadde rette langvegger med avrundete hjørner og rette gavler. En delvis bevart 36–57 cm bred vegg-grøft/dreneringsgrøft langs den nordlige gavlen og østveggen viste husets fulle lengde. Mangel på veggstolper, unntatt tre mulige langs nordvestre gavl, tyder på at disse kan ha vært grunne og er blitt fjernet ved

Fig. 66. Lokalitet 3. Oversikt over hus 4. De små hullene i bakken stammer fra uttak av fosfatprøver. Tatt mot SØ. Foto: AM.

Fig. 67. Lokalitet 3. Plantegning av hus 4. Illustrasjon: H. Fyllingen.

jordarbeider. Det er to brudd i vegg-grøften. Den nordre er indikerende for en inngang, mens den sørlige ble tolket som rester etter fylkeskommunens registreringssjakter. Det ble identifisert syv grunder med mulige støttestolper mellom. Avstanden mellom de takbærende stolpene og den østre vegggrøften var 1,3 meter, midtskipet var 2,4 meter bredt og avstanden mellom grindene 0,7–2,8 meter. Denne store variasjonen skyldes utskiftninger av de takbærende stolpene. De takbærende stolpene hadde rette sider og både flat og buet bunn. Det var steinskoning i flere stolpehull, og både nedgravningen og stolpeavtrykket var synlige i profil. De takbærende stolpene var gravd dypt, mens de øvrige stolpehullene, inne i huset, var til dels svært grunne. Det ble observert ubrent leire i noen av stolpehullene, og det er sannsynlig at gulvet har hatt et leirelag.

Huset var tydelig delt i to, med en nordre og søndre del. I den nordlige delen var det generelt flere strukturer, både stolpehull, groper og ildsteder. Dette ble i felt tolket i

retning av at den nordlige delen var benyttet til bolig, mens den sørlige delen har vært fjøs. Fosfatkartering ble foretatt for å vise hvilken del av huset som var boligdelen og hvilken del som ble anvendt som fjøs. Området ble vurdert som lovende for fosfatkartering da undergrunnen var ensartet og sandig, og det var få anleggsspor rundt huset (unntatt ardspar). Analysen av fosfatmaterialet ble utført av Abolalaboratoriet i Oldenburg i Tyskland. Analysen viser at det ikke har vært holdt dyr i huset. Det ble påvist forhøyete verdier utenfor den østlige langveggen, noe som tyder på at avfall har blitt dumpet her (Lienemann 2010). Tilsvarende analyser har vært gjort på flere tre-skipete hus fra eldre bronsealder i Slesvig. Det ble her funnet fosfatverdier som støttet teorien om innefôring, og disse ble påvist i en ende av huset hvor det tydelig kunne sees båsinndeling (Ethelberg *et al.* 2000).

Det ble gjort forholdsvis få funn i huset og disse var fordelt på 11 strukturer. Det ble funnet fem flintavslag, ett avslag i kvarts, en slagstein, brente bein og 12 leirkarskår. Funnene ble hovedsakelig gjort i den nordre delen av huset. I tillegg ble det funnet en 55 x 85 cm stor underligger til en skubbekvern. Denne ble dessverre flyttet på av gravemaskinen ved avdekking, men ble funnet inntil den østlige langveggen, omtrent i midten på huset.

Det ble tatt ut 32 makrofossilprøver. 26 prøver er analysert. De øvrige prøvene er flottert ut, men ikke analysert. Der var svært få forkullede korn i prøvene. Ugressfrø var helt fraværende. De forkullede kornene ble funnet både i den nordlige, midtre og sørlige del av huset (Soltvedt & Jensen 2011). Analysene av plantematerialet forsterker inntrykket av at husdyr ikke har vært holdt innendørs. Det ble tatt ut ¹⁴C-dateringer av kull fra sentral-ildstedet (AI 42627) og korn fra takbærende stolpe AS26820. De ga dateringer til henholdsvis 1265–1125 og 1615–1520 f.Kr. (TRa-1159 og 1158). Med en så stor avstand i dateringer er det vanskelig å si om hus 4 er et tidlig tre-skipet langhus som var i bruk i 400 år, eller om det først ble bygget rundt 1200 f.Kr. Stolpehullet er datert på korn, og dette kan stamme fra eldre dyrkingsaktivitet ved huset. Det ble ikke avklart i felt

Fig. 68. Lokalitet 3. Oversikt over hus 5 og 6. Stolpene i hus 5 er markert med blått, hus 6 med hvitt. Tatt mot NV. Foto: AM.

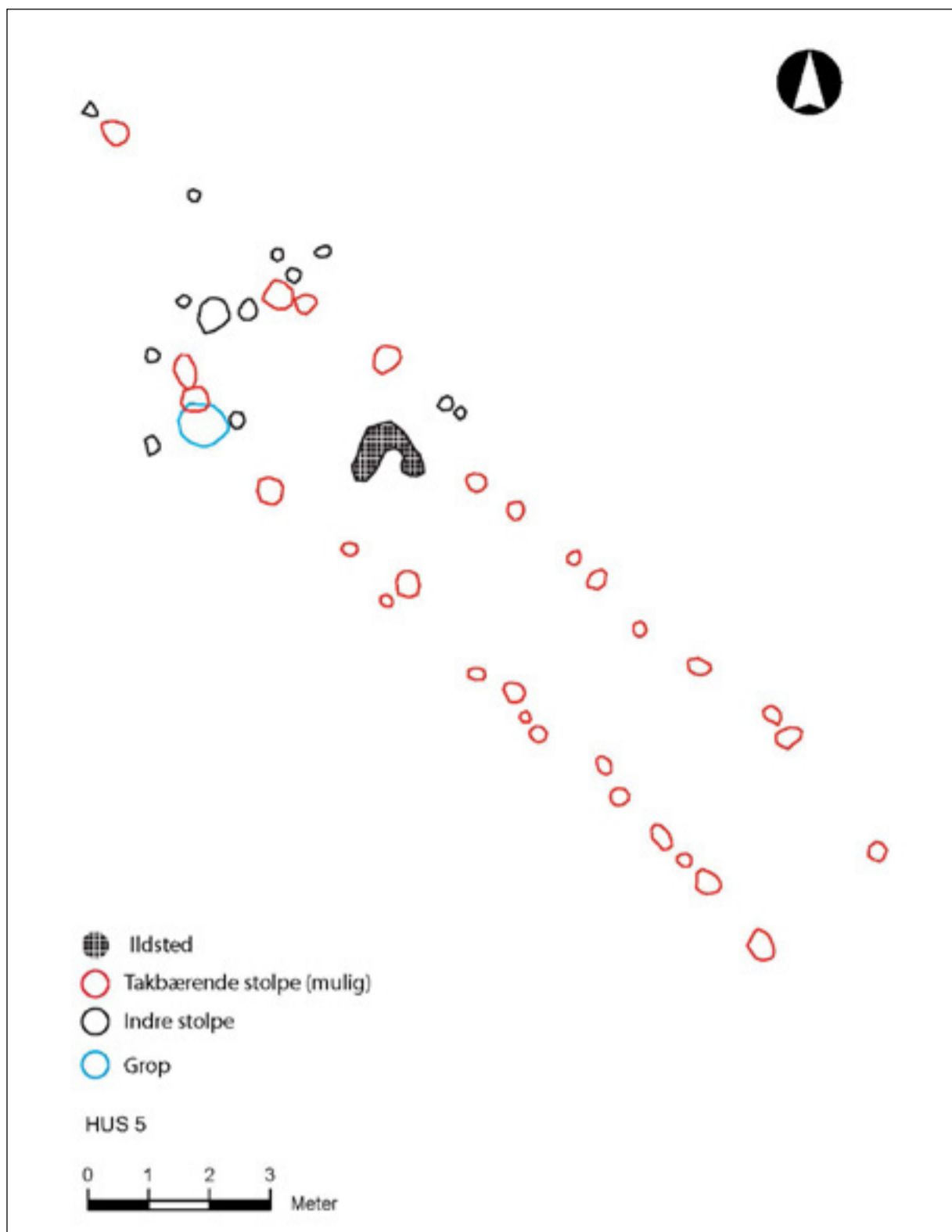

Fig. 69. Lokaltet 3. Plantegning av hus 5. Illustrasjon: H. Fyllingen.

hvorvidt ardsporene ved/i huset var eldre eller yngre enn huset, men dersom disse var eldre, kan det ha sammenheng med dateringen av AS26820. Basert på byggeteknikk er det mest sannsynlig at huset ble oppført i bronsealderens periode III.

HUS 5 – tre-skipet hus fra førromersk jernalder/eldre romertid

Hus 5 (Fig. 68 og 69) var et tre-skipet hus, som var orientert nordvest-sørøst. Det var kun de takbærende stolpene som var bevart. Det ble avdekt 41 stolpehull, hvorav flere med skoning, en grop og to ildsteder/kokegroper. Det kunne påvises ni grinder, men disse har ikke vært samtidige da flere av stolpene er skiftet ut. Det ble funnet både brent og ubrent leire i en del av stolpehullene. Denne kan stamme enten fra et gulvlag eller fra leirklinte flettverksvegger. Midtskipet var 2 meter bredt og avstanden mellom grindparene 1,2–1,5 meter. Husets bevarte lengde var 14,5 meter. Basert på størrelsen av midtskipet har

huset vært ca. 4,5–5,5 meter bredt. Huset var avgrenset i sørøst av et område med andre strukturer, men ble ikke avgrenset mot nordvest da strukturene fortsatte under steingjerdet i ytterkant av utgravningsområdet. I nordvestenden av huset var en grop og et ildsted som begge indikerer at boligdelen har vært i denne enden av huset.

Da en klar tolkning av huset ikke lot seg gjøre, ble det ikke fullstendig undersøkt. Enkelte stolpehull og ildstedet ble snittet. Det ble gjort funn i to strukturer i form av leirklining og fem leirkarskår. Leirkarskårene er av samme type som ble funnet i de andre hustuftene og er sannsynligvis av eldre dato enn ¹⁴C-dateringene.

Det ble tatt ut ti makrofossilprøver. Fire prøver er analysert. Det var korn i to av de fire prøvene, men disse var for dårlig bevart til artsbestemmelse. I prøven tatt i ildstedet ble det funnet fragmenter av hasselnøttskall (Soltvedt & Jensen 2011). Korn fra en takbærende stolpe (AS25775) ble datert til 40 f.Kr.–55 e.Kr. og trekull fra ildstedet (AI26078) ble datert til 75–135 e.Kr. (TRa-1182 og 1181).

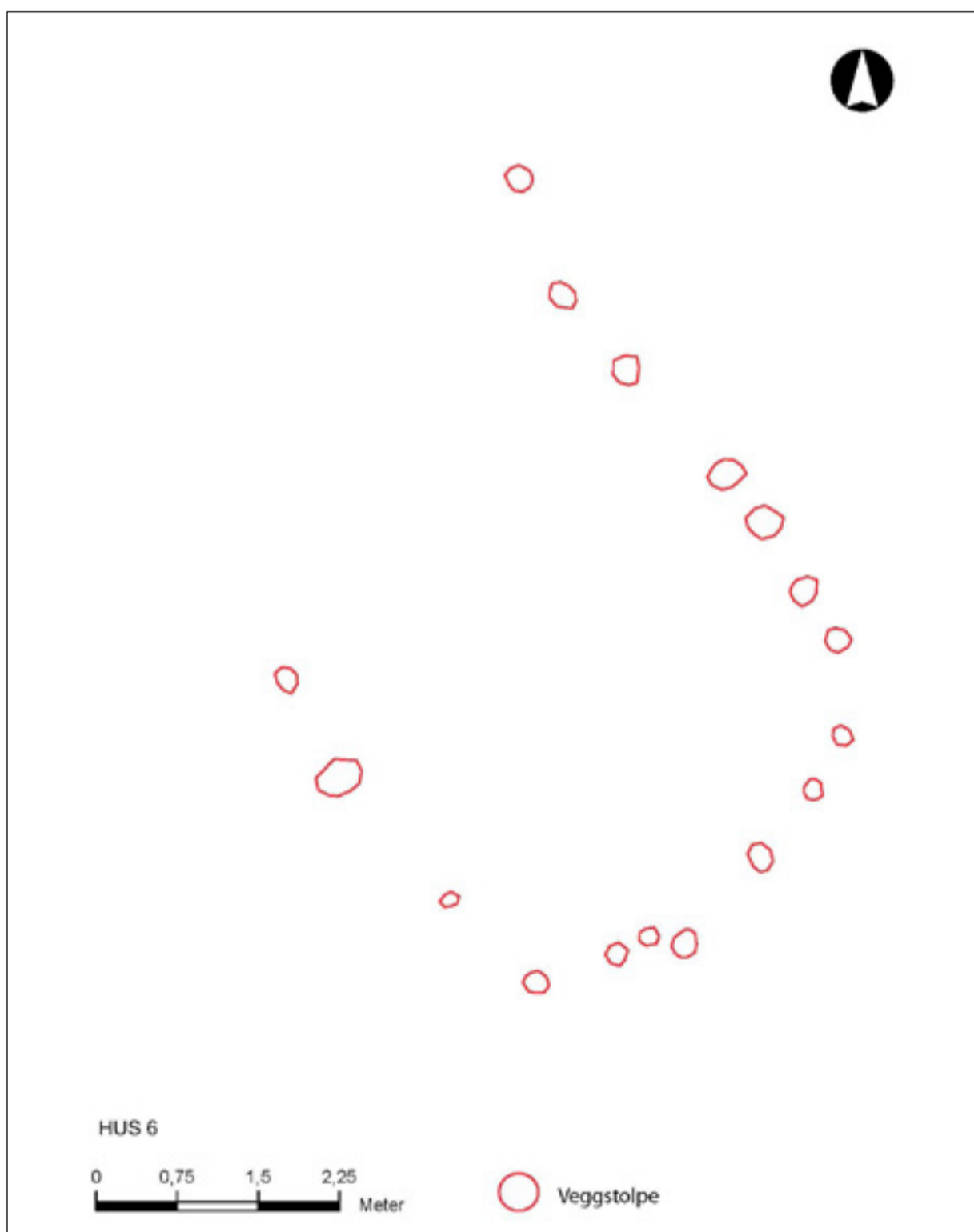

Fig. 70. Lokalitet 3. Plantegning av hus 6. Illustrasjon: H. Fyllingen.

HUS 6 – to-skipet hus (ikke datert)

Hus 6 (Fig. 70) bestod av 17 stolpehull som trolig var veggstolper i et mulig to-skipet hus med runde gavler. Da stolpene er tolket som veggstolper i en to-skipet konstruksjon, er dette basert på likhetene i utforming og størrelse med de øvrige to-skipete husene på feltet. Huset var anlagt i samme retning som hus 5. Huset har vært 4,3 meter bredt og må ha vært minst 11 meter langt. Inne i huset ble det funnet en stor steinpakning. Under denne var det flere kokegroper som antas å være yngre enn huset, og disse kan ha ødelagt de takbærende stolpene. Det ble ikke tatt ut naturvitenskapelige prøver og heller ikke gjort noen funn. Det ble ikke foretatt datering av huset, men basert på utformingen kan en anta at huset er fra senneolitikum/eldre bronsealder.

HUS 7 – to-skipet hus fra eldre bronsealder

Hus 7 (Fig. 71 og 72) var et 11,8 m langt og 5,5 m bredt to-skipet hus som ble funnet sentralt i utgravingsfeltet. Huset hadde et areal på 65 m² og lå orientert vestnordvest-østsørøst. Huset hadde rette langvegger og gavler. Inntil gavlen i vest lå det en flyttblokk, som må ha påvirket byggingen av huset. Det ble funnet 42 stolpehull. Det ble påvist tre sikre takbærende stolper, samt en stolpe tolket som å ha en takbærende funksjon, plassert med 2–4 meters mellomrom. Tolkningen er problematisk da den vestligste takbærende stolpen ikke ligger på rekke langs midtaksen med de andre stolpene. En skal ikke utelukke at den kan «skjule seg» en takbærende stolpe i grop 30124 og at hus 7 i realiteten er et hybrid hus (jfr. hus 10). Huset hadde en mulig skillevegg på midten. Utskiftningen av de takbærende stolpene, samt doble rekker av veggstolper, viser til en ombygging av østre halvdel av huset. Det ble påvist et mulig uttrukket inngangsparti på den sørlige langveggen. Stolpehullene hadde rette sider og varierende bunn (buet, flat og skrå). Det ble observert steinskoning i noen av stolpehullene både i tak og vegg. I midten av huset, ved skilleveggen og i den nordvestre enden, var det til sammen tre ildsteder. Det var en grop i den sørøstlige delen

Fig. 71. Lokalitet 3. Oversikt over hus 7. Veggene er markert med blått og de takbærende stolpene med hvitt. Tatt mot NNV. Foto: AM.

Fig. 72. Lokalitet 3. Plantegning av hus 7. Illustrasjon: H. Fyllingen.

av huset og flere i den nordvestlige delen. Ildstedet midt i huset ligger inntil stolpene i skilleveggen og kan ikke være samtidig med denne. Dette antyder at bruken av innearealet har endret seg over tid. Det er mulig man har gått fra en bruk hvor hele huset var boareal til en bruk hvor en skillevegg ble satt opp og den nordvestlige enden av huset reservert til boligformål.

Det ble gjort funn i 22 strukturer, hovedsakelig i den nordvestre halvdelen av huset. Funnene bestod av 43 leirkarskår, 21 flintavslag, ett avslag i bergkrystall, en mikroflekk og en flekke i flint, en del brente bein og en ravperle. Ravperlen ble funnet i et ildsted (AI30674) like ved skilleveggen i huset.

Det ble tatt ut 36 makrofossilprøver hvorav 24 prøver er sortert og seks analysert.

Det ble funnet korn og kornfragmenter av naken bygg, agnekledd bygg og emmer samt fragmenter av hasselnøttskall. Det ble funnet få frø av urter (ugress) (Soltvedt & Jensen 2011). Det ble datert to ¹⁴C-prøver fra to takbærende stolper (AS30608 og AS31499). Begge prøvene var på korn og ble datert til henholdsvis 1780–1720 og 1670–1525 f.Kr. (TRa-1169 og 1165).

HUS 8 – tre-skipet hus fra yngre bronsealder

Hus 8 (Fig. 73 og 74) lå like sørøst for Hus 7, og var et mindre tre-skipet hus orientert vestnordvest-østsørøst. Huset er vurdert til å være om lag 13–14 meter langt og 6–7 meter bredt, noe som utgjør et areal på 98 m². Huset hadde trapesoid form med runde gavler. Det ble påvist 32 stolpehull hvorav seks trolig er takbærende stolper som utgjør tre grunder. Sideskipene var 1,5 meter brede og midtskipet 2,5 meter. Avstanden mellom grindparene er fra 2,7–3,6 meter. Det ser ut til å ha vært en skillevegg i huset. I hver ende av huset, mot gavlen, var det en stolpe som kan tolkes som en uttrukket takbærende stolpe. Stolpehullene hadde rette sider og buet til flat bunn. Det ble observert steinsking i tre av fem undersøkte takbærende stolper. Det var et ildsted i nordvestre ende av huset. Ildstedet var dekket av en flat helle som tydelig var varmpåvirket på undersiden. Det ble gjort funn i tre strukturer i form av brente bein, ett flintavslag, ett makroavslag (flint) med bruksspor og ett leirkarskår.

Det ble tatt ut fire makrofossilprøver. Tre av prøvene er analysert. Det var få korn i prøvene, to frø av villerter og ellers ingen ugressfrø (Soltvedt & Jensen 2011). Ildstedet ble datert på kull til 895–815 f.Kr. og korn fra en av de takbærende stolpene (AS31605) til 830–800 f.Kr. (TRa-1160 og 1173).

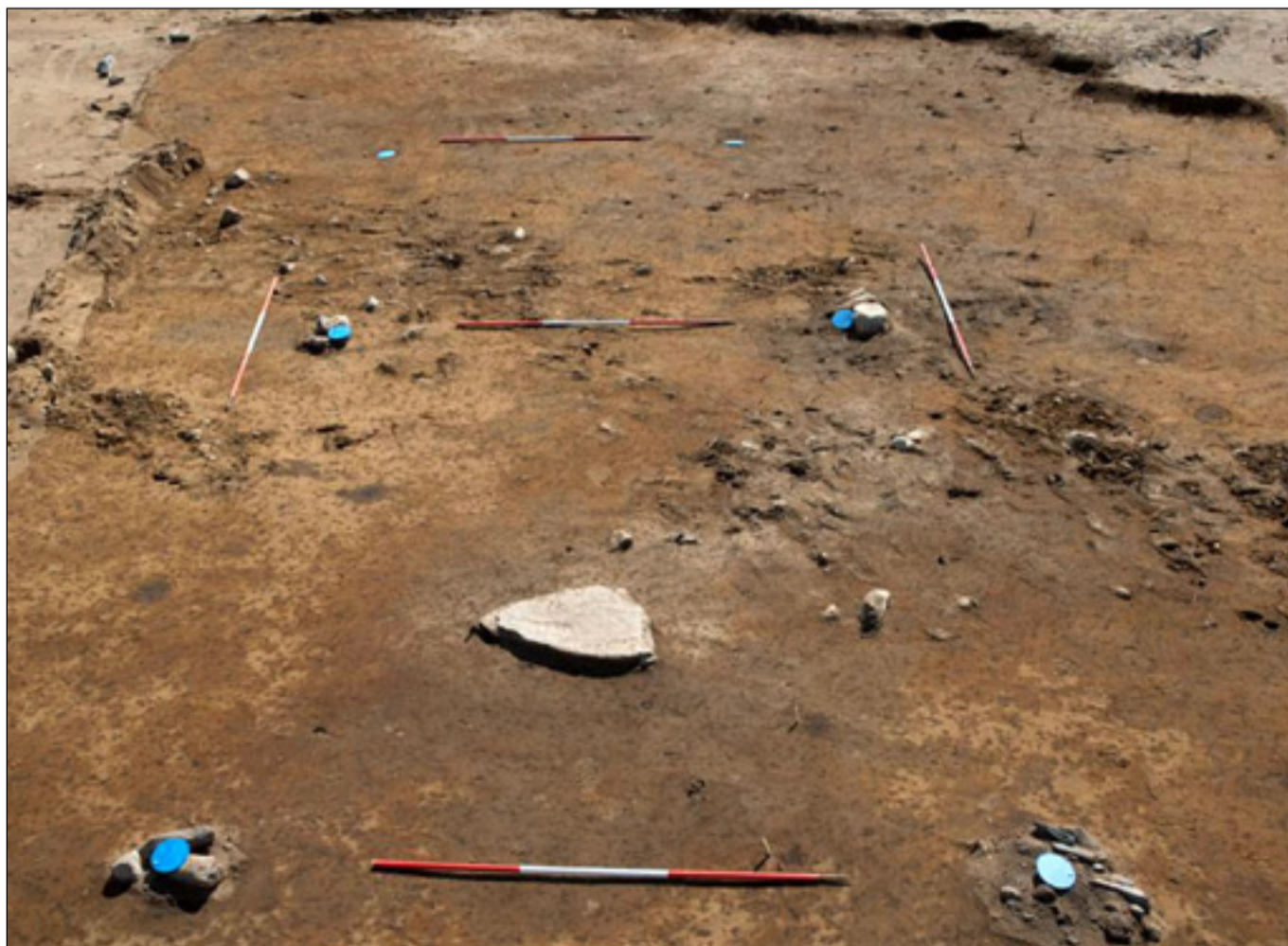

Fig.73. Lokalitet 3. Oversikt over hus 8. De takbærende stolpene er markert med blått. Den flate steinen ligger over ildstedet. Tatt mot Ø. Foto: AM.

HUS 9 – to-skipet hus fra eldre bronsealder

Hus 9 (Fig. 75 og 76) var et 22,3 meter langt og 6 meter bredt to-skipet hus orientert nordvest-sørøst. Husets areal utgjorde 133 m². Husets form var svakt trapesoid med rette gavler og svakt avrundete hjørner. Den takbærende konstruksjonen i huset bestod av seks stolpehull. Avstanden mellom de takbærende stolpene var fra 2,4 til 5,1 meter, og det ser ut til å ha vært foretatt utskiftninger av de takbærende stolpene. Avstanden var svært stor mellom de takbærende stolpene nord for midten, men mangelen på takstolpe kan tilskrives overlappingen mellom husene 9 og 11. Husets nordlige langvegg bestod av 22 stolpehull, den sørlige langveggen bestod av 28 stolpehull og hver av kortveggene bestod av åtte stolpehull. Den vestre gavlen var forstyrret av husene 11 og 15. Stolpehullene hadde rette sider og avflatet buet bunn. Der var spor etter utskiftninger (i samme nedgravning) i noen av stolpehullene, og steinskoning ble observert i mange av nedgravningene. Det ble påvist fire ildsteder, men det er usikkert om disse tilhører

Fig. 75. Lokaltet 3. Oversikt over hus 9 og hus 11. Stolpene i hus 9 er markert med grønt. Tatt mot V. Foto: AM.

hus 11 eller hus 9. I tillegg var det flere groper inne i huset. Ildstedene og gropene var fordelt over hele husets grunnplan, så det var ikke mulig å påvise en funksjonsinndeling i huset.

Det ble gjort funn i 26 strukturer i form av 13 flintavslag, to makroavslag hvorav ett med brukspor (flint), en flintskraper, brente bein og 117 leirkarskår. Noen av leirkarskårene ble funnet i en struktur (47364) som ligger i skjæringen mellom H9, H11 og H14. Det samme gjelder ett skår av leirkar med vulst som kan ha sammenheng med både hus 9 og hus 11. I grop/ildsted 47064 ble det funnet 40 skår fra ett kar. Det er mulig at det her er snakk om et husoffer.

Det ble tatt ut 28 makrofossilprøver og 18 prøver ble analysert. Det ble funnet naken bygg og emmer/spelt i 15 av de 18 prøvene (naken bygg utgjorde ca. 90 %). Over halvparten av kornene kunne ikke identifiseres. Hasselnøttskall ble funnet i halvparten av prøvene. I prøvene fra kulturlaget (46916) midt i huset ble det funnet omtrent tre ganger så mye korn som i de øvrige strukturene. Det ble funnet få frø av ugress (Soltvedt & Jensen 2011). Denne fortetningen av korn kan være en indikator på aktivitet, men kan like gjerne være resultat av at det kun her ble funnet kulturlagrester/rester etter gulvlaget. Korn fra en veggstolpe (AS34983) og en takbærende stolpe (AS37570) ble ¹⁴C-datert til henholdsvis 1875–1740 og 1675–1525 f.Kr. (TRa-1177 og 1175).

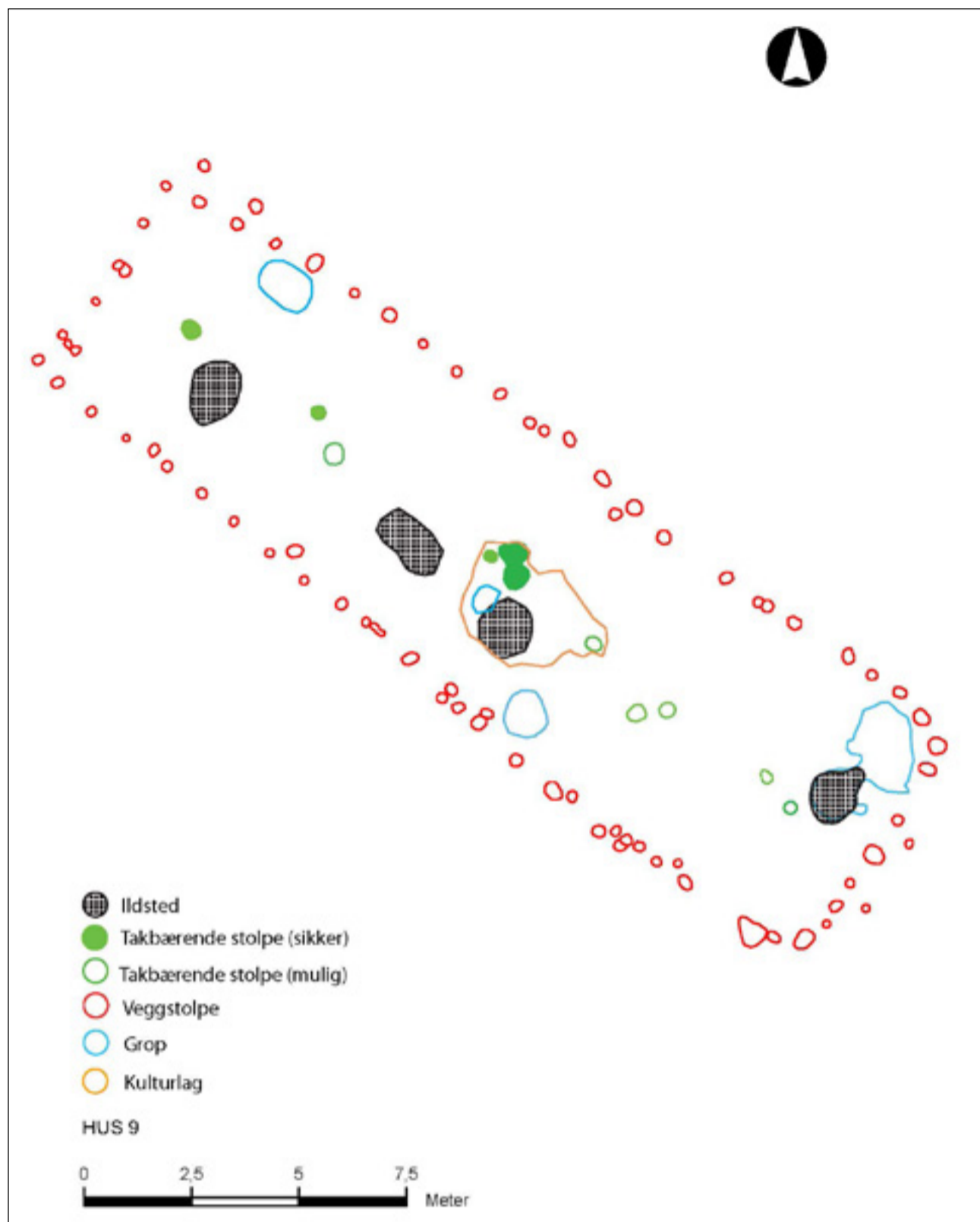

Fig. 76. Lokalitet 3.
Plantegning av hus 9.
Illustrasjon: H. Fyllingen.

HUS 10 – «hybrid» hus fra eldre bronsealder

Hus 10 (Fig. 77 og 78) var orientert i retning nordnordvest-østsørøst. Det var 15 meter langt og 5,5 meter bredt, noe som utgjorde et areal på 82 m². Husets form var trapesoid med en rett og en avrundet gavl. Det ble påvist seks takbærende stolper. Nordlige langvegg bestod av 13 stolper, sørlige av 13 stolper og begge kortveggene av seks stolper. Huset er en hybrid mellom et to-skipet og et tre-skipet hus.

Liknende hus er funnet blant annet på Ginnerup i Thy og Fjordglimt på Jylland, men er forholdsvis sjeldne. Begge disse husene er datert (på korn) til bronsealderen periode I (Bech & Olsen 2012/in press:14ff). I østre del av huset er det to tydelige takbærende stolper langs midtaksen. Mot midten av huset er det en grind og det er ytterligere en grind plassert i vestlige del av huset. Mellom de to grindene er en tydelig «skillevegg».

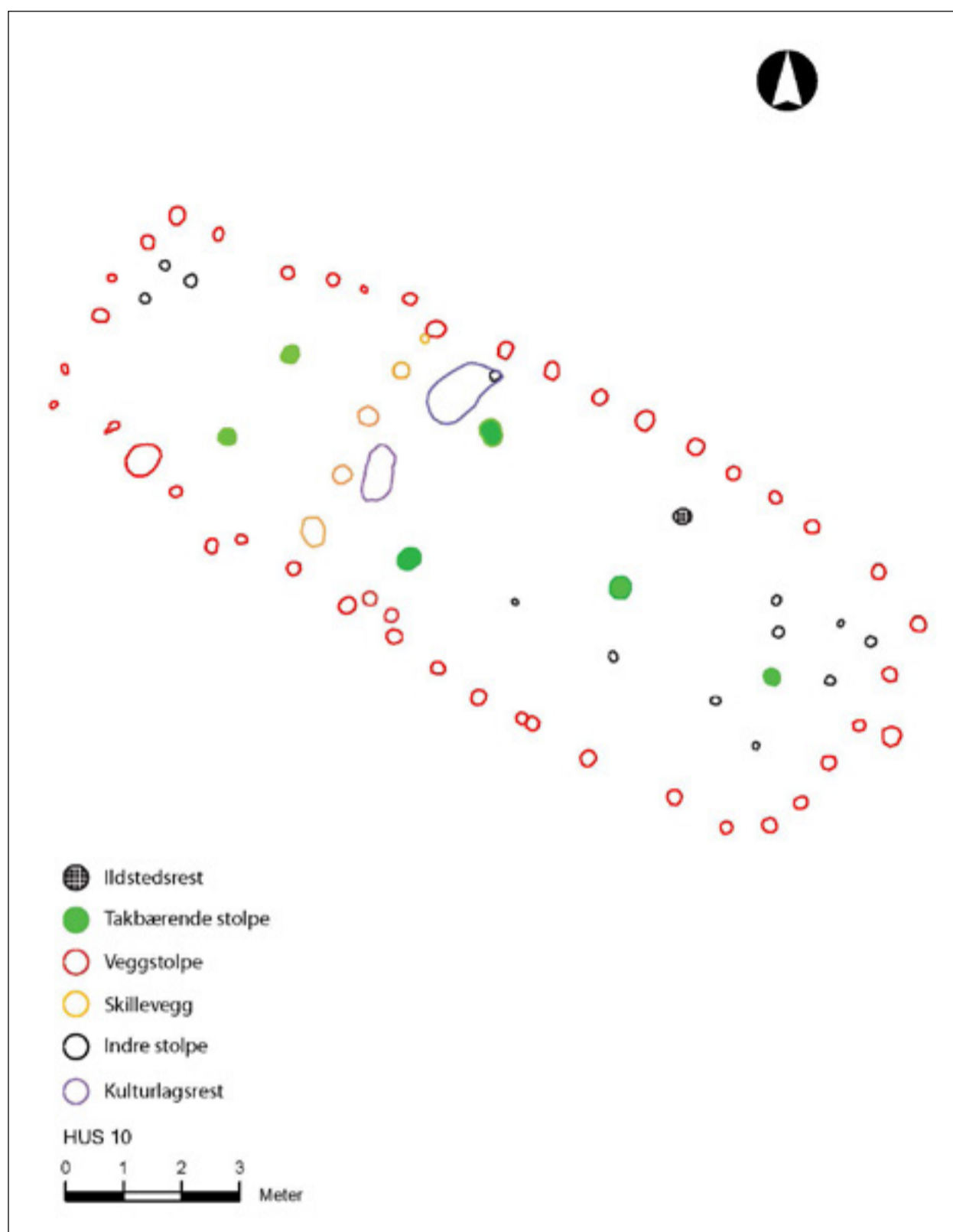
Fig. 77. Lokalitet 3. Oversikt over hus 10 etter utgravning. Stolpene er markert med hvitt. Tatt mot V. Foto: AM.

Inntil skilleveggen, i øst, er det en grop og en kulturlagsrest tolket som nedtråkket masse i forbindelse med et inngangsparti. Nordvestenden av huset var noe smalere, og stolpehullene noe spinklere, enn i resten av huset. Det foreslås derfor at arealet nordvest for «skilleveggen» i realiteten er et påbygg, og det er mulig at huset ble bygget om fra toskipet til treskipet da dette tilbygget ble opprettet. Stolpehullene hadde rette sider og flat til buet bunn. Det ble observert steinskoning i noen stolpehull. Det ble funnet en liten mulig ildstedsrest i den sørøstlige halvdel av huset. Det ble gjort funn i 21 strukturer i form av fem flintavslag/splint, ett flintavslag med retusj, brente bein og 21 leirkarskår.

Like utenfor den sørlige langveggen ble det funnet et makroavslag med et bevart fossil (kråkebolle). Fossiler funnet i huskontekster blir ofte tolket som rituelle da fossiler er mest kjent fra graver (Carlie 2004:155f), men det skal understrekes at dette funnet ikke har en sikker tilknytning til hus 10.

16 makrofossilprøver fra stolpehull er analysert. Prøvene er hovedsakelig fra midtre og sørlige del av huset. Det var korn i 11 av 16 prøver og naken bygg, agnekledd bygg, hvete og emmer/spelt kunne identifiseres. Det ble funnet ett frø av bringebær samt frø av villerter og ugress. Tettheten av korn var størst i den midtre delen av huset, sørøst for skilleveggen, hvor inngangspartiet antas å ha vært (Soltvedt & Jensen 2011). Det ble foretatt datering av korn fra en takbærende stolpe (AS38400) i grindkonstruksjonen. Denne ble datert til 1685–1615 f.Kr. (TRa-1167).

HUS II – to-skipet hus fra eldre bronsealder

Hus 11 (Fig. 79 og 80) var et 22,7 meter langt, 6,3 meter bredt to-skipet langhus orientert nordnordvest-sørsørøst. Husets areal utgjorde 143 m², noe som gjør hus 11 til det største huset på feltet. Husets hadde rette vegger, rette gavler og svakt avrundete hjørner. Midt på den østre langveggen var det to inntrukne veggstolper som muligens kan indikere et inngangsparti. Den takbærende konstruksjonen bestod av seks stolpehull, og det ble påvist flere utskiftninger (til sammen 11 takbærende stolper). De takbærende stolpene var plassert i en avstand på 1–5 meter. Husets nordlige langvegg bestod av 16 stolpehull, sørlige langvegg av 17 stolpehull, østlige kortvegg av seks stolpehull og vestlige kortvegg av syv stolpehull. Stolpehullene hadde rette sider og både buet og flat bunn. Det var

Fig. 79. Lokalitet 3. Oversikt over hus 9 og hus 11. Stolpene i hus 11 er markert med hvitt. Tatt mot V. Foto: AM.

4–5 groper i huset. Det ble påvist to ildsteder, men det er usikkert om disse tilhører hus 11 eller hus 9. I forhold til beliggenheten (nær den sørlige langveggen) er de neppe samtidige med huset. Det er ikke mulig å si noe om funksjonsinndeling i huset basert på ildstedenes og gropenes plassering.

Det ble gjort funn i 41 strukturer i form av 11 flintavslag, ett makroavslag, to skrapere, brente bein, 28 leirkarskår, ett emne til en flateretusjert spydspiss (Fig. 81) og ett fragment av et emne til en flintsigd. Syv av strukturene med funn ligger i området mellom H9, H11 og H14, og det er usikkert hvilket hus disse tilhører. En struktur med leirkarskår fra kar med vulst kan tilhøre både hus 9 og hus 11 (jfr. H9).

Det ble tatt 29 makrofossilprøver og 26 av disse er analysert. Det ble funnet agnekledd bygg, naken bygg og emmer/spelt i 21 av de 26 analyserte prøvene. Det ble funnet frø fra urter i seks av prøvene (men få frø), hasselnøttskall i ti prøver og bringebærfrø i en prøve. Det var overveiende høyest tetthet av korn i midtre del av huset. Dette arealet, med kulturlag 46916, er felles med hus 9. Det er derfor usikkert om prøveresultatene kan tilskrives hus 9 eller hus 11. Det er ikke mulig å skille mellom husene 9 og 11 basert på makrofossilinnholdet. I begge hus er dette svært likt med naken bygg som dominerende. De få ugressfrøene som ble funnet er også samme arter (Soltvedt & Jensen 2011). Korn fra en stolpe i gavlen (AS36475) og fra et takbærende stolpehull (AS55992) ble ¹⁴C-datert til henholdsvis 1680–1530 og 1625–1520 f.Kr. (TRa-1178 og 1176).

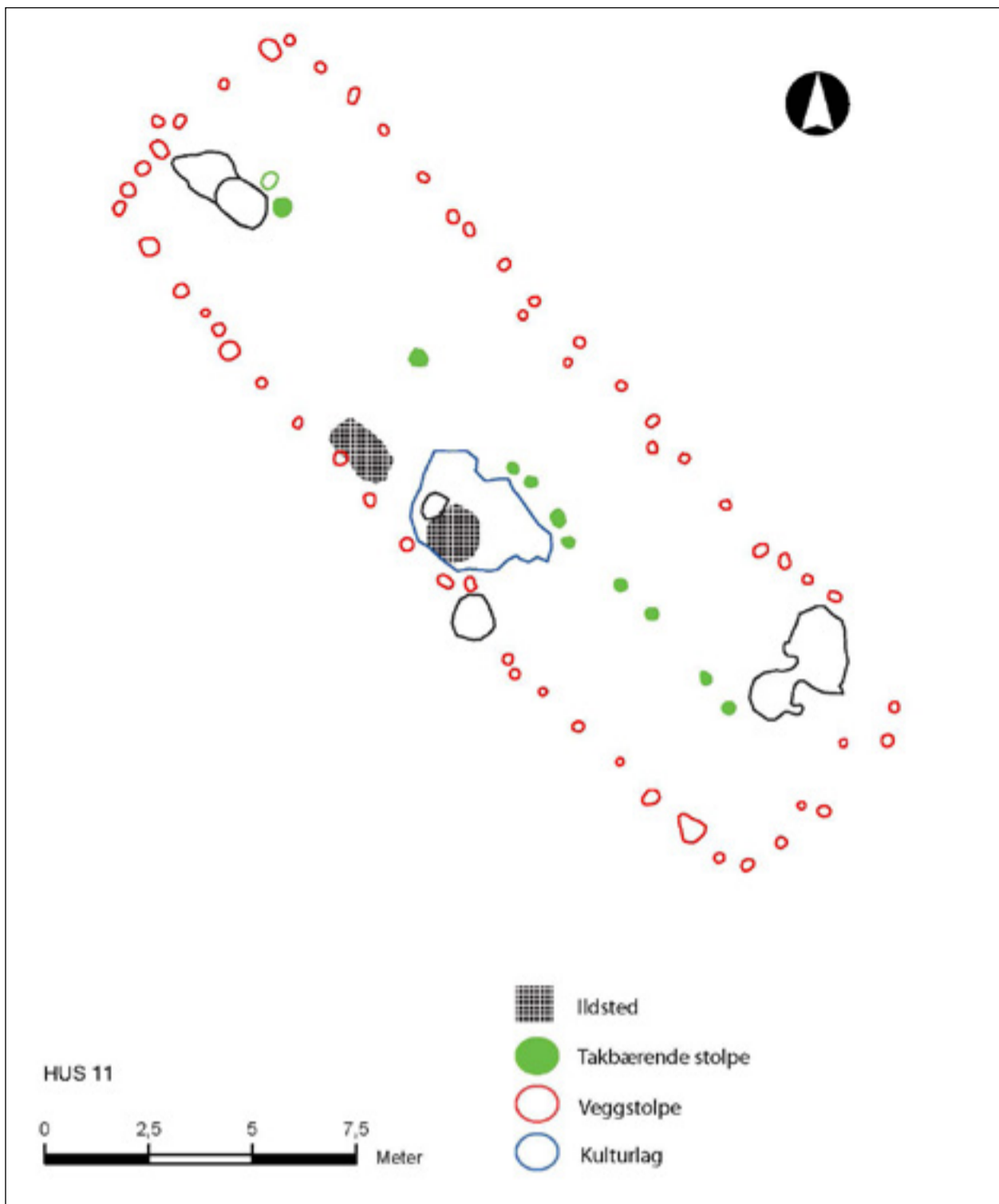

Fig. 80. Lokalitet 3.
Plantegning av hus II.
Illustrasjon: H. Fyllingen.

Fig. 81. Lokalitet 3. Emne til spydspiss funnet i hus II. Foto: T. Tveit.

HUS 12 – to-skipet langhus fra senneolitikum/eldre bronsealder

Hus 12 (Fig. 82 og 83) var et 10,2 meter langt og 4,3–4,7 meter bredt to-skipet langhus orientert nordnordøst-sørsørvest. Husets areal var kun 48 m², og det hadde rette langvegger og svakt avrundete gavler. Huset bestod av fem takbærende stolper plassert med 1–2,1 meters mellomrom. Veggene bestod av 25 stolpehull, og formen på huset er avrundet. På innsiden av den vestre vegg er det en rekke med fem stolpehull som kan antyde at vegg på et tidspunkt ble flyttet. De mange takbærende stolpene antyder også at huset må ha hatt flere faser. Omtrent midt på den østre langveggen er to inntrukne stolper som kan markere en inngang, og det ble påvist en mulig skillevegg i den nordlige delen av huset. Den mulige skilleveggen, kombinert med den lange avstanden mellom den nordligste takbærende stolpen og den nordlige gavlen, tyder på at denne delen av huset har hatt en annen funksjon enn den sørlige delen. Stolpehullene hadde rette sider og buet bunn. Det ble observert steinskoning i noen av nedgravningene. Stolpehullene hadde forholdsvis jevn dybde. Det ble gjort funn i to strukturer i form av leirkarskår (to stk.).

Det ble tatt ut 32 makrofossilprøver og av disse er 30 sortert og kun to analysert. Korn til dateringene ble tatt fra disse to prøvene. Det ble identifisert naken bygg. Ingen av prøvene viste høy tetthet av korn, og det ble funnet lite ugressfrø (Soltvedt & Jensen 2011). Det ble tatt ut to ¹⁴C-dateringer på korn fra takbærende stolper AS18723 og AS41560. Disse ble datert til 1885–1770 og 1870–1740 f.Kr. (TRa-1163 og 1164).

Fig. 82. Lokalitet 3. Oversikt over hus 12. Stolpene er markert med hvitt. Tatt mot N. Foto: AM.

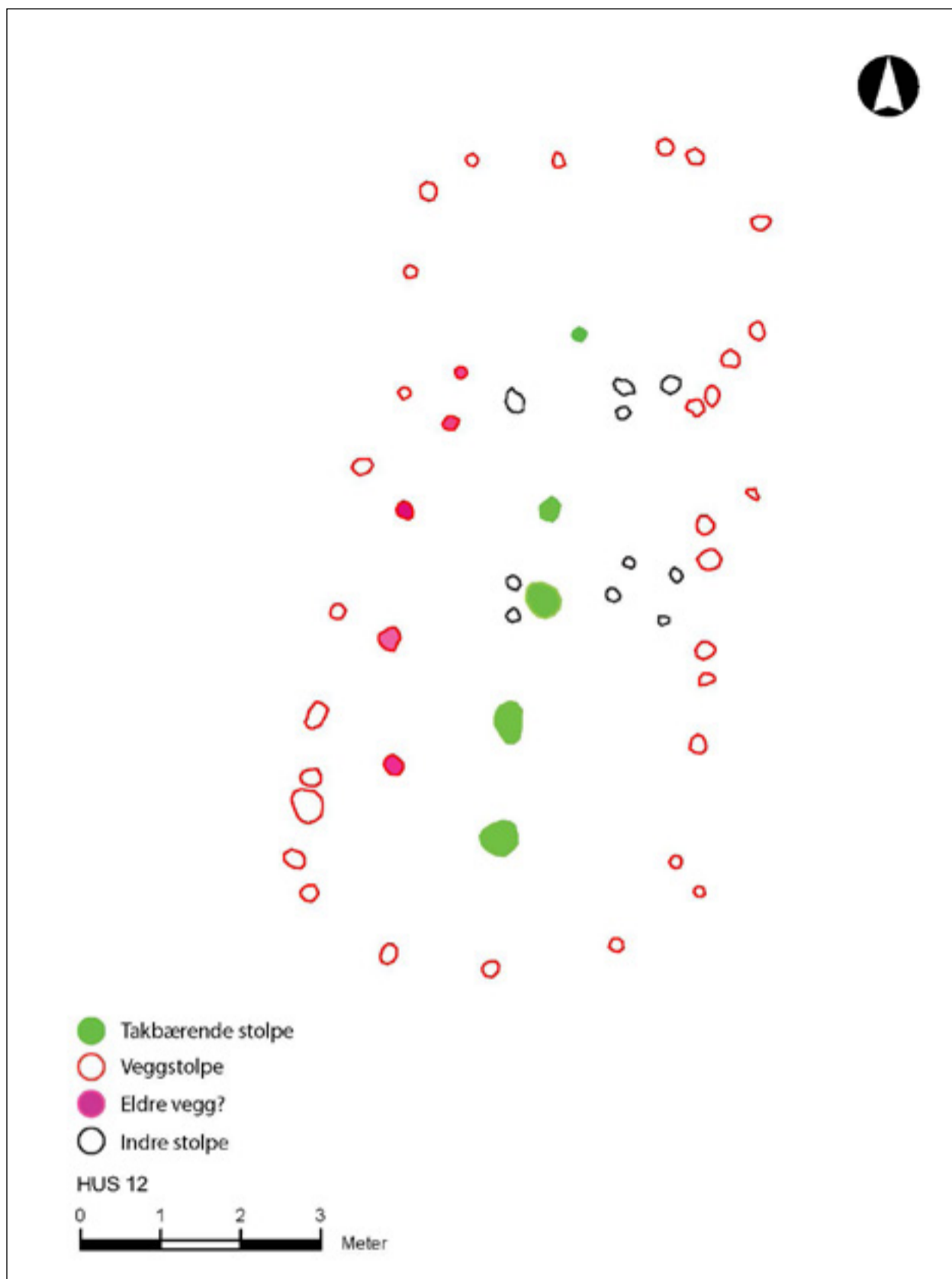

Fig. 83. Lokalitet 3.
 Plantegning av hus 12.
 Illustrasjon: H. Fyllingen.

HUS 13 – to-skipet langhus fra senneolitikum

Hus 13 (Fig. 84–86) var et 20,8 meter langt, 5,3 meter bredt to-skipet hus orientert nordvest-sørøst. Husets areal var 110 m². Huset hadde rette langvegger og rette gavler med svakt avrundete hjørner. Huset bestod av åtte takbærende stolper plassert med 1,5–4,2 meters avstand. Nordlige langvegg bestod av 17 stolpehull, sørlige langvegg av 15 stolpehull og kortveggene av henholdsvis seks og syv stolpehull. Det kan anes en skillevegg omtrent midt i huset, men det var ikke mulig å si noe om funksjonsinndelingen i huset. Stolpehullene hadde rette sider og flat til buet bunn. Det ble observert steinsking i noen av stolpehullene. Det var stor variasjon i (stolpe)nedgravningenes dybde, noe som trolig skyldes utskiftninger/ulike faser.

Fig. 84. Lokaltet 3. Oversikt over vestre ende av hus 13 etter utgravning. Stolpene i hus 13 er markert med grønt. Tatt mot V. Foto: AM.

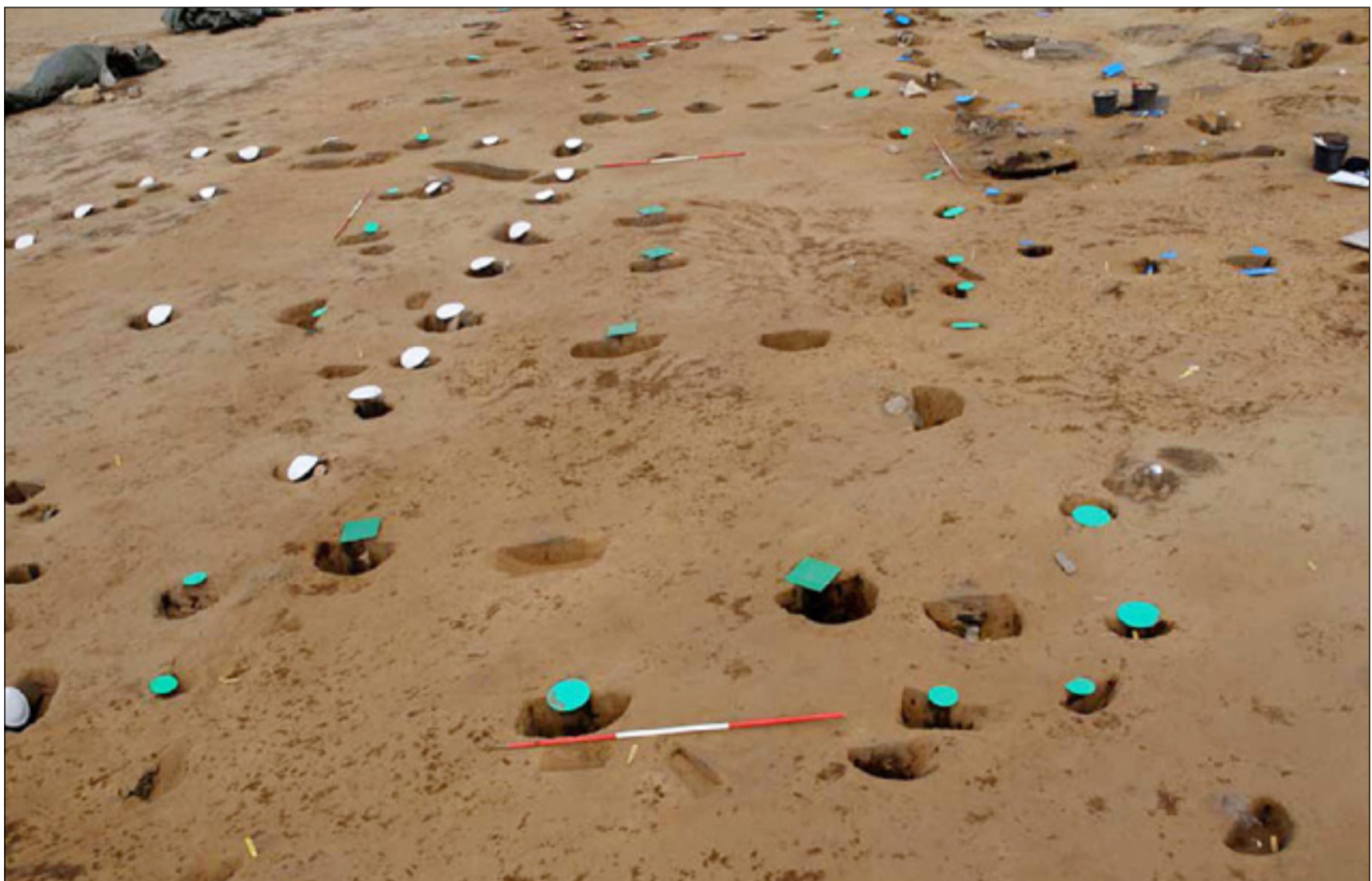

Fig. 85. Lokaltet 3. Oversikt over østre ende av hus 13 etter utgravning. Stolpene i hus 13 er markert med grønt. Tatt mot V. Foto: AM.

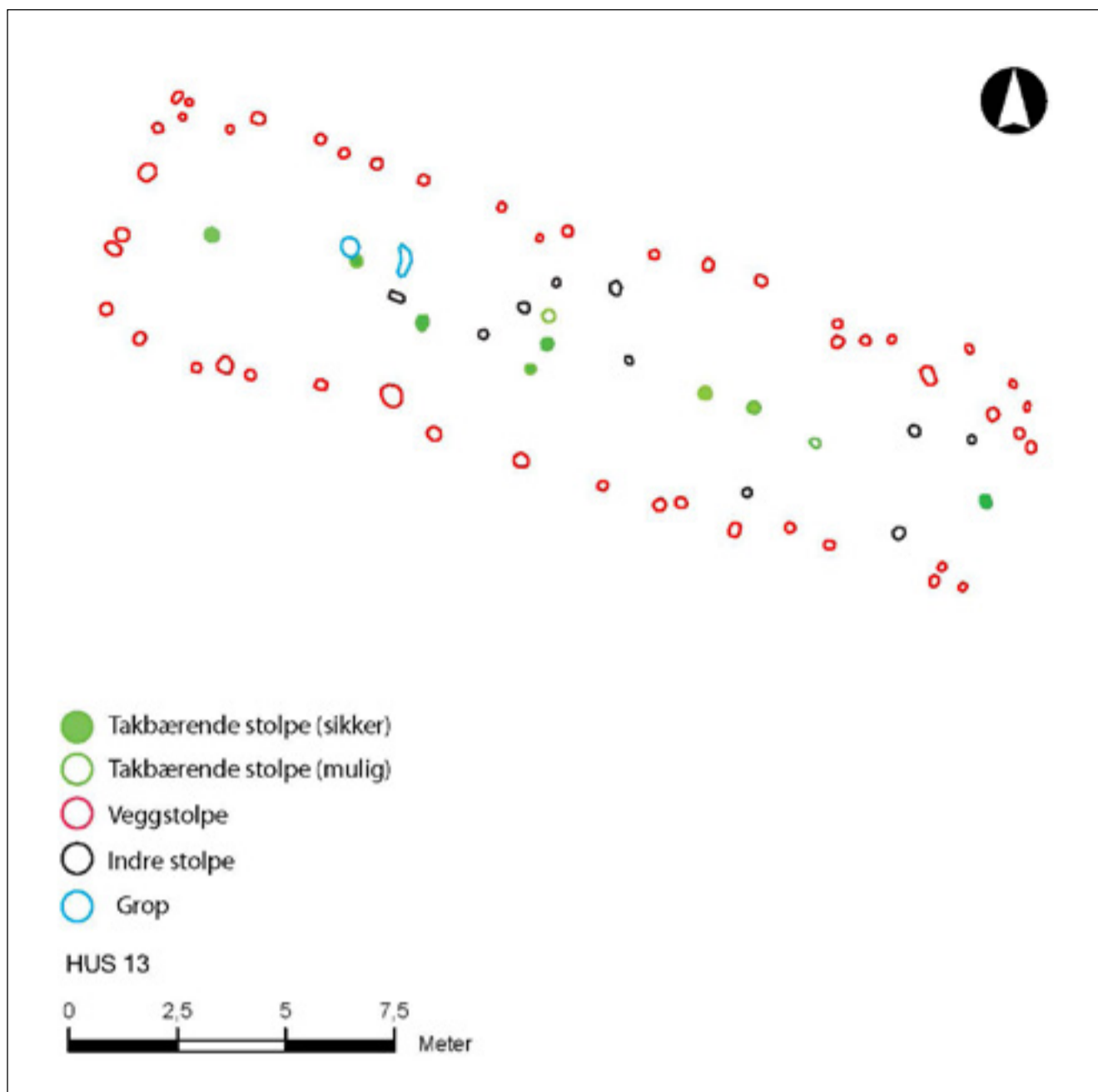

Fig. 86. Lokalitet 3.
Plantegning av hus
13. Illustrasjon: H.
Fyllingen.

Det ble gjort funn i 23 strukturer i form av tre flintavslag/splint, ett avslag i bergkrystall, brente bein og 22 leirkarskår.

Det ble tatt ut 14 makrofossilprøver. 12 prøver ble analysert, og det ble funnet korn i ti av prøvene. Det ble identifisert naken bygg og hvete i tillegg til hasselnøttskall. Det ble totalt kun funnet to ugressfrø i prøvene (Soltvedt & Jensen 2011). Korn fra to takbærende stolper (AS46403 og AS37701) ble ¹⁴C-datert til henholdsvis 2030–1940 f.Kr. og 530–580 e.Kr. og fra en veggstolpe (AS39379) til 1930–1870 f.Kr. (TRa-1172, 1170 og 1171). Den yngste dateringen antas å være en forurensing fra dyrkingsaktiviteter i folkevandringstid.

HUS 14 – tre-skipet hus (ikke datert)

Hus 14 (Fig. 87) bestod av 13 stolpehull, en grop og en kokegrop med renne. Det kunne påvises fem grinder. Det ble funnet leire i en del av stolpehullene som kan stamme enten fra et gulvlag eller fra leirklinte flettverksvegger. Midtskipet er 1,8 til 2,4 meter. Dette antyder at sideskipene må ha vært minst 1,2 meter brede og at den totale lengden på huset må ha vært minst 12 meter. Rennen gikk fra kokegropen, mellom 2. grind, til en stor stein øst for 3. og 4. grind. Huset ble i felt tolket som å være et verkstedshus. Det ble

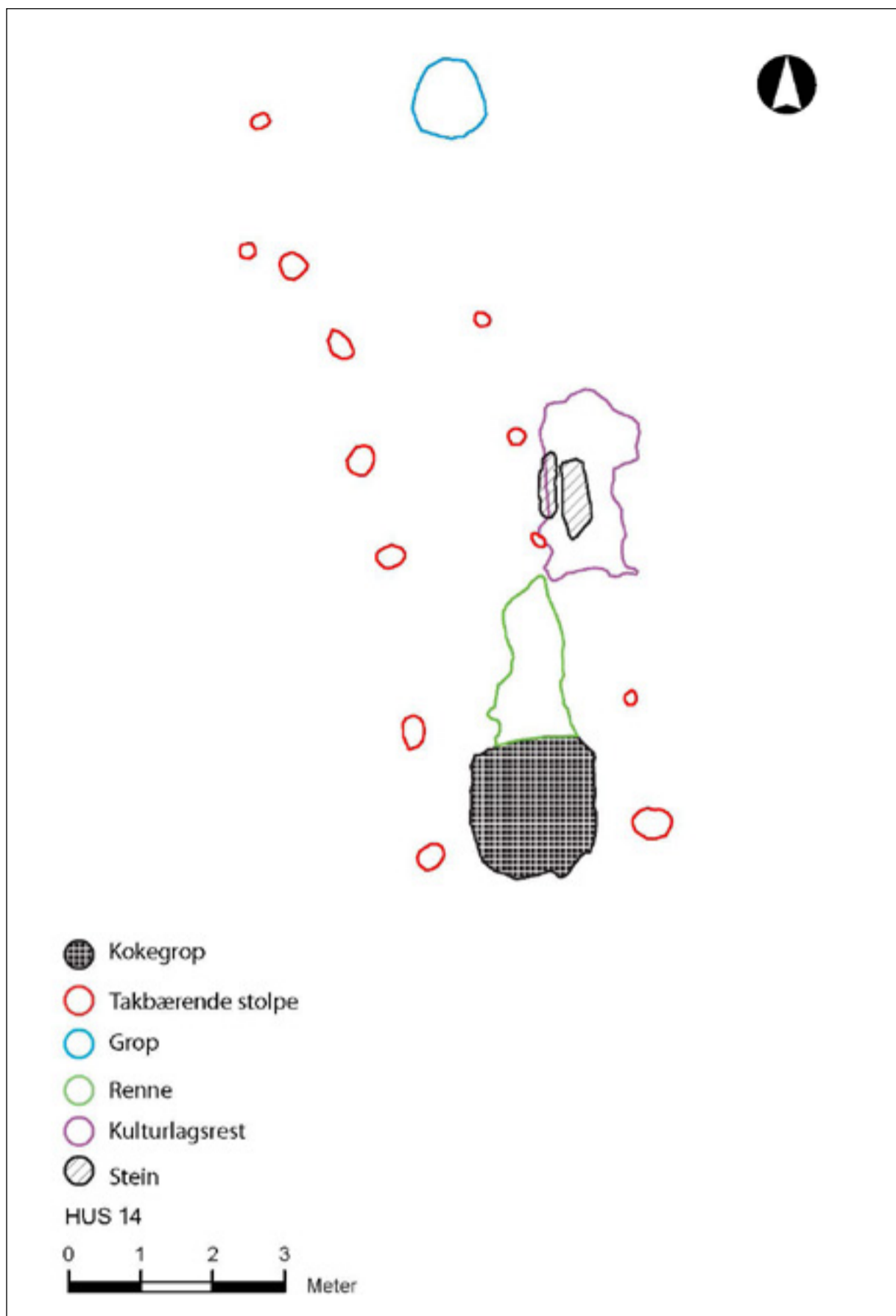

Fig. 87. Lokalitet 3.
Plantegning av hus 14.
Illustrasjon: H. Fyllingen.

gjort funn i fem strukturer i form av en flintflekke med bruksspor, ni flintavslag, brente bein og 53 leirkarskår. De fleste funnene ble gjort i kokegropen. 25 av leirkarskårene er fra strukturer som lå i overgangen mellom H9, H11 og H14, og det er usikkert hvilket hus disse tilhører.

Huset er ikke ^{14}C -datert, men basert på funnene kan det trolig plasseres i bronsealder. Det ble tatt ut ni makrofossilprøver, men disse er ikke analysert. Ved en hurtig sjekk av materialet ble det observert agnekledd bygg, bygg og muligens havre (Soltvedt & Jensen 2011).

HUS 15 – to-skipet hus fra senneolitikum

Hus 15 (Fig. 88 og 89) var et 14,6 meter langt, 4,8 meter bredt to-skipet hus orientert nordvest-sørøst. Husets areal var 70 m². Huset hadde rette langvegger og gavler. I den sørøstre enden av huset var det en mulig skillevegg. Det ble påvist 89 stolpehull hvor kun fem stolper var sikre takbærende, men det kan ha vært flere takbærende stolper i forbindelse med gulvlaget nordvest i huset. Stolpehullene hadde rette sider og buet bunn. Det ble observert noen stolper med steinskoning. I flere av nedgravningene er det foretatt minst en utskiftning. En del av stolpene var dessuten grunne, noe som trolig skyldes utskiftninger/ulike faser.

Store deler av husets flate var dekket av kulturlag (Fig. 90) med mange indre stolper som gjør at husets grunnplan framstår noe kaotisk. Deler av kulturlaget, langs den vestre langveggen, var dessuten dekket av en steinpakning hvis forhold til huset er noe uklart (Fig. 91). Kulturlaget inne i hus 15 må tolkes som klare rester etter et gulv. Laget er til dels så dypt at det muligens kan være snakk om et nedfelt gulv i deler av huset. Vest for husets kortvegg ble det undersøkt et gropsystem som kan ha forbindelse til huset.

I steinlaget/kulturlaget i vestenden av huset, i flukt og til dels overlappende med, den vestre langveggen, ble det funnet en steinsirkel hvis funksjon er usikker (Fig. 92). Det framstår som uklart hvorvidt steinsirkelen var samtidig med, eller yngre enn, veggstolpene i hus 15. Inne i denne sirkelen ble det funnet en flateretusjert pilspiss. Like utenfor denne steinsirkelen, på den siden som var på innsiden av veggrekken i huset, ble det funnet to skaftskrapere og et makroavslag, noe som må tolkes som et husoffer. Det ble gjort funn i 26 strukturer/lag i form av nevnte skaftskrapere, to lansettformete pilspisser, en skraper på avslag, ett avslag med kantretusj, 16 flintavslag/splint, fire avslag i bergkrystall, ett makroavslag, brente bein og 72 leirkarskår,

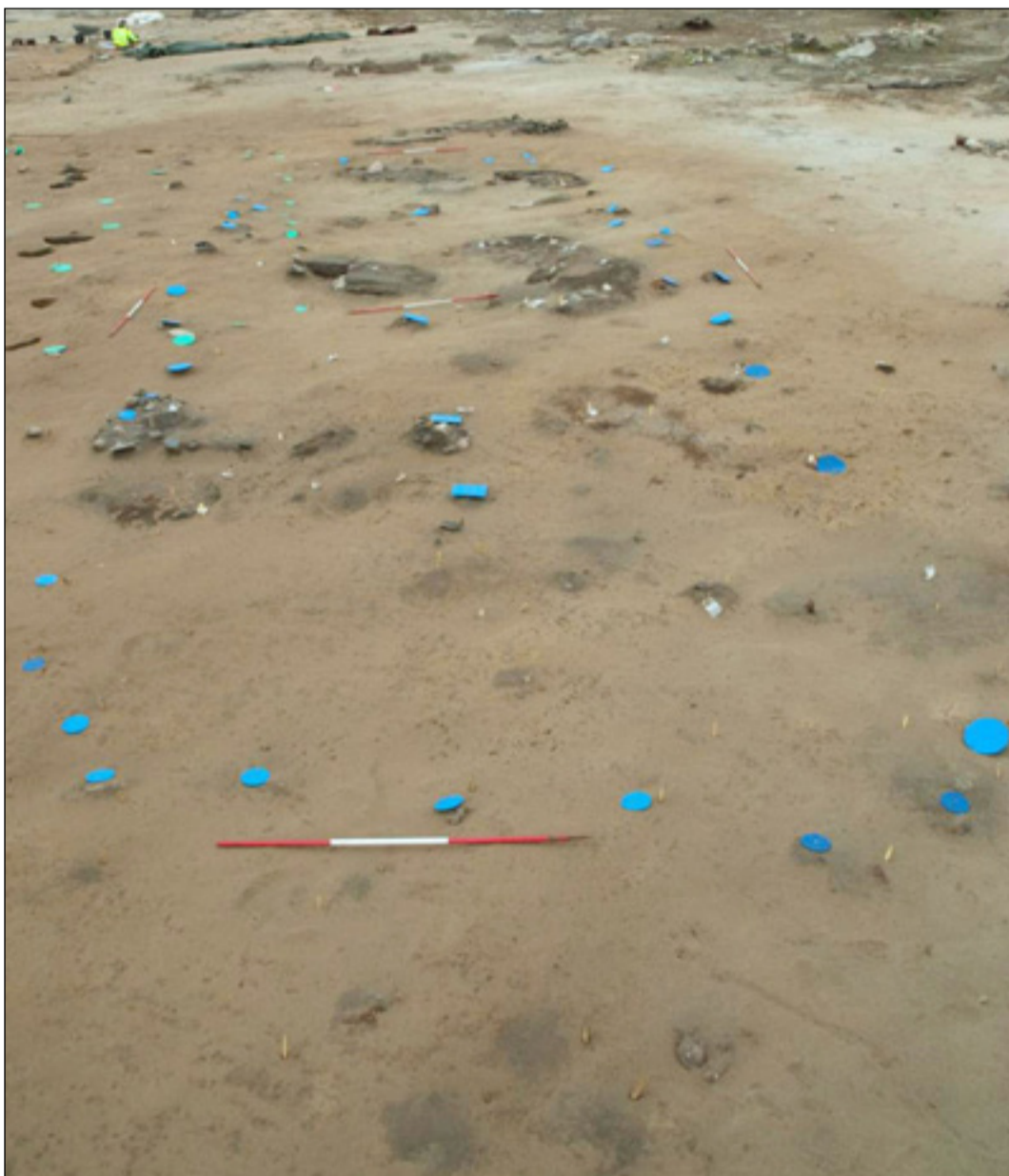

Fig. 88. Lokalitet 3. Oversikt over hus 15 før utgravning. Stolpene er markert med blått. Legg merke til de store flekkene med kulturlag og gropene inne i huset og i bakkant av huset. Tatt mot V. Foto: AM.

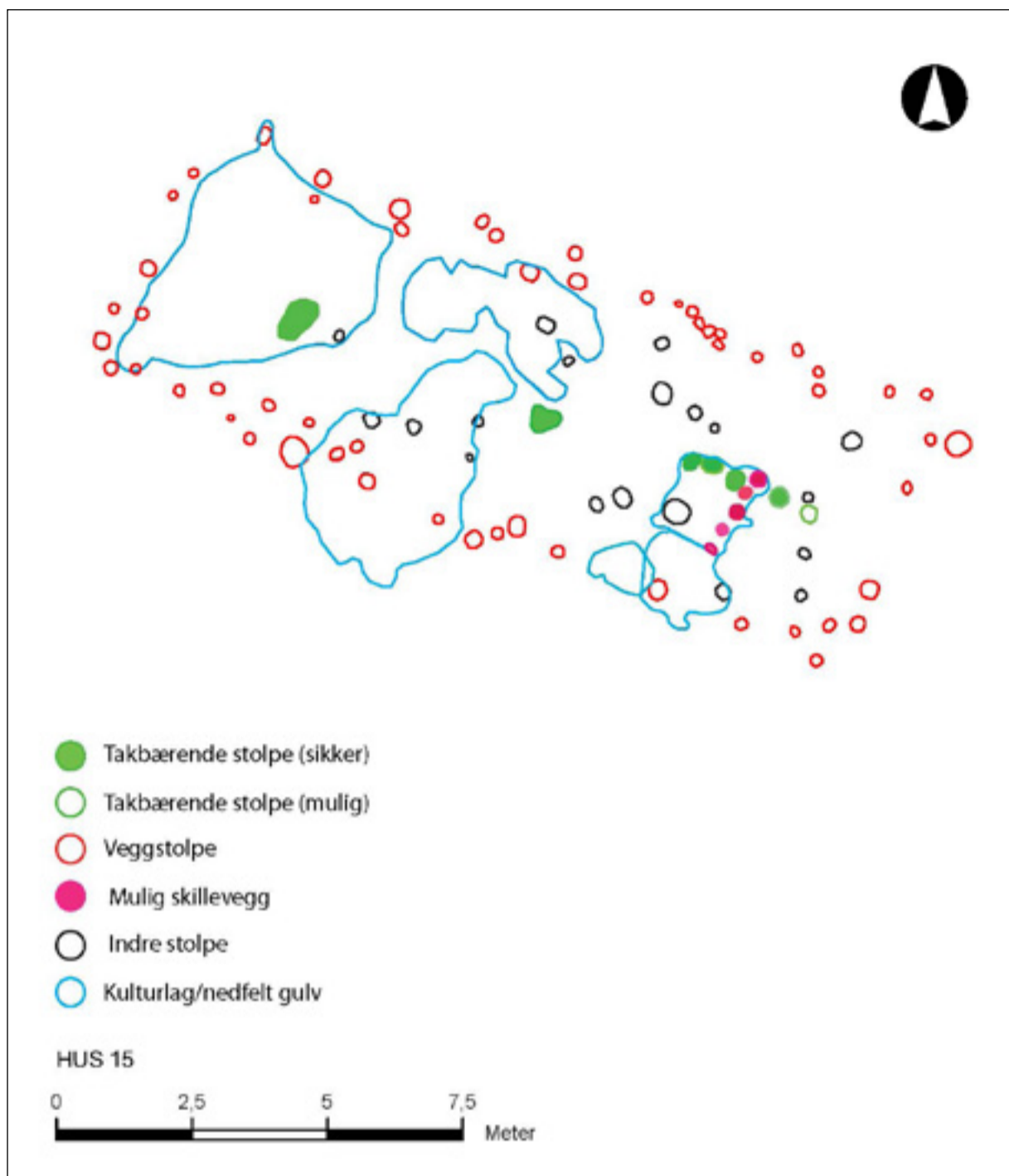

Fig. 89. Lokalitet 3.
Plantegning av hus 15.
Illustrasjon: H. Fyllingen.

hvorav tre skår med vulst. Makroavslaget er av importflint og er avfall fra produksjon av øks eller dolk. Hovedparten av funnene ble gjort i kulturlagene nordvest i huset. Det ble blant annet funnet en komplett bunn av ett leirkar og 30 skår av et annet leirkar i stein-/kulturlaget midt i huset. Det er usikkert om disse karene har vært gravd ned under laget eller sto i selve laget. Det er derfor vanskelig å si om det her er snakk om funn fra et avfallslag, eller om det er snakk om husoffer.

Det ble tatt ut 20 makrofossilprøver, og ni av disse er analysert. Det var korn i syv av ni prøver, og det ble identifisert naken bygg og emmer. I et stolpehull i det nordvestre hjørnet (AS46441) ble det funnet spesielt høy tetthet av korn. Det ble i denne stolpen funnet 456 korn hvorav halvparten var emmer. Sammen med kornene ble det funnet internodier av emmer og bygg. I fem av prøvene var det hasselnøttskall. Det ble totalt sett kun funnet tre ugressfrø (Soltvedt & Jensen 2011). Tettheten av korn i prøven fra AS46441 skiller seg kraftig ut fra «normalen» i husene på Tjora og tolkes som et offerfunn. Korn fra en takbærende stolpe (AS52101) og en stolpe i gavlen (AS46441) ble ¹⁴C-datert til henholdsvis 1915–1800 og 1895–1770 f.Kr. (TRa-1166 og 1174).

Fig. 90. Lokalitet 3. Kulturlag 50463 i hus 15 under utgravning. Tatt mot NV. Foto: AM.

Fig. 91. Lokalitet 3. Oversikt over steinpakningen som ble avdekket i forbindelse med kulturlagene i hus 15. Steinsirkelen, hvor en flateretusjert pilspiss ble funnet, kan anes i steinpakningens sørøstre del. Tatt mot NV. Foto: AM.

Fig. 92. Lokalitet 3. Foto av steinsirkel i vestenden av hus 15. K. Eilertsen peker på pilspissen som ble funnet inne i sirkelen. Tatt mot S. Foto: AM.

Fig. 93. Lokalitet 3. Oversikt over hus 16 etter utgravning. Stolpene i huset er markert med grønt. Tatt mot V. Foto: AM.

HUS 16 – to-skipet hus (ikke datert)

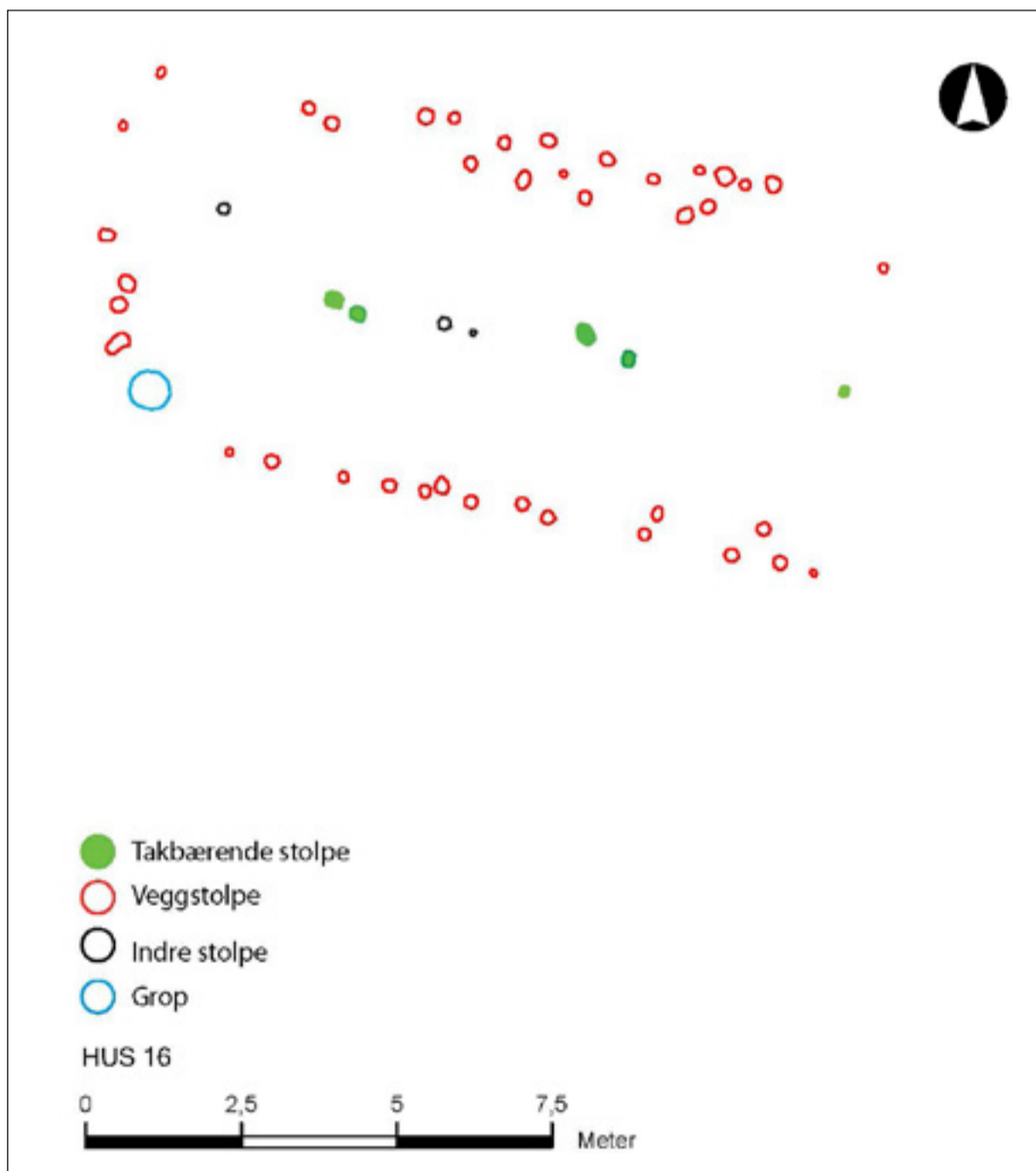
Hus 16 (Fig. 93 og 94) var et 12 meter langt, 5,8 meter bredt to-skipet hus orientert vestnordvest-østsørøst. Huset ser ut til å ha hatt rette langvegger og avrundete gavler. Husets sørøstlige del var forstyrret, og hele lengden er derfor ikke bevart. Basert på bredden vurderes husets totale lengde til å ha vært minst 15 meter.

Det ble påvist 48 stolpehull og en grop. Fem stolpehull var sikre takbærende. Det var seks stolpehull i den nordvestre kortveggen, 19 i den nordlige langveggen og 15 i den sørlige langveggen. Det ser ut til å ha vært spesielt mange utskiftninger i den nordlige langveggen.

Det ble gjort funn i ni strukturer i form av ett flintavslag med kantretusj, to flintavslag/splint og fire leirkarskår. Det var ikke mulig å si noe om funksjonsinndeling i huset.

Det ble tatt ut syv makrofossilprøver, og seks av disse er analysert. To av de seks prøvene inneholdt korn, og det kunne identifiseres agnekledd bygg, naken bygg og emmer/spelt. Det var ingen ugressfrø i prøvene (Soltvedt & Jensen 2011).

Huset er ikke ^{14}C -datert, men basert på funnene kan det trolig plasseres i eldre bronsealder.

HUS 17 – to-skipet hus fra eldre bronsealder

Hus 17 (Fig. 95 og 96) var omtrent halvparten av et to-skipet hus. Den nordlige halvdelen var godt bevart, mens den sørlige gikk inn under et nyere tids gårdshus. Husets var orientert nordnordvest-sørsørøst, den bevarte lengden var 8,7 meter og bredden 6,5 meter. Basert på husets bredde må det ha vært minst 12 meter langt. Huset ser ut til å ha hatt rette langvegger og gavler. 6 meter fra den nordvestre kortveggen var det to rekker med stolper som markerer skillevegger. Disse to rekkene kan markere to ulike faser, og at skilleveggen har vært flyttet. Basert på husets bredde har denne veggen trolig delt huset i en større og en mindre del, og det har vært et gjennomgående inngangsparti like nordvest for skilleveggen (inn mot ildstedet). Av 47 stolpehull var kun fire sikre takbærende. Stolpehullene hadde både rette og buete sider og buet bunn. Det ble observert steinskoning i flere stolpehull. Det ble funnet tre groper og et ildsted som antyder at den nordvestre delen av huset har vært benyttet til bolig. Det ble ikke gjort funn i forbindelse med huset.

Det ble tatt 12 makrofossilprøver, og 11 av disse er analysert. Det var korn i fire av prøvene, og det ble identifisert naken bygg og emmer/spelt. I fem av prøvene ble det funnet fragmenter av hasselnøttskall. Det ble funnet få ugressfrø (Soltvedt & Jensen 2011). Korn fra en stolpe (AS32834) i nordvestre kortvegg ble ¹⁴C-datert til 160–130 f.Kr. og fra nordre langvegg (AS55590) til 1620–1520 f.Kr. (TRa-1179 og 1180). Basert på husets byggeteknikk må den yngste dateringen betraktes som forurenset.

Fig. 95. Lokaltet 3. Oversikt over hus 17 med stolpene markert. Tatt mot SØ. Foto: AM.

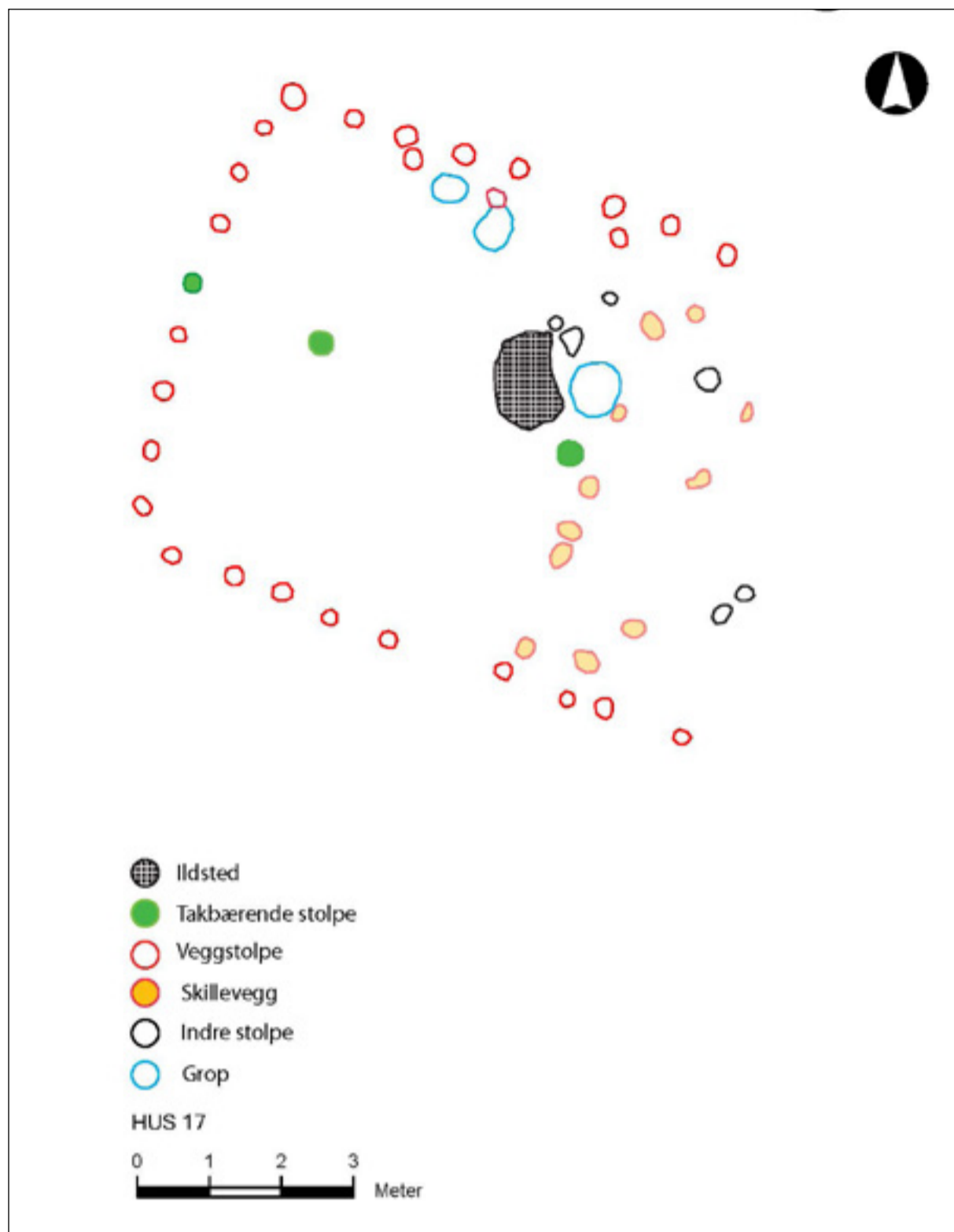

Fig. 96. Lokalitet 3.
Plantegning av hus 17.
Illustrasjon: H. Fyllingen.

HUS 18 – tre-skipet hus (ikke datert)

Hus 18 (Fig. 97 og 98) var rester av et tre-skipet langhus. Husets bevarte lengde var 14,8 meter (ikke sikkert avgrenset mot nord), bredden 6,3 meter, og huset var orientert sørsørvest-nordnordøst. Det kunne påvises seks grunder, ni sikre veggstolper i vestlige langvegg og fire sikre i østlige langvegg. I vestre vegg var en steinpakning som kan være rester etter en ytre støttevegg i stein idet denne dekket over stolpehullene i plan. Midtskipet var 1,8–2,3 meter bredt og sideskipene 1,3 meter brede. Grundene var plassert med 1,6–2,7 meters mellomrom. Det var et ildsted i nordøstenden av huset, mellom 6. grindpar, og husets boligdel har trolig vært her. Det var fire groper i huset, hvorav den ene trolig er nedgravningen til en stolpe. Det ble funnet til dels mye ubrent leire i gropene (58107, 60467, 58080 og 33086) i huset. Det er vanskelig å si om denne leiren kan knyttes til konstruksjonselementer, for eksempel gulvlag, eller om den kan ha sammenheng med

Fig. 97. Lokalitet 3. Hus 18 etter utgravning. Stolpene som tilhører huset er markert. Tatt mot NNØ. Foto: AM.

produksjon, eksempelvis av leirkar. Det ble gjort funn i fire strukturer i form av brente bein og 40 leirkarskår.

Det ble tatt ut ti makrofossilprøver, og fire av disse er analysert. Det ble funnet noen få korn og kornfragmenter i tre av prøvene, og agnekledd bygg ble identifisert. Hasselnøttskall ble funnet i en prøve, og det ble funnet to ugressfrø. Det kunne ikke foretas datering av huset på bakgrunn av makrofossilene (Soltvedt & Jensen 2011).

Huset er ikke ^{14}C -datert, men basert på funnene kan det trolig plasseres i bronsealderen.

Gropssystem ved husklyngen

Omtrent 1 meter nordvest for gavlen i hus 15 var et gropssystem bestående av ti groper. Gropene overlappet hverandre over et areal på 1,8 x 3,7 meter, og de varierte i dybde fra 25–50 cm. Noen av gropene gikk inn i et område med kulturlagsrester hvor det senere ble gravd ruter. Det ble gjort funn i fem av gropene i form av brente bein, ett flintavslag, to avslag i bergkrystall, ett flintavslag med kantretusj, 17 leirkarskår (grovt og uten dekor) og ett fragment av et hengesmykke i skifer.

I profil er det tydelig at det har vært flere faser med nedgravning, men man vet ikke hva gropene har vært brukt til. Det ble ikke analysert prøver fra disse gropene, og de er heller ikke datert.

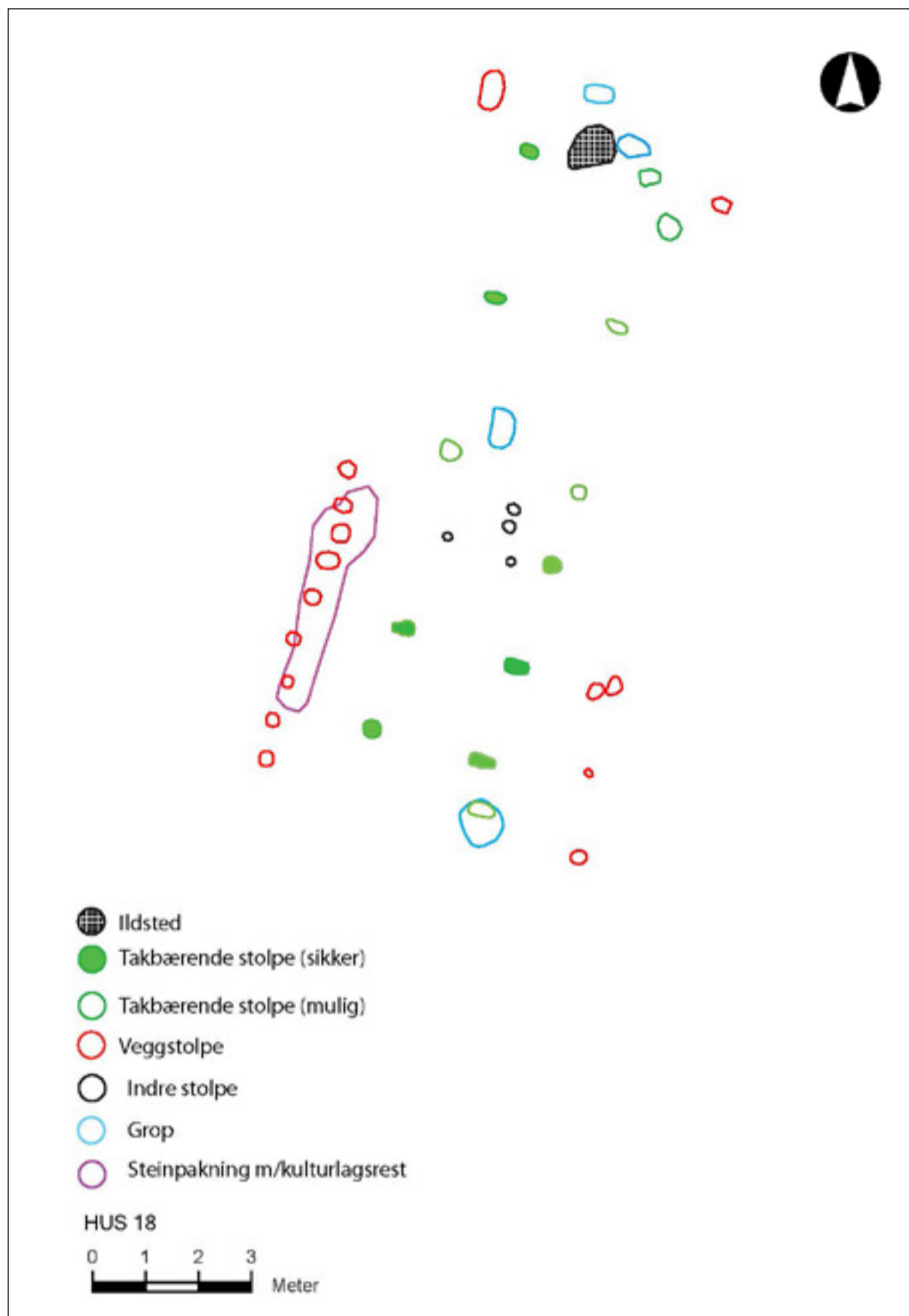

Fig. 98. Lokalitet 3.
Plantegning av hus 18.
Illustrasjon: H. Fyllingen.

Depot-/offerfunn i tilknytning til hus 2–18

Praksis med husoffer i Danmark og Sverige

Å grave ned, eller mure inne, gjenstander i bygninger er en praksis med en vid spredning i tid og rom. Fra Sverige og Danmark er husoffer kjent fra sen tidligneolitikum til vikingtid/middelalder, med flest sikre tilfeller fra eldre jernalder. Oppføring av nye bolighus i tradisjonelle samfunn har ikke vært en hverdagslig hendelse og trolig bare funnet sted omtrent en gang per 30–50 år. Bygging av nye hus har derfor vært gjenstand for ritualer på lik linje med andre sosiale hendelser som fødsel, bryllup og

begravelser. Offerritualer kunne finne sted både før huset ble oppført, under bygging og ved innvielse. Der finnes tegn som tyder på at ofringer også har vært foretatt ved fraflytting. Et byggoffer kan eksempelvis ha bestått av ofringer av dyr (blodoffer), mat, drikke eller spesielle gjenstander. Funn tolket som ofringer finnes oftest i forbindelse med konstruksjonselementer i huset som stolpehull og groper. Det kan være vanskelig å avgjøre hvilke funn fra stolpehullene som kan klassifiseres som offer og hva som er tilfeldig deponert avfall. Noen pekepinner kan være om det er snakk om økt funnmengde i enkelte strukturer (basert prosentmessig på funnmengden ellers), ekstra «fine» funn, for eksempel flintdolker, eller funnenes kontekst. Leirkar utgjør den største kategorien av sikre og mulige husoffer. I det svenske materialet fra senneolitikum og bronsealder ser det ut til å være flest deponeringer i takbærende stolper, selv om funn fra veggstolper forekommer. Ofringene har oftest funnet sted nær husets ene gavl, vanligvis den vestre, og ser ut til å være plassert i forbindelse med byggingen av huset. En stor del av karene er ufullstendige, noe som ikke bare kan tilskrives bevaringsforholdene, men som trolig er del av den rituelle håndteringen. Karene har trolig hatt et organisk innhold, men bevaringsforholdene er her for dårlige til å si noe om hva det kan ha bestått av. Sammen med de deponerte karene finnes ofte flintavslag og skår fra andre kar. Det er vanskelig å avgjøre om disse også skal kategoriseres som offerfunn, eller om det er snakk om avfall. For øvrig finnes det kun noen få eksempler på at leirkar er funnet samme med andre «sikre» offerfunn. I det danske materialet er det større variasjon både når det gjelder kartyper og deponeringsmønster. Mange av de danske offerfunnene er gjort i groper i tilknytning til huset. Leirkarene finnes også i stolpehull og også i Danmark synes disse deponert da huset ble bygget. Der er flere indikatorer på at karene har hatt et innhold, blant annet er det gjort funn av såkorn og hundebein. Som nevnt deponeres det også andre gjenstander enn leirkar i husene. Malesteiner, flintredskaper (kniver, økser, skrapere og sigder) og flintprosjektiler er vanlige å finne. I noen tilfeller er det også deponert større mengder flintavslag i stolpehull. Deponeringsmønsteret i husene er det samme som for leirkarene. Det er store likheter mellom offerfunnene av steinartefakter fra langhusene og fra våtmarksdeponeringer. Et unntak er det dog; det kjennes ingen offerfunn av skaftskrapere fra hus, men disse er svært vanlige i våtmarksdeponeringer (Björhem & Säfvestad 1989:107f, Carlie 2004:43, 47, 65–71, 147–150, 161ff, Artursson 2009:111).

Husoffer fra Tjora

På Tjora kan det spores mulige offerfunn i fem hus (2, 7, 9, 11 og 15). I hus 2, tre-skipet hus fra førromersk jernalder, ble det funnet 63 leirkarskår i en stolpe. Dette tolkes som et husoffer, et fenomen som ikke er ukjent i jernalderens hus. Vi vet ikke hva karet kan ha inneholdt siden det var lite makrofossiler i denne stolpen, men det var trolig mat eller drikke ofret i forbindelse med husbyggingen.

I hus 7 ble det funnet en fint utformet ravperle i ildstedet i huset. Det er nærliggende å tenke at dette kan ha vært av rituell betydning da fargen på ravet kan knyttes til fargen på ild. Det ble i tillegg funnet en ødelagt ravperle like øst for hus 15. Under utgravningen

Fig. 99. Lokaltet 3. Foto av skaftskraperne funnet i hus 15. Foto: T. Tveit.

på Kvia i Hå ble det i et to-skipet hus funnet noen fragmenter av en ødelagt ravperle (Bjørlo 2011b). Ellers er det svært uvanlig å finne ravperler i hus fra denne perioden.

I hus 11 ble det i en stolpe i den nordlige gavlen funnet et emne til en spydspiss og i en veggstolpe, like ved det mulige inngangspartiet i den østre langveggen, ble det funnet et fragment av en uferdig sigd. Begge disse funnene kan trolig kategoriseres som offerfunn.

I hus 9 ble det funnet mange skår fra ett leirkar i tilknytning til et ildsted/grop i huset. Det samme gjelder for restene etter to kar som ble funnet i det midtre kulturlaget/gulvet i hus 15. Disse funnene er svært usikre som offerfunn da det ikke er uvanlig å finne leirkarskår i forbindelse med kulturlag og groper i hus.

I det nordvestre hjørnet av hus 15 ble det påvist hele 456 korn (emmer og bygg) i ett stolpehull. Dette må tolkes som et klart offerfunn idet denne funnmengden skiller seg kraftig ut fra de øvrige strukturene på feltet. I gulvlaget, i nordvestre halvdel av hus 15, ble det funnet en pæreformet og en skjeformet skraper i importflint (Fig. 99). Totalt er det i Rogaland funnet 81 skrapere av denne typen. Skaftskraperne opptrer ofte parvis og tolkes som offernedleggelse. Skraperne på Tjora er de første som er funnet på denne gården og kun det fjerde funnet fra Sola kommune (to fra Sømme og en fra Byberg). Til sammenligning er det funnet bortimot 400 flintdolker bare på Jæren. Disse tallene forteller oss at skaftskrapere ikke er et vanlig funn, spesielt ikke i boplassammenheng, og det virker lite sannsynlig at de skal være gjenglemt da huset ble fraflyttet. I samme hus ble det oppdaget en steinsirkel, hvis funksjon er usikker. Inne i denne sirkelen lå en

flateretusjert pilspiss. De to skaftskraperne lå sammen med et makroavslag like utenfor denne sirkelen. Selv om steinsirkelen til dels overlapper den sørlige langveggen, ble skraperne funnet på nordsiden av sirkelen, altså helt klart innenfor husets grunnplan. Det ble i tillegg funnet en lansettformet pilspiss i et stolpehull inne i huset. Ser man alle disse funnene under ett, kan det virke som om hus 15 har hatt en spesiell funksjon.

Depotfunn av flintavslag

Omtrent 8 meter nord for det nordøstre hjørnet på hus 15 ble det funnet en samling med flintavslag tolket som et depotfunn (S12809). Funnet bestod av 99 avslag fra ulike flintknoller, både strand- og importflint (Fig. 100). Det ble registrert sporadisk kant- eller enderetusjering på ti av avslagene. Typologisk kan funnet dateres til senneolitikum/eldre bronsealder. Flintdepoter av denne typen finnes det mange av i senneolitikum og begynnelsen av eldre bronsealder. De er vanligvis såkalte løsfunn i dyrket mark eller funnet i områder som er eller har vært myr. Ved en rask gjennomgang i museets database ble det funnet 16 senneolittiske/eldre bronsealders lokaliteter med depot/offer av flintavslag. Ingen av depotene fra Rogaland kommer fra kjente boplasskontekster, men løsfunn gjort i dyrket mark kan stamme fra bosetning. Det er heller ikke tidligere gjort denne type funn i Sola kommune. Flintdepoter, spesielt de som stammer fra våtområder, blir oftest tolket som å være offernedleggelse. Det har, i skrivende stund, ikke vært mulig å finne paralleller til depotfunn av avslag, gjort i boplassammenheng, verken i Danmark eller Sør-Sverige.

Fig. 100. Lokalitet 3. Foto av depotfunnet S12809. Foto: T. Tveit.

Mulige graver, S12553–12555 og AA22802

Det ble funnet tre anlegg på lokalitet 3 som ble tolket som graver (S12553–12555) samt ett anlegg tolket som en mulig tom grav (AA22802). S12553, S12554 og AA22802 lå få meter nord/nordøst for hus 5 og 6, mens S12555 lå isolert i nordøstdelen av feltet (Fig. 101).

S12553 var en 1,9 x 2,4 meter stor, 0,45–0,50 meter dyp, oval nedgravning (Fig. 102). Strukturen så ut til å være formet av to sammensatte ovale nedgravninger. Massene i nedgravningen var mørk brungrå, sandblandet organisk med innslag av brent og ubrent

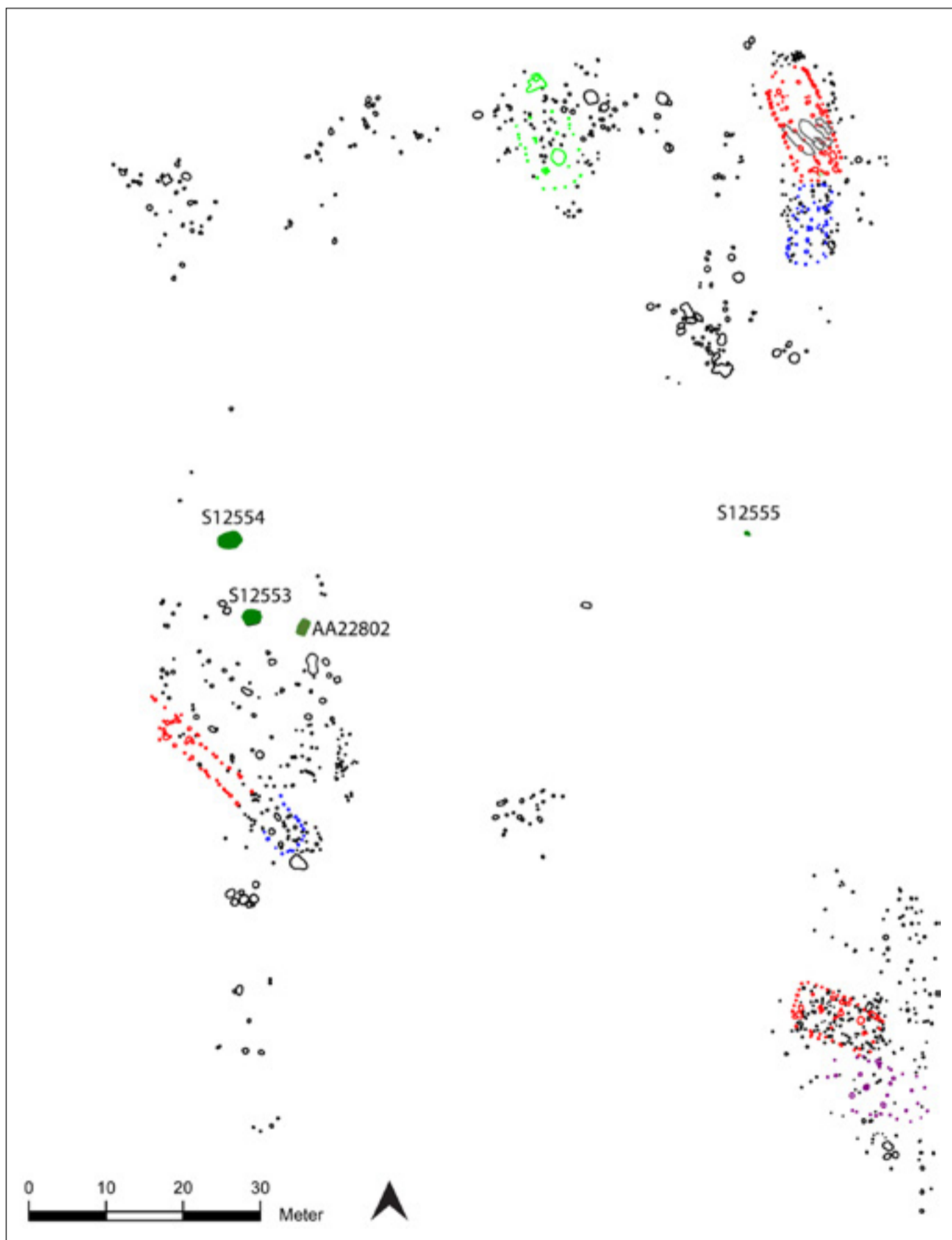

Fig. 101. Lokalitet 3. Plasseringen av mulige graver S12553–12555 og AA22802 i forhold til husene vest på feltet. Illustrasjon: H. Fyllingen.

leire, iblandet en god del stein og noe av denne var skjørbrent. Nedgravningens sider og bunn var i stor grad dekket av et rødbrunt sandlag. I kantene var det i tillegg ubrent leire. Massene ble såldet og det ble gjort funn i de øverste 40–45 cm i form av brente dyrebein (blant annet tenner av gris/villsvin), en flintflekke med kantretusj, en bipolar kjerne i flint, ett leirkarskår, 12 biter med brent leire som muligens er fragmenter av vevlodd, samt ett spinnehjul i brent leire. I bunn av nedgravningens nordvestre kvadrant ble det funnet et stolpehull med skoning. Anlegget ble ikke ^{14}C -datert. Basert på funnene kan anlegget trolig plasseres i senneolitikum/bronsealder. Det ble foretatt fosfatanalyser av anlegget. Det ble påvist forhøyete verdier, i forhold til undergrunnen, både innenfor og utenfor anlegget. Disse verdiene kan skyldes lekkasje fra anlegget eller en ytre forurensing. Det er derfor vanskelig å si om det har vært fosfatrikt materiale i gropen (Amundsen 2009b). Det er ikke mulig å si med sikkerhet hvorvidt S12553 er en grav. Sannsynligvis er dette en grop som må sees i sammenheng med hustuftene.

S12554 lå 8 meter nordnordvest for S12553. Anlegget bestod av et 1,8 x 2,6 meter stort, tilnærmet rektangulært, kulturlag med en 0,6 x 1 meter stor nedgravning i vestre ende. Anlegget var nesten fullstendig dekket av en stor stein. Massene var gråbrune, siltblandet organiske med innslag av grus og småstein. I den sentrale delen av anlegget lå en kompakt samling av mellomstore til store steiner. I anlegget ble det funnet fragmenter av to vevlodd i dårlig brent leire. Disse gjenstandene er vanskelig å plassere periodisk,

Fig. 102. Lokalitet 3. Grav S12553 før utgravning. Tatt mot V. Foto: AM.

og anlegget ble heller ikke ^{14}C -datert. Det ble foretatt fosfatanalyser av anlegget. Disse viser til en forhøyet verdi i midten av anlegget, noe som tyder på at materiale med høy fosfatverdi (for eksempel bein) har ligget i gropen (Amundsen 2009b).

S12555 bestod av et område på 35 x 30 cm i en bergsprekk og ble i felt tolket som en mulig urnegrav. Det ble funnet ett randskår av keramikk, som trolig kan dateres til bronsealder, og ca. 50 skår av keramikk som kan plasseres i romertid. Dette karet har vært brunt, magret med noe glimmerskifer, og hadde noe dekor på overgangen mellom bunn og buk. Anlegget ble ikke ^{14}C -datert.

Omtrent 5 meter østsørøst for S12553 var et anlegg (AA22802) tolket som en tom grav. AA22802 var 1,3 x 2,1 meter i plan og rektangulær i form. Nedgravningen var 25 cm dyp med rette sider og flat bunn. Anlegget ble totalgravd og massene såldet, men ingen funn ble gjort. Det ble foretatt en fosfatkartering av anlegget. Analysene viste en forhøyet verdi inne i anlegget, noe som tyder på at det har ligget fosfatrikt materiale, som bein, i gropen (Amundsen 2009b). Fosfatanalysene støtter teorien om at anlegget 22802 var en grav. Trolig har den inneholdt ubrente bein. AA22802 ble ikke ^{14}C -datert.

I nordvestdelen av feltet, i området mot det moderne gårdstunet sør for husene 2, 3 og 12, ble det funnet et dekorert spinnehjul i kleber, 38 skår av ett spannfremmet leirkar og 38 skår av et leirkar av fint brunt gods (Id 203896). Skårene var forholdsvis store, og sistnevnte kar er delvis limt sammen. Gjenstandene ble flyttet på av gravemaskinen under avdekking av feltet, men ble funnet innenfor et begrenset område. Leirkarskår funnet i forbindelse med boplassfunn har oftest mindre skårstørrelse enn skårene i dette funnet. Kombinasjonen av leirkartypene er vanlig i graver fra romertid/folkevandringstid, og det antas at gjenstandene representerer en ødelagt grav fra eldre jernalder.

Kokegroper/ildsteder

Det ble funnet ca. 200 kokegroper og ildsteder på lokalitet 3. Noen av disse, og da spesielt ildstedene, er knyttet til hustuftene 2–18 (se beskrivelsene ovenfor). De øvrige kokegropene er beskrevet som å ligge i lagene over hustuftene. Kokegropene fordeler seg over hele feltet, men med enkelte mindre klynger. Ingen av kokegropene på Id 114908 er datert, men de må sies å ha sammenheng med senere perioders aktiviteter og kan, basert på stratigrafi, plasseres i jernalderen. Slike kokegropfelt er ikke uvanlige å finne i tilknytning til gravfelt, og de kan muligens sees i sammenheng med gravfeltet på Orshaugen.

Dyrkingslag og ardspor. Analyser av plantemateriale sett i forhold til hustuftene

Det ble funnet dyrkingslag flere steder på feltet. Det ble gravd åtte profiler/lengdesnitt flere steder på feltet for uttak av naturvitenskapelige prøver. I den sørlige og den nordlige halvdel av feltet ble det funnet sammenhengende arealer med ardspor (Fig. 103 og 104). Det ble tatt ut ti prøver til ^{14}C -datering fra dyrkingslagene. Disse viser kontinuerlig bruk fra ca. 2000–200 f.Kr. Dateringene av dyrkingslagene korresponderer med dateringene

av hustuftene 2–18. Det ble datert korn fra fire av de åtte profilene (forkortet «LS») (Tabell 3). Profil 2 (LS2) var den som var nærmest husklyngen i sørøst, LS 1 (Fig. 105) var omtrent 55 meter vest for husklyngen, LS3 i feltets vestre ytterkant og LS4 omtrent 40 meter øst for hus 4, i feltets østre ytterkant. For detaljer om hvor prøvene ble tatt, henvises det til den naturvitenskapelige rapporten ved Soltvedt & Jensen (2011).

I tillegg ble det tatt snitt gjennom ardsporene, og det ble herfra analysert en pollenprøve. Resultatet av pollenprøver fra ardsporene tyder på åkerbruk/skrotemark, og det ble i disse prøvene ikke funnet kornpollen. Det ble tatt ut makrofossilprøver fra fyllet i ardsporene på flere av dyrkningsflatene. Fire prøver ble analysert, og det ble funnet ett kornfragment.

Pollenprofilene gir generelt et bilde av et åpent landskap. Det er registrert beiteindikerende pollentyper og åkerbruk i form av korn og åkerugress i alle jordlag. Smalkjempe er en plante som favoriseres når menneskelig aktivitet forandrer et naturlig habitat, og tilstedeværelsen av denne indikerer beiteaktivitet (Soltvedt 2005). Det ble påvist smalkjempe i lag datert tilbake til 1600 f.Kr. Dyrkningsprofilene kunne vertikalt deles i fire lag med indre variasjoner. De øverste to lagene (M og A) bestod av torv og moderne matjord. Lagene som er tolket som forhistoriske dyrkningslag er betegnet som lag S og lag F i den naturvitenskapelige rapporten. Lag S bestod av sandig morene med varierende grad av grus, større stein og innslag av humus. Laget ble observert i

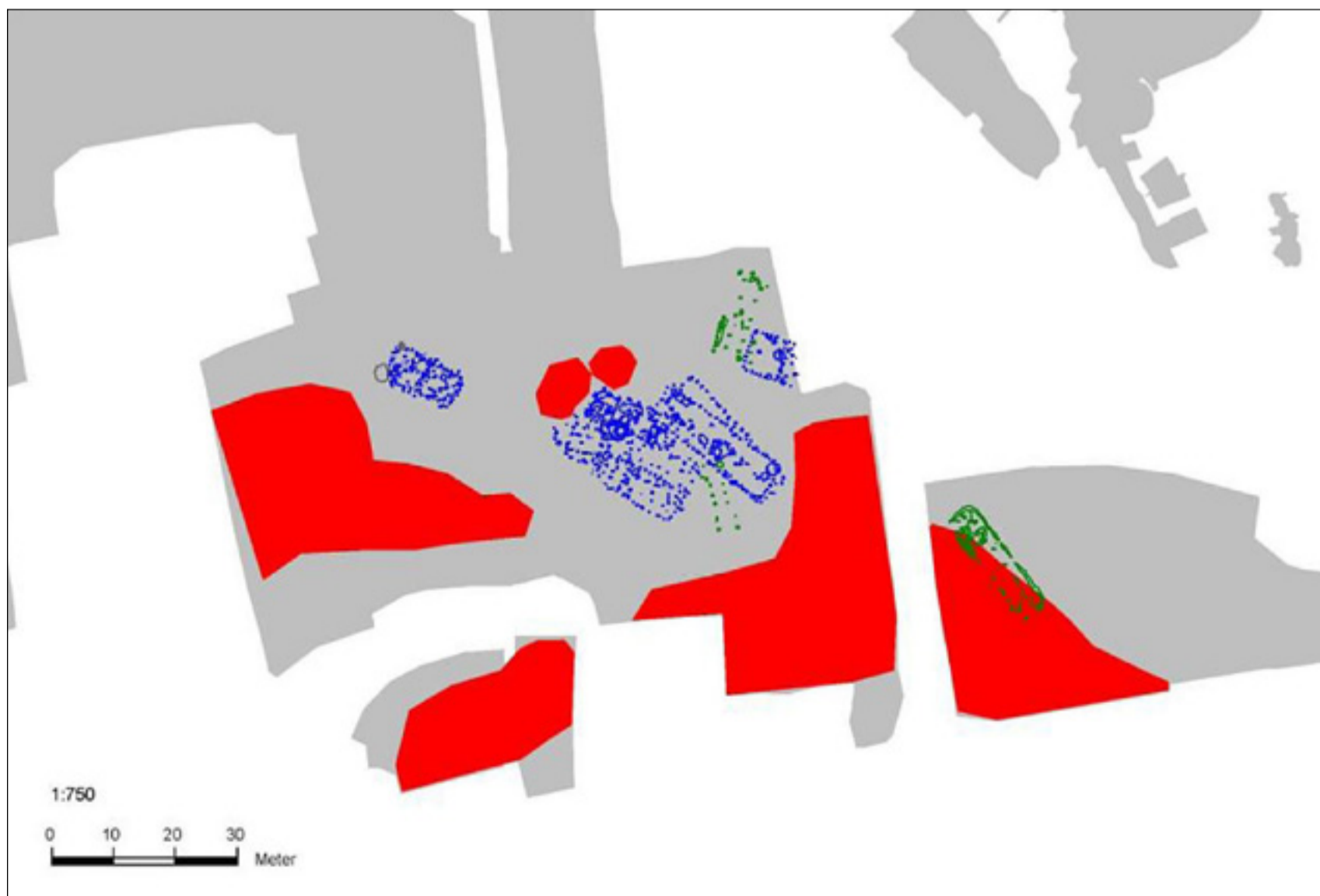

Fig. 103. Lokalitet 3. Utbredelsen av dyrkningslag og ardspor på feltet, markert med rødt. Illustrasjon: N. Armstrong.

Fig. 104. Lokalitet 3. Flyfoto som viser overlappingen mellom ardspar og hus 4. Tatt mot V. Foto: E. Torp/«Birdy».

Fig. 105. Lokalitet 3. K. Eilertsen rensar opp åkerprofil 1. Tatt mot NV. Foto: AM.

LS 1	LS 2	LS 3	LS 4
945–870 f.Kr. (TRa-3102)	1885–1760 f.Kr. (TRa-3091)	2025–1930 f.Kr. (TRa-3101)	1375–1270 f.Kr. (TRa-3096)
	1680–1545 f.Kr. (TRa-1154)	1925–1825 f.Kr. (TRa-3100)	
	1520–1445 f.Kr. (TRa-1155)	370–220 f.Kr. (TRa-3099)	
	765–515 f.Kr. (TRa-1157)		
	370–200 f.Kr. (TRa-1156)		
	360–205 f.Kr. (TRa-3097)		

Tabell 3. Lokaltet 3.
Tabell med oversikt
over dateringene
fra de ulike
dyrkningsprofilene/
lengdesnittene (LS)
på feltet. Utarbeidet
av H. Fyllingen.

skråningen og på flaten i feltet. Byggkorn fra to ulike steder i dette laget er ^{14}C -datert til henholdsvis 1520–1445 og 765–515 f.Kr., dvs. eldre bronsealder, periode II og yngre bronsealder, periode V+VI. Av kornarter i lag S ble det funnet naken bygg, agnekledd bygg, emmer og havre. Lag F bestod av sandig humus i varierende brun-nyanser med innslag av kull i større eller mindre grad. Enkelte steder var det mye stein og grus i dette laget. Lag F ble observert i de lengdesnittene hvor landskapet var flatt. Det ble datert korn fra to ulike steder i laget. Ett korn av bygg ble datert til 1680–1545 f.Kr., dvs. eldre bronsealder periode, I og ett korn til 370–200 f.Kr., dvs. førromersk jernalder. Kornet fra eldre bronsealder er fra en prøve hvis stratigrafi skulle tilsi at den var yngre enn prøve datert til å være ca. 100 år eldre. Dette indikerer at bearbeiding og omroting av jorden kan ha skjedd. I deler av lag F (F1) var det få frø av ugress, og dette laget ble tolket som å representere en tidlig åkerfase hvor arding ikke har vært utført. Av kornarter i lag F ble det funnet naken bygg, agnekledd bygg, uidentifiserbare korn og hvete (Soltvedt & Jensen 2011). Det ble sendt inn ^{14}C -prøver fra lengdeprofil 3 (lag F og lag S/F) i vestkanten av utgravningsfeltet, hvis resultater ikke var klare da den naturvitenskapelige rapporten ble skrevet. Der var tre dateringsresultater fra dette profilet; 2025–1930, 1925–1825 og 370–220 f.Kr. Det kan sees en klar og direkte sammenheng mellom analysene av plantemateriale og dateringene av åkerprofilene og de tilsvarende analysene i hustuftene. Samlet antyder det en kontinuerlig gårdsbosetning fra 2030–200 f.Kr. Dateringene antyder at man har flyttet åkrene (vekselbruk?) innenfor et begrenset areal fra slutten av senneolitikum og inn i den første halvdel av førromersk jernalder.

Når det gjelder hustuftene, kan det spores noen klare tendenser. I de to-skipete

husene er det funnet agnekledd bygg, naken bygg og emmer/hvete. Naken bygg ser ut til å utgjøre omtrent 90 % av de identifiserte kornene. Det er lite ugressfrø i de to-skipete husene. Dette er et funnbilde som er vanlig i hus fra senneolitikum og eldre bronsealder. Lite ugress sammen med kornet viser at det enten er rensset, at åkrene i senneolitikum/eldre bronsealder var frie for ugress, eller at kornaksene ble skåret like under akset slik at ugressplantene sto igjen på marken. En lav andel frø fra ugress/beiteplanter inne i husene tyder også på at husdyrene ikke oppholdt seg inne i huset (Soltvedt 2005). De to-skipete husene på Tjora kan alle settes i forbindelse med en jordbruksbosetning. Sammensetningen av makrofossilene, det vil si forholdet mellom korn og ugress, ser ut til å holde seg konstant i den perioden de to-skipete husene var i bruk (2000–1500 f.Kr.).

Tettheten av korn og frø er lav i prøvene fra de tre-skipete husene på Tjora, men det skal nevnes at i tre av dem er få prøver analysert. Hus 2 skiller seg her ut ved at det ble funnet knollhestehavre, en art som ikke tidligere er funnet i boplasskontekst i Norge. Kan denne representere en importert matsort som ikke ble dyrket lokalt? Det generelle bildet er at det i førromersk jernalder ble dyrket naken bygg, agnekledd bygg, emmer og havre. Agnekledd bygg og havre blir dominerende i løpet av eldre jernalder (Soltvedt & Jensen 2011).

Funnmaterialet fra lokalitet 3 – en generell vurdering

Det ble gjort en del littiske funn på lokaliteten, og noen av disse stammer trolig fra senmesolittiske/tidligneolittiske bosetninger som er ødelagt av gårdsbosetningen (Tabell 4).

Fig. 106. Lokalitet 3. Foto av flateretusjerte pilspisser funnet ulike steder på feltet. Foto: T. Tveit.

Tabell 4. Id 114908.
Tabell med oversikt
over littisk materiale
– kategorier, råstoff
og antall. Utarbeidet
av H. Fyllingen.

Gjenstandskategori	Råstoff	Antall
Avslag	flint, kvarts, bergkrystall, bergart	401
Splint	flint, bergkrystall	112
Makroavslag	flint, kvarts	13
Flekk	flint	11
Mikroflekk	flint, bergkrystall	10
Flekk med kantretusj (kniv)	flint	1
Makroavslag/avslag med retusj	flint, kvarts	13
Skraper på avslag	flint	17
Skaftskraper, pæreformet	flint	1
Skaftskraper, skjeformet	flint	1
Kjernefragment	flint, bergkrystall	5
Bor	flint	1
Pilspiss, tangespiss A1	flint	1
Pilspiss, tangespiss B2	flint	1
Pilspiss, emne til flateretusjert	flint	2
Pilspiss, lansettformet	flint	4
Pilspiss, bladformet	flint	1
Spydspiss, flateretusjert	flint	1
Sigd, fragment av emne	flint	1
Vestlandsmeisel	grønnstein	1
Øks, skafthull	bergart	½
Øks, tykknakket slipt	bergart	1
Slagstein	bergart	4
Malestein + slipestein	bergart	4

Gjenstandsmaterialet som ble funnet, er vanlig på jakt-/fangstboplasser (avslag, ulike typer flekker, kjerner, skrapere, bor, pilspisser og økse-/meiselfragmenter). En god del av avfallsmaterialet kan ikke periodebestemmes, og løse funn kan derfor stamme både fra en eldre bosetning og fra den dokumenterte gårdsbosetningen.

Blant det littiske materialet som sikkert kan knyttes til hus 2–18, inngår ulike flateretusjerte gjenstander samt det ovenfor nevnte avslagsdepotet. Det ble funnet fire lansettformete pilspisser (Fig. 106), en bladformet pilspiss, en spydspiss, ett emne til en flintsigd, tre emner til flateretusjerte pilspisser, en pæreformet og en skjeformet skaftskraper.

Flinten er både strandflint og importflint, men strandflinten er dominerende. Avslagsmaterialet er stort sett ubestemmelig, men det er avslag som helt klart stammer fra flateretusjering. Blant makroavslagene er det to avslag fra henholdsvis hus 15 og hus 9 som stammer fra økse- eller dolkproduksjon. Slike makroavslag er utgangspunktet for tilvirkning av flateretusjerte pilspisser og kan ha blitt importert som ferdige avslag.

Det ble funnet mye keramikk på lokaliteten, til sammen bortimot 2000 leirkarskår. Omtrent 1/3 av leirkarskårene ble funnet i forbindelse med hustuftene. Ca. 1500 skår er fra leirkar av grov type, oransje til brun på farge, uten dekor og magret med til dels store biter kvarts. Dette er den vanligste typen keramikk i bronsealder og førromersk jernalder, og det er vanskelig å datere keramikken nærmere da karenes form ikke lar seg rekonstruere. Keramikken fra senneolitikum, derimot, er av en litt bedre kvalitet. Det ble funnet seks skår av leirkar med vulst og skår av små kopper.

Det ble i tillegg funnet skår av leirkartyper som er vanlig i eldre jernalder, men disse funnene er alle løsfunn.

Av mer uvanlige funn skal det nevnes at det ble funnet et mulig fragment av et hengesmykke i skifer i en grop (AG55074) like inntil hus 15. Fragmentet var svakt kileformet, 0,7 cm bredt, 1,6 cm langt og 0,4 cm tykt med et rektangulært tverrsnitt. Slike hengesmykker er sjeldne. Det er funnet ca. 35 hengesmykker fra senneolitikum/eldre bronsealder i Rogaland. To hengesmykker ble funnet sammen med fragmenter av to små kopper i leire og er et sikkert gravfunn (Hauken 2003). De øvrige er løsfunn hvor noen kan knyttes til boplassaktiviteter i nærheten. Blant de sistnevnte er et funn fra Myklebust (S12603) gjort ved «Alvasteinen» og omtalt tidligere i teksten.

Det ble også funnet to ravperler på feltet. Den ene ble funnet i et ildsted i hus 7, den andre i et kulturlag like nordøst for hus 15.

Fordelingen av funnene i de enkelte husene ser generelt ut til å være jevn, men er høyest i de tilfellene det er snakk om kulturlag og/eller groper (i de aktuelle tilfellene er dette nevnt i teksten over). Like utenfor de nordvestlige kortveggene i hus 15 og 16 ble det satt ut et lite rutesystem på 4 x 5 ruter for å foreta en testgraving av kulturlagsrestene, som ble fjernet for å avdekke strukturene. I rutene ble det funnet brente bein, 102 leirkarskår, deriblant ett med vulst, 35 avslag/splint i flint, ett avslag i bergkrystall, ett makroavslag i flint, en uregelmessig kjerne i bergkrystall samt eggfragmentet av en flintskraper. 1 meter øst for disse rutene ble det funnet halvparten av en skafthulløks. Keramikktypene er de samme som ble funnet i hustuftene, og funnområdet kan tolkes som mulige spor etter avfallshåndtering. Det er uklart hvilke hus laget kan knyttes til, men det kan nevnes at bergkrystall er funnet i en struktur i henholdsvis hus 5, 7 og 13 samt i tre strukturer i hus 15. Det ble også funnet tre skår av leirkar med vulst i hus 15. Denne noe tilfeldige «samlingen» viser til den funnmengden som dessverre blir fjernet ved bruk av maskinell flateavdekking for å påvise husstrukturer.

Byggeteknikk og kronologisk utvikling

Fra to-skipete til tre-skipete langhus på Tjora. Et innblikk i den teknologiske utviklingen

I Norge dukker de første langhusene opp rundt 2300 f.Kr. Med langhus menes bygninger hvor lengden er minst to ganger bredden. De første langhusene er såkalt to-skipete (Fig. 107). Begrepet to-skipet anvendes om hus med en midtsulekonstruksjon, dvs. at taket støttes på en enkel rekke stolper langs husets midtakse (i lengderetningen). De takbærende stolpene deler huset i to like lange deler, to «skip», i lengderetningen. Veggene kan ha vært sleppverkkonstruksjon, dvs. at planker/stokker er lagt horisontalt ned i spor i stående stokk eller ha vært en flettverkskonstruksjon med leirklining. Tolkningen av veggkonstruksjonen avhenger av mellomrommet mellom veggstolpene, noe som kan være vanskelig å argumentere for i den ene eller andre retningen idet mange, og tettstilte, veggstolper kan forklares både som flettverksvegger og som resultat av mange utskiftninger i en sleppverkskonstruksjon. Både på Tjora og i andre to-skipete hus fra Rogaland ser det ut til at det har vært brukt runde stokker både i tak og vegger, og disse stukkene har sjelden en diameter over 30 cm. I de to-skipete husene ser det ut til å ha vært foretatt kontinuerlig utskiftning av stolpene, noe som gjør det vanskelig å skille ut bruksfasene uten å foreta svært mange ¹⁴C-dateringer. Selv i tilfeller hvor det er tatt ut et stort antall prøver, er det vanskelig å skille ut faser.

Det er ikke vanlig å finne ildsteder i de to-skipete husene, men på Tjora er det ildsteder i de fleste hustuftene. Man har hatt behov for varmekilder også i de to-skipete husene. Årsaken til at ildstedene sjelden er bevart, må tilskrives naturlige prosesser. Ildstedene

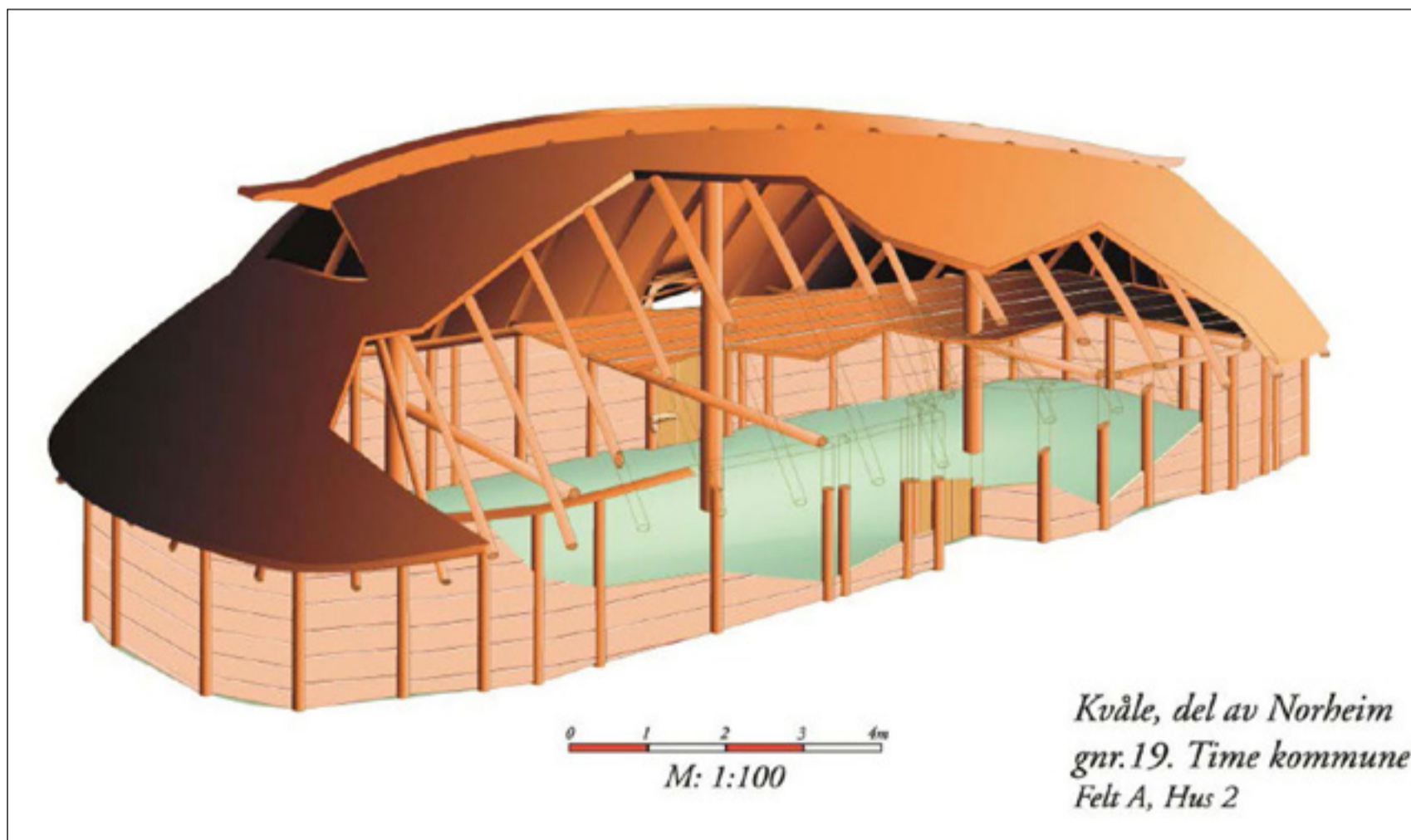

Fig. 107. Foreslått rekonstruksjon av to-skipet hus. Illustrasjon: R. Børsheim 2007. Kilde: Soltvedt et.al. 2007.

er ofte grunne og pløyes lett bort. På Tjora er disse trolig bevart da det forhistoriske dyrkingslaget over hustuftene var svært tjukt. Det skal påpekes at det bare er noen få av ildstedene, i tilknytning til hus 2–18, som er datert og derfor bekreftet å tilhøre huset.

Ved en sammenligning med de to-skipete husene i Danmark og Sør-Sverige er det påfallende liten variasjon i byggeteknikk og utforming. De fleste husene har en rektangulær eller svakt trapesoid form. Gavlene er oftest rette eller svakt avrundet i begynnelsen av senneolitikum, i slutten av senneolitikum og i begynnelsen av bronsealder, periode I er de oftest mer eller mindre avrundete, og i noen tilfeller har man kombinert de to gavltypene i samme langhus. I noen langhus finnes nedgravde gulv eller dypere deler som kan tolkes som kjeller- eller lagergroper. Ildsteder og kokegroper er som oftest plassert i den halvdelen av bygningen, der det er størst avstand mellom de takbærende stolpene, og denne delen av huset blir derfor ofte tolket som boplassdelen (Artursson 2009:57–61). Et trekk som går igjen i undersøkelsene av to-skipete hus i Sverige og Danmark er, ifølge Artursson, den lave funnfrekvensen i tilknytning til husene sammenlignet med foregående periode. Mangelen på funn gjør det vanskelig å beskrive de ulike aktivitetsområdene som må ha eksistert i husene og på gården for øvrig. Man kan spørre seg om dette skyldes endring i avfallshåndteringen, og at denne systematisk er transportert bort fra husområdet. Som eksempel kan nevnes at det på Fosie IV i Sverige ble funnet flere brønner i utkanten av bebyggelsen, hvor det ser ut til å ha blitt dumpet avfall (Artursson 2009:110f). Heller ikke på Tjora ble det gjort mye funn i direkte tilknytning til langhusene. Som nevnt, i ovenstående tekst, var kun 1/3 av keramikkfunnene fra hustuftene. Prøvegravningen i kulturlagsrestene over lokaliteten viser til den mengden og typen funn som en må anta tilhører bygningene og eventuelle avfallsdynger utenfor husene, men som blir fjernet ved maskinell flateavdekking.

Endringen i byggestil fra to-skipet til tre-skipet (grindbygd) ser ut til å starte opp i midten av bronsealder periode I, ca. 1700 f.Kr., og er vel etablert som byggestil rundt 1500 f.Kr., overgangen til periode II. Hybridhuset (hus 10) på Tjora er en sjelden variant som viser den utviklingen som har funnet sted. Hybridhus er, som tidligere nevnt, kjent fra Jylland og Thy og er datert til periode I. Eksemplene på hybridhus fra Danmark og fra Tjora, samt en svært tidlig datering av et tre-skipet hus på Kvåle (Time kommune), viser at to- og tre-skipete konstruksjoner, samt overgangsførm, må ha vært i bruk samtidig i en overgangsfase i bronsealderen periode I (Soltvedt *et al.* 2007:75, Bech & Olsen 2012/in press:14ff). Tre-skipete hus var konstruert ved at par med takbærende stolper dannet grinder som holdt taket oppe. Disse grindene delte huset inn i tre langsgående rom, derav benevnelsen tre-skipet. Veggkonstruksjonene kan ha variert mellom leirklinte flettverksvegger og plankevegger, og stolpene ble gravd ned enkeltvis i en sammenhengende grøft eller satt på en syllstokk. Den sistnevnte måten å bygge vegger på, gir ofte uanselige spor, og det er sjeldent at fullstendige veggkonstruksjoner påvises. På Tjora er det kun ett tre-skipet hus (hus 2) hvor det ble påvist veggstolper. I fem av de syv tre-skipete bygningene (ikke inkl. H10) ble det påvist brent og ubrent leire i anleggene. Det er mulig at vi her ser en endring i byggeteknikk hvor plankeveggene er erstattet av flettverksvegger med leirklining. Grindbygde hus ga en stabilitet som de to-skipete husene ikke hadde. Den gjorde det mulig å skifte ut hele eller deler av grinden

og veggstolper uten at husets stabilitet ble påvirket. Stabiliteten i de tre-skipete husene gjorde det også mulig å dele opp innearealet i større grad, til for eksempel oppstalling av dyr. Det kan i denne sammenheng nevnes at av de eldste tre-skipete langhusene fra de tidligste og mellomste delene av bronsealderen, kjennes det få med en sikker båsinndeling til dyr og da kun fra Jylland. Båsene finnes da både i enden og i midtre del av huset. Blant forskere i Nord-Europa har betydningen av overgangen fra to-skipete til tre-skipete langhus vært diskutert i mange år. Noen forskere mener denne overgangen har en praktisk betydning (som den overnevnte båsinndelingen), andre mener at årsakene er mer komplekse og må ha en sammenheng med en ytre påvirkning som også førte med seg sosiale og teknologiske endringer. Når det gjelder størrelse og formvariasjoner mellom to- og tre-skipete hus, finner det sted noen mindre endringer. I eldre bronsealder har de tre-skipete langhusene rette sider og svakt avrundete gavler. Det finnes tilfeller av rette gavler, men dette er sjeldent. I yngre bronsealder forandrer husformen seg mot en mer trapesoid form med rettere gavler, en tradisjon som forsetter inn i førromersk jernalder. Fra slutten av senneolitikum og inn i eldre bronsealder sees en jevn økning av langhusenes areal. Dette er av flere forskere tolket i retning av at langhuset etablerer seg som et maktsymbol og gjenspeiler en stadig økende sosial stratifisering. Hva har man så brukt dette ekstra arealet til? Det har vært foreslått at det stammer fra et økt behov for lagerplass, verkstedsplass (flint- og metall) og plass til sosiale tilstelninger (Artursson 2009:70–79, 90, Bech & Olsen 2012/in press:19).

Rundt 1000 f.Kr. finner det sted en stor endring i byggeskikken. Det blir nå bygget betydelig mindre hus. Boarealet blir redusert med mer enn 50 %, og det ser ut til å bli bygget egne lagerbygninger. Endringene, både når det gjelder bygningstype, rominndeling og nå klare bevis for inneføring av dyr, er knyttet til en politisk og økonomisk endring i samfunnet. I denne endringen ligger en intensivering av gårdsdriften, og utover i førromersk jernalder begynner man å se bevisene på dette. Analyser av makrofossiler og pollen viser til en åpning av landskapet og en økt bruk av slåttemark. Behovet for gress og urter øker proporsjonalt med økningen av antall husdyr, noe som igjen har sammenheng med økt behov for lagerbygninger, til for eksempel vinterfôr (Olausson 1999).

Dersom vi tar for oss den byggetekniske utviklingen på Tjora, ser vi den samme tendensen som i resten av Sør-Skandinavia. De to-skipete husene har rette langvegger og hovedsakelig rette gavler. Tilfeller av avrundet gavl sees kun i et par av de minste husene. Det er fra denne perioden ett hus med nedfelt gulv. Det kan ikke sees den samme systematikken i plasseringen av groper og ildsteder i husene på Tjora som det Artursson presenterer fra Sverige og Danmark. Dette kan skyldes ulike faser hvor funksjonsinndelingen i huset har variert over tid, eller at en slik funksjonsinndeling ikke har vært til stede. Man kan ha hatt egne lagerbygninger og verksteder separat fra bolighuset. De to-skipete husene på Tjora varierer i areal fra 48–143 m². Denne husstørrelsen er noe mindre enn i Sør-Skandinavia for øvrig, men de interne variasjonene på Tjora er like det som kan sees i Sverige og Danmark. Det er ikke så mange av de tre-skipete husene på Tjora som har veggene intakte, og det er derfor vanskelig å generalisere formen på disse. Størrelse på de tre-skipete husene varierer fra 82–127 m².

De er dermed jevnere i størrelse, men representerer ulike bruksperioder. Det er ikke sikre tegn i plantematerialet eller i huskonstruksjonene for inneføring av dyr verken i de to-skipete eller de tre-skipete husene på Tjora.

En kort oversikt over to-skipete bygninger i Norge

Det har de siste 30 årene blitt undersøkt flere to-skipete hus i Norge, ikke minst i Rogaland (Tabell 5). Dette gjør at det etter hvert finnes et godt referansemateriale for sammenligning av hustyper, kronologi og datering. Det følgende er en oversikt over undersøkte to-skipete hus i Norge, deres lengde og datering. Hus med flere bruksfaser innenfor samme planområde regnes her som ett hus.

Dersom vi sammenligner Tjora med de øvrige to-skipete bygningene fra Rogaland, er det tydelige likheter både i datering og i størrelse. Husene på Tjora er gjennomsnittlig noe større, med en gjennomsnittslengde på 16,5 meter mot 15,5 meter på landsbasis, men det er ellers ingenting som skiller hustypene. Det skal understrekes at det kun er på Tjora at det er funnet flere to-skipete langhus som kan ha vært samtidige (samtidig datering, men uten fysisk overlapping). Variasjonene i byggeteknikk, som husenes størrelse og form, framstår som minimale, et inntrykk som er i overensstemmelse med undersøkelsene fra Danmark og Sør-Sverige. Huskronologi lik den vi kan se på Tjora er vel kjent både i Danmark og i Sør-Sverige. Som referanse kan det henvises til Hemmed på Jylland og Fosie, ved Malmø, i Sverige (Björhem & Säfvestad 1989 og 1993, Boas 1991).

Tabell 5 side 1+2. Tabell med oversikt over to-skipete hus i Norge pr. 2012, med dateringer og husenes lengde. Utarbeidet av H. Fyllingen.

Gård/lokalitet, kommune, fylke	Antall	Lengde	Datering f.Kr. (ved flere dateringer er eldst og yngst tatt med)
Tjora, Sola, Rogaland	9	6) 11?	6) ikke dat.
		7) 11,8	7) 1780–1525
		9) 22,3	9) 1875–1525
		11) 22,7	11) 1680–1520
		12) 10,2	12) 1885–1740
		13) 20,8	13) 2030–1870
		15) 14,6	15) 1915–1770
		16) 12?	16) ikke dat.
		17) 16?	17) 1620–1520
Hellvik, Eigersund, Rogaland	1	15–16	1670–1490
Østebø (Talgje), Finnøy, Rogaland	1	13	1860–1570
Kvia, Hå, Rogaland	1	15	2195–1630
Kleppe (Kleppestemmen), Klepp, Rogaland	1	22	1970–1750

Voll, Rennesøy, Rogaland	1	10	2030–1910
Sørbo, Rennesøy, Rogaland	1	13,5	2135–1805
Skeie, Stavanger, Rogaland*	3	VI) 16,8 XXI) 15 XXIV) 12,8	VI) SN? XXI) 760–230 (trolig feil dat.) XXIV) 1780–1620
Røyneberg, Sola, Rogaland*	1 (3)	b) 10-14 c) uavklart d) uavklart	b) 1920–1435 c) 1745–1530 d) 2135–1895
Jåttå, Stavanger, Rogaland*	2	I) 16 II) 16	I) 1865–1680 + 1520–1420 II) 2130–1960 + 1870–1680
Jåsund, Sola, Rogaland	1	15	2300–1600
Frøyland, Time, Rogaland	2	2) 13,5 2) 19,4	1) 1970–1620 2) 1945–1660
Norheim/Kvåle, Time, Rogaland	3	1) 23 2) 16,5 4) ?	1) 1870–1675 2) 1890–1770 4) 1610–1450
Stokkset, Sande, Sunnmøre*	3	a) 13,5 b) 17 c) ?	SN/EBA
Torpum/Stensrød, Svinesund. Østfold	3	a) 23,1 - Stensrød b) 19,2 - Stensrød c) ? - Torpum	a) 2285–2135 + 2015–1775 b) 2190–1945 c) SN
Åse, Ålesund, Møre&Romsdal*	1	?	SN
Fiskå, Vanylven, Møre & Romsdal*	1	14,2	SN/EBA?
Søberg, Melhus, Sør- Trøndelag*.	1	16	SN/EBA?
Sunnmøre(Sande), Sogn&	5		Rapport fra undersøkelsene
Fjordane (Eid, Stryn, Leikanger), Hordaland(Kvam)*			ikke publisert
Jensajordet, Kvinnherad, Hordaland	6	a) 10? b) 12,7 c) minst 14 d) minst 8,8 e) 8 f) ?	a) 2280–1770 b) 2030–1610 c) 2130–1740 d) 1920–1690 e) 1890–1670 f) 1760–1610
(Hemdorff 1993, Høgestøl 1995, Holth 1997, Rønne 2003 a,b, Berge 2007, *Soltvedt <i>et al</i> 2007, Bjørdal 2009, Bjørlo 2011b, Handeland & Diinhoff 2011, Fyllingen 2012)			

Generelt om gårdutviklingen i Danmark og Sør-Sverige i perioden 2300–Kr.f.

Det er ikke foretatt en systematisk gjennomgang av bosetningsutviklingen i perioden senneolitikum til eldre jernalder i Norge, men dette har vært gjort i Danmark og Sverige og kan derfor brukes som et grunnlag for forståelsen av resultatene fra Tjora.

I første halvdel av senneolitikum (2300–1950 f.Kr.) har gårdene stort sett bestått av ett to-skipet langhus. I enkelte tilfeller er det påvist en tilhørende økonomibygning. Langhuset i denne perioden har variert mellom 9 og 30 meter, og denne variasjonen er av enkelte forskere tolket som uttrykk for et gryende aristokrati. Variasjonen i langhusenes størrelse øker jevnt, og i slutten av senneolitikum og i bronsealderens periode I (1950–1500 f.Kr.) har denne vært 9–47 meter. Det ser i denne perioden ut til å være større variasjon i husenes størrelse enn i den foregående perioden. Langhusene er fremdeles to-skipete, men i slutten av perioden begynner de tre-skipete bygningene å dukke opp. I disse 800 årene ser bosetningsmønsteret ut til å utgjøre både enkeltliggende gårder og områder med en mer landsbylignende struktur. I løpet av perioden 1500–1300 f.Kr. har det tre-skipete huset tatt over som bygningstype. Størrelsen på langhusene ser nå ut til å nå sitt maksimalpunkt med lengder opp til 60 meter. Fra 1300 f.Kr. er husstørrelsen gradvis minkende. Lengden på husene er nå bare opp til 35 meter, en størrelsesorden som holder seg gjennom hele bronsealderen og inn i førromersk jernalder. Antallet påviste gårder øker i denne perioden, og det blir nå vanlig med flere økonomibygninger på gården (Artursson 2009:170ff).

Undersøkelsene på Kvålehodlene i Time kommune

På begynnelsen av 2000-tallet ble det foretatt arkeologiske undersøkelser innenfor et areal på 2,5 km² på gården Norheim i Time kommune. Undersøkelsene, mest kjent som «Kvålehodlene» eller bare «Kvåle», er et viktig referansemateriale for undersøkelsene på Tjora, ikke minst med tanke på de botaniske analysene. Det ble på Kvåle funnet gårdsbosetning tilbake til 2000 f.Kr. med bygninger, gardfar, rydningsrøysen, åkerreiner, stakketufter og en offerstein. En gjennomgang av resultatene fra senneolitikum til førromersk jernalder vurderes som relevant for resultatene fra Tjora.

De første mulige tegnene på jordbruksaktivitet på Kvåle er fra mellomste del av yngre steinalder. Et avsviingslag er datert til 3000 f.Kr. og tolkes som avsviing for å tiltrekke ville dyr eller for å skaffe åpne beitearealer. De første sikre tegn på bosetning dukker først opp i senneolitikum. I perioden 2000–1500 f.Kr. har det vært kontinuerlig bosetning på Kvåle. Det ble undersøkt tre to-skipete langhus og ett tre-skipet langhus. Ingen av disse bygningene var samtidige, men har avløst hverandre. Det tre-skipete huset (datert 1780–1620 f.Kr.) er et av de eldste daterte tre-skipete bygningene i Rogaland og har en samtidig datering med de første tre-skipete bygningene på Jylland. Det ble ikke funnet tegn til at dyr har vært oppstallet i denne perioden. Lokaliseringen av husene ble tolket som en stasjonær gård, noe som igjen indikerer en kontinuitet i bruken og dyrkingen av området rundt. I husene fra denne perioden ble det funnet forkullet korn av hvete og naken bygg, og det ble funnet lite ugressfrø. Den eldste rydningsrøysen på Kvåle er datert etter den første rydningen av skog. Under de eldste røysene er det et sterkt innslag av eng- og slåtteplanter i tillegg til åkerindikatorer. På Kvåle er dette tolket i retning av

at landskapet må ha framstått som en mosaikk av åkre, gjengrodde åkre, avsvidde felt og skog. Fra denne perioden er det også funn ved en stor flyttblokk som for øvrig ligger på samme felt som den eldste daterte rydningsrøysen.

Etter kontinuerlig bosetning forsvinner alle spor rundt 1500 f.Kr. I perioden fram til 1100 f.Kr. er det kun datert ett anlegg, et ildsted datert til periode III. Bosetningen blir tolket som å ha blitt flyttet fra stedet. Fra denne 400-årsperioden er det dateringer av kull (fra avsviing) og korn som tyder på at området fremdeles har vært brukt til åker og beite.

Fra yngre bronsealder og første halvdel av førromersk jernalder er det få anleggsspor, men dette antas å skyldes moderne aktiviteter. Analyser av plantemateriale fra perioden 1100–300 f.Kr. viser nå noen klare tendenser. Pollenanalyser, fra rydningsrøysen, antyder at skogen nå er borte. Der er et sterkt innslag av eng- og slåtteplanter, men åkerindikatorer (naken bygg) er også til stede. Fra slutten av eldre bronsealder og inn i yngre bronsealder kan en se en større dominans av beite- og slåtteplanter, noe som tolkes som at husdyrene har fått en mer dominant rolle i jordbruket. Fra førromersk jernalder finner man også de første indikatorene på at lin har vært dyrket. Det var ikke mulig å påvise huskonstruksjoner fra førromersk jernalder på Kvåle, men dateringer av agnekledd bygg, samt keramikkfunn styrker antagelsen om at det har vært bosetning i perioden. Pollenanalyser av torvlag, datert til ca. 300 f.Kr., viser til beite og/eller slått, svake spor etter dyrking og et sterkt innslag av lynchearter (Soltvedt *et al.* 2007:195-204).

Hustuftene gjennom tid – et forsøk på å spore tunkontinuitet på Tjora

Det ble på Tjora funnet 18 hustufter, hvorav ni er to-skipete, en som er en tidlig hybrid form og åtte tre-skipete. Dette er hittil den største samlingen to-skipete bygninger som er undersøkt i Norge. Det ble foretatt få dateringer per hus, noe som gjør det vanskelig å få oversikt over hvilke hus som kan ha vært samtidige og hvilke som må ha avløst hverandre. I Danmark, i den eldste og midtre delen av bronsealderen (1800–1200 f.Kr.), kjennetegnes bosetningen av at det er flere små bygninger i tillegg til langhusene. Disse bygningene kan være lagerbygninger eller rene fjøsbygninger (i de tilfellene hvor det ikke kan spores båsinnndeling i langhusene) (Rasmussen 1999). Slike små bygninger er ikke påvist på Tjora, men da det er et stort antall stolpehull som ikke er knyttet til hustufter, er det stor sannsynlighet for at det var slike bygninger også her. Med et så stort og til dels uoversiktlig antall strukturer, som det var på Tjora, vil det alltid knytte seg en viss grad av usikkerhet til tolkningen av hustuftenes grunnplan. Kombinert med få daterte prøver har det ikke vært mulig å si noe om ulike bruksfaser i husene. Det er likevel gjort et forsøk på å lage en kronologisk oversikt over husene på Tjora (Tabell 6, Fig. 108 og 109).

I perioden 2000–1900 f.Kr. ser det ut til kun å ha vært ett langhus på tunet. Hus 13 er det eldste huset, og dette blir avløst av hus 15. I de påfølgende 400 år ser det ut til at det har vært flere samtidige langhus og andre bygninger på tunet. Man får et stort langhus omgitt av flere mindre langhus. Tunet ser ut til å være oppløst ved slutten av eldre bronsealder (hus 4), og fra denne tiden ser det ut til at det kun står ett langhus av

Tabell 6. Id 114908. Tabell med kronologisk oversikt over hustuftene på Tjora fra eldst til yngst, samt hustuftenes størrelse. Utarbeidet av H. Fyllingen.

Hus	Type	Periode	Datering	Lengde i meter	Bredde i meter
13	To-skipet	SN	2030–1940 og 1930–1870 f.Kr.	20,8	5,3
15	To-skipet	SN/EBA	1915–1800 og 1895–1770 f.Kr.	14,6	4,8
6	To-skipet	SN/EBA(?)	Ikke datert	11*	4,3
12	To-skipet	EBA, periode I	1885–1770 og 1870–1740 f.Kr.	10,2	4,3–4,7
9	To-skipet	EBA, periode I	1875–1740 og 1675–1525 f.Kr.	22,3	6
10	To-/tre-skipet	EBA, periode I	1685–1615 f.Kr.	15	5,5
11	To-skipet	EBA, periode I	1680–1530 og 1625–1520 f.Kr.	22,7	6,3
7	To-skipet	EBA, periode I	1780–1720 og 1670–1525 f.Kr.	11,8	5,5
4	Tre-skipet	EBA, periode I + III	1265–1125 og 1615–1520 f.Kr.	20,6	6,2
17	To-skipet	EBA periode I	1620–1520 f.Kr. og 160–130 f.Kr.	16*	6,5
16	To-skipet	EBA(?)	Ikke datert	12*	5,8
14	Tre-skipet	BA(?)	Ikke datert	12*	5*
8	Tre-skipet	YBA, periode V	895–815 f.Kr.	13–14*	6-7
18	Tre-skipet	YBA(?)	Ikke datert	16*	6,3
3	Tre-skipet	YBA/FRJA (?)	Ikke datert	17*	6,8
2	Tre-skipet	FRJA, 1.del	335–175 og 385–225 f.Kr.	15	6
5	Tre-skipet	FRJA/ERT	40 f.Kr.–55 e.Kr. og 75–135 e.Kr.	14,5*	4,5*

SN = senneolitikum. EBA = eldre bronsealder. YBA = yngre bronsealder. FRJA = førromersk jernalder. ERT = eldre romertid. * = ikke fullstendig/antatt minste størrelse. (?) = antatt periode.

gangen på gården.

Hus 13 er den eldste tuften, trolig avløst av husene 12 og 15. Husene 12 og 15 ser ut til å ha vært samtidige. Dateringen på hus 9 er overlappende, men beliggenheten tilsier at hus 9 ikke kan ha vært samtidig med hus 15, så hus 15 er det eldste av de to. Husene 9 og 11 overlapper hverandre med bare en liten forskyvning av vinkel, og av de to er hus 9 det eldste. Hus 7 kan ha vært samtidig med både hus 9 og hus 11. Hus 10 kan ha vært samtidig med både 9, 11 og 7. Hus 10 er en byggeteknisk overgangsform mellom en to- og en tre-skipet konstruksjon, og det er mulig at denne bygningen har hatt en lagerfunksjon framfor bolighus. Hus 17 er det yngste av de to-skipete husene. Det er i denne fasen (2000–1500 f.Kr.) flere samtidige hus med overlappende dateringer. I figurene under (Fig. 110–112) er det presentert noen mulige tolkingsmodeller for hvilke hus som kan ha vært samtidige.

Rundt 1500 f.Kr. skjer en endring, og det kan nå virke som om det kun er snakk om en

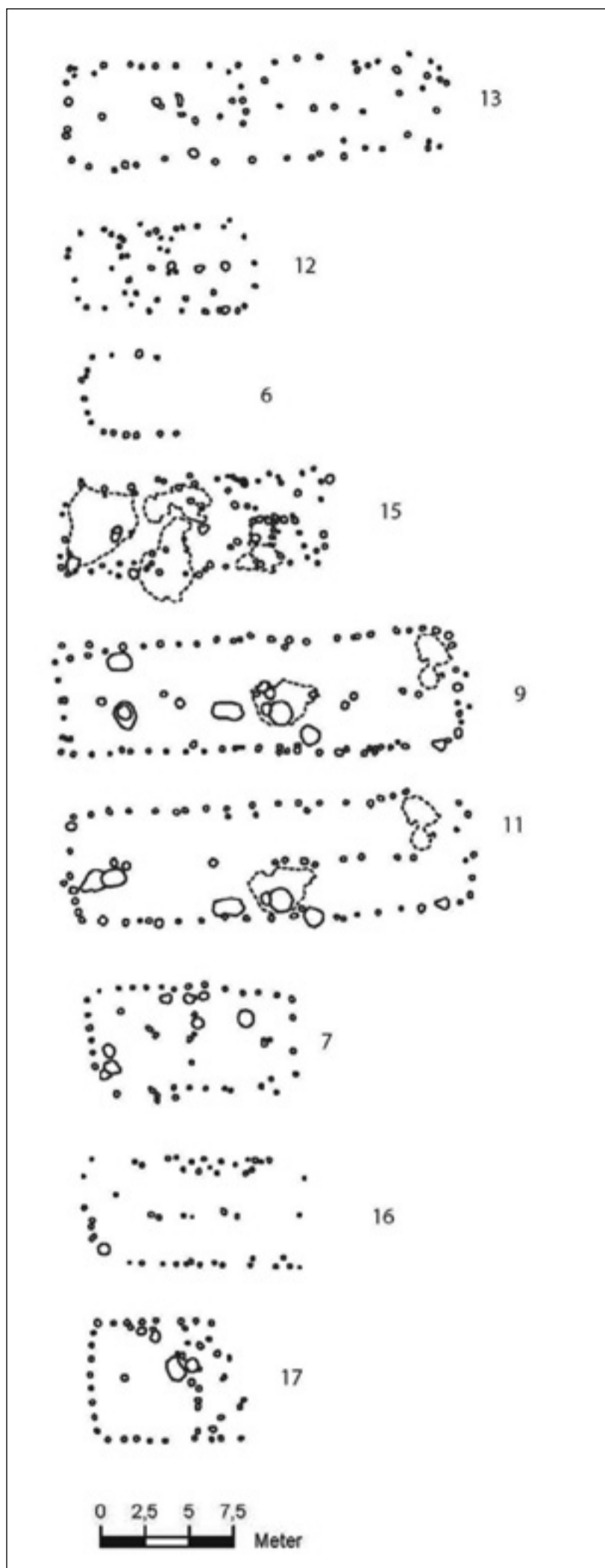

Fig. 108. Lokalitet 3. Illustrasjon av de to-skipete husene fra Tjora satt opp i kronologisk rekkefølge fra eldst i toppen til yngst i bunn. Illustrasjon: H. Fyllingen.

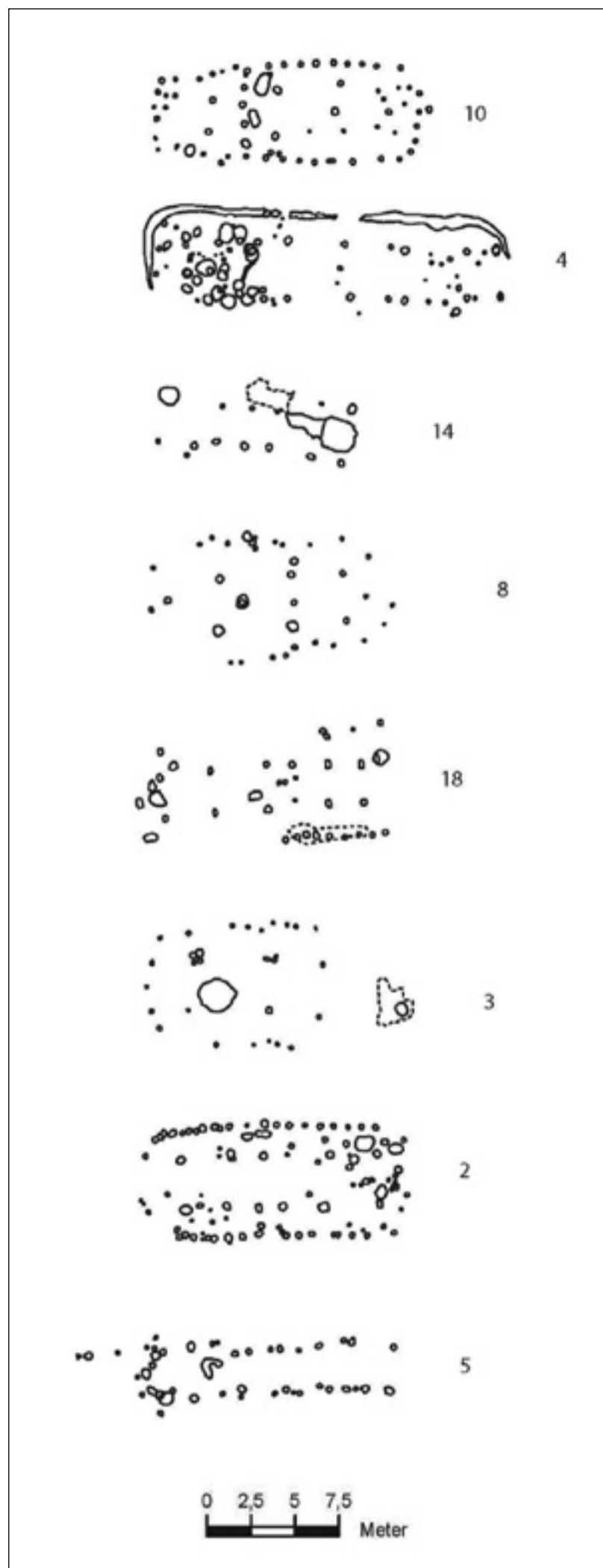

Fig. 109. Lokalitet 3. Illustrasjon av de tre-skipete husene fra Tjora satt opp kronologisk fra eldst på toppen til yngst i bunn. Illustrasjon: H. Fyllingen.

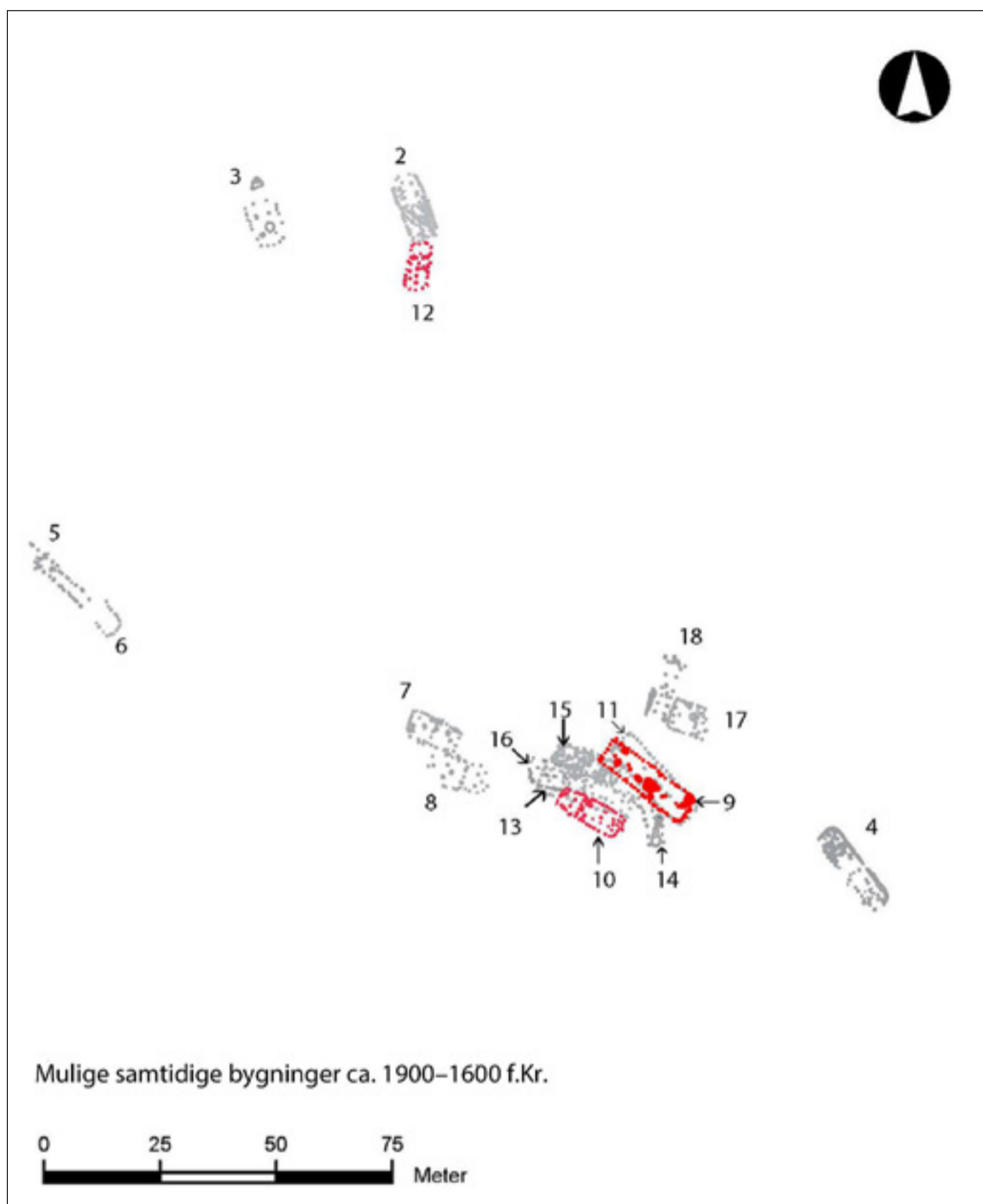

Fig. 110. Lokalitet 3. Forslag til mulige samtidige bygninger (i rødt) i perioden 1900–1600 f.Kr. Illustrasjon: H. Fyllingen.

eller to mindre gårdsbygninger som forflytter seg rundt innenfor et avgrenset areal. Hus 4 tar da over for husene 7, 9, 11 og 10. Hus 4 avløses av hus 8 som igjen avløses av hus 2 og så hus 5. Som det kan sees i Fig. 121, er det et opphold i dateringene fra 1500–1300 f.Kr. Husene 3, 6, 14, 16 og 18 er ikke ¹⁴C-datert, men basert på byggeteknikk og funn er det mulig at husene 3, 14 og 18 kan plasseres i denne perioden. Husene 6 og 16 antas å være eldre.

Størrelsen på husene har variert gjennom de 2000 årene med gårdsbebyggelse. Majoriteten av husene var i bruk i senneolitikum og i eldre bronsealder, periode I. Husene 9, 11 og 13 er til dels svært store, med husene 9 og 11 som de største med en lengde opp mot 23 meter. Tunkontinuiteten og variasjonen i bygningsstørrelsen på Tjora

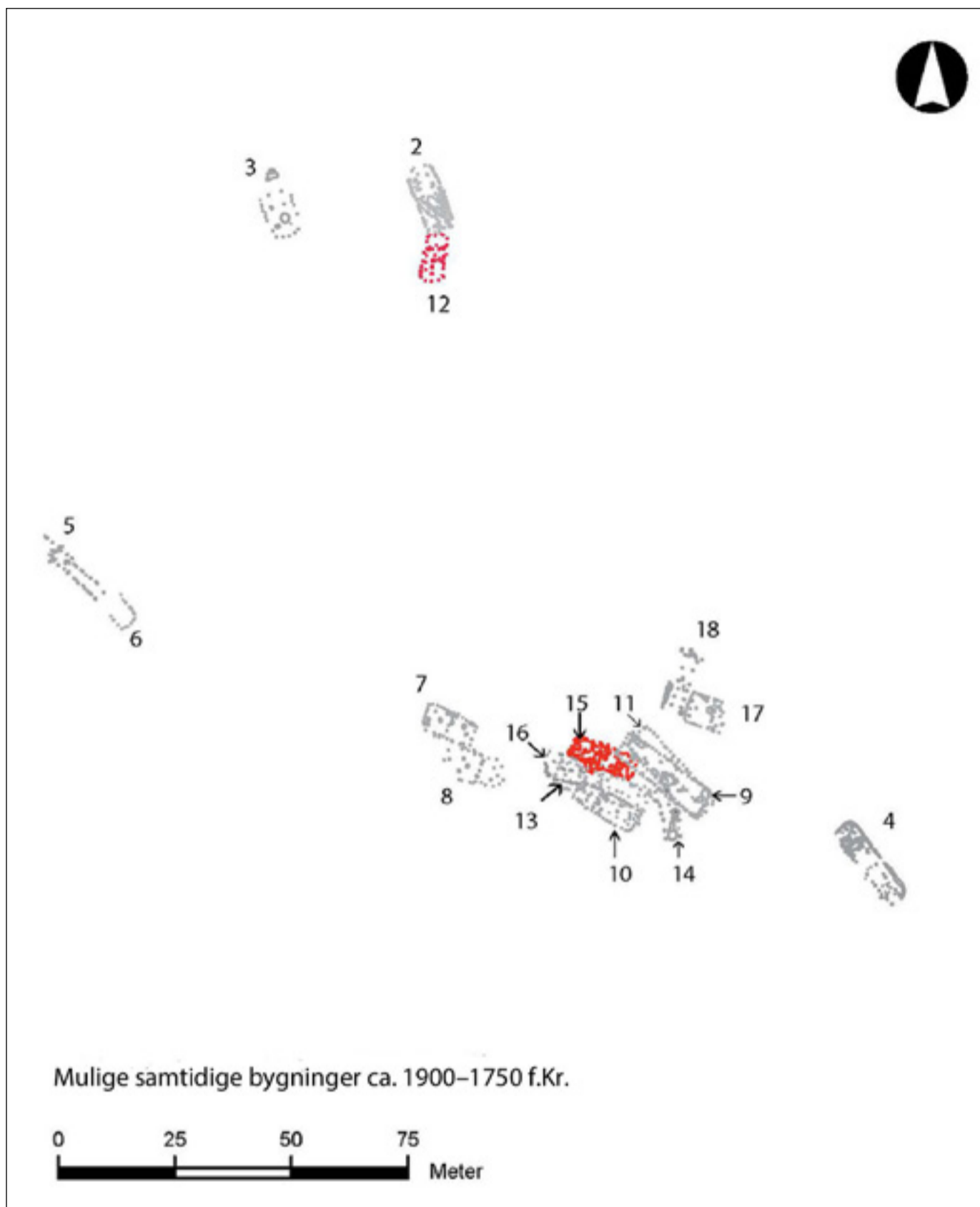

Fig. 111. Lokaltet 3. Forslag til samtidige bygninger (i rødt) i perioden 1900-1750 f.Kr. Illustrasjon: H. Fyllingen.

ser ut til å følge samme modell som ved de større danske og svenske bosetningene. Både størrelsen på de eldste husene, og funnene gjort i tilknytning til disse, som leirkartypene, flateretusjerte gjenstander og skjeskraperne, er tegn på at bosetningen på Tjora trolig har vært en høystatusgård i perioden 2000-1500 f.Kr. I de påfølgende periodene skiller ikke bygningstypen seg nevneverdig fra det som er vanlig ellers.

Hva er det så som kan ha gjort Tjora til nettopp en storgård? Med så mange samtidige bygninger som vi har på Tjora, er det nærliggende å spekulere i om det her har eksistert en kjernebebyggelse med et klyngetun («core-settlement»). Eliten må ha vært avhengig av sin handelsvirksomhet for å holde flyten av importgjenstander gående. I senneolitikum har dette vært flint og rav fra Jylland, i eldre bronsealder fikk man også bronse og gull

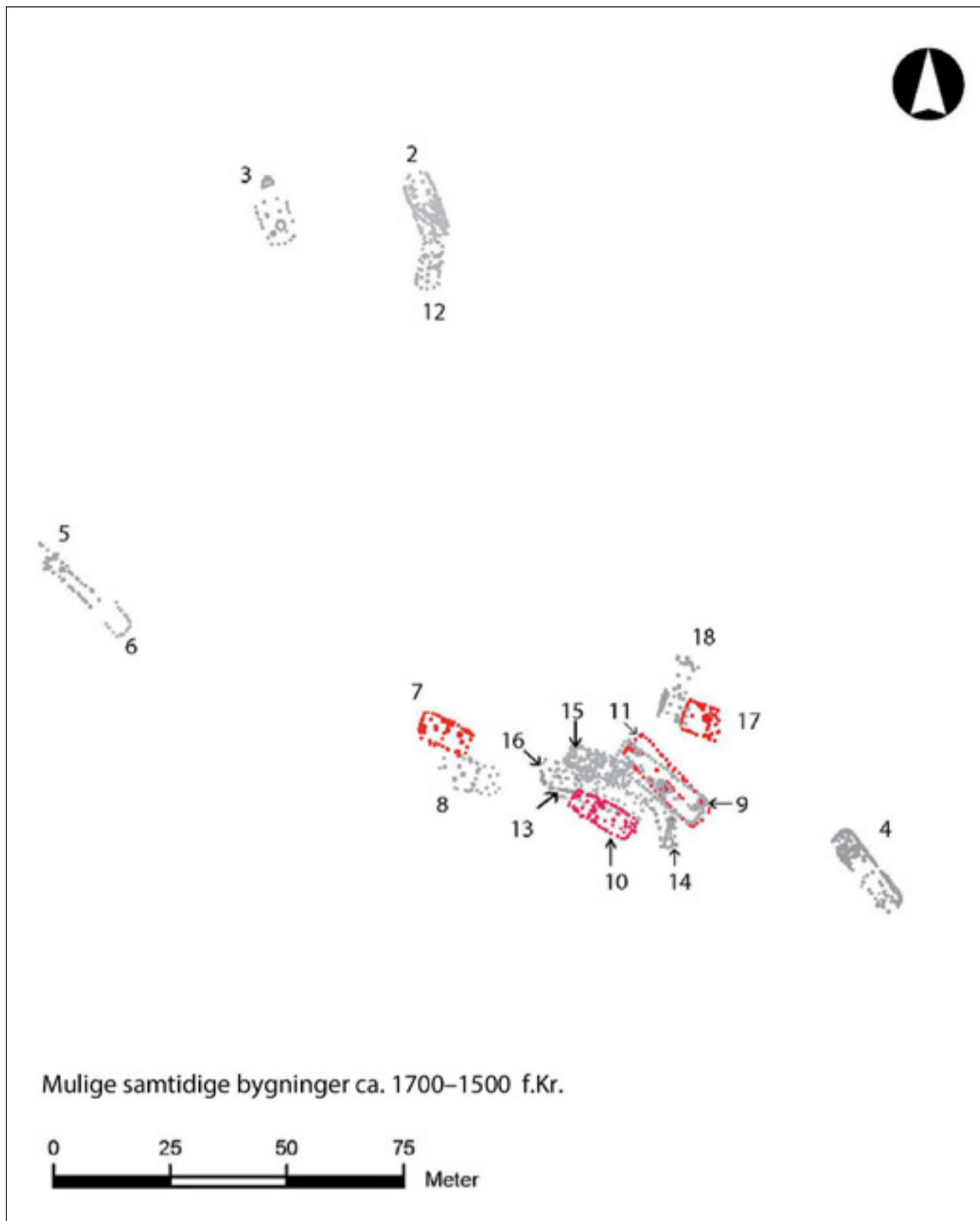

Fig. 112. Lokalitet 3. Forslag til mulige samtidige bygninger (i rødt) i perioden 1700–1500 f.Kr. Illustrasjon: H. Fyllingen.

herfra. Disse importgjenstandene ser ut til å dukke opp i rogalandsområdet omtrent samtidig som på Jylland. Tjoras beliggenhet i landskapet har vært viktig for utviklingen og etableringen av en stabil gårdstruktur. Jorden på Tjora er svært lettdrevet med områder som synes mindre steinblandet enn det man ser ellers på Jæren. I tillegg ligger gården ved Risavika, en av de få lett tilgjengelige og beskyttete havnene i området. Man må nesten 20 km lenger mot sør, til Orrevannet i Klepp kommune, for å finne en like lun havn. Området rundt Orrevannet er for øvrig svært rikt på funn fra senneolitikum og bronsealderen og har sannsynligvis vært et maktpolitisk senter i denne perioden.

Oppsummering

Det ble på gravfeltet på lokalitet 1 undersøkt ni røyser, tre urnegraver og en flatmarksgrav. Dateringene fra gravleggingene spenner seg over en periode fra 2300 f.Kr. til 900 e.Kr., og det var innslag av gjenstandsmateriale som viser til aktiviteter gjennom neolitikum og muligens tilbake til senmesolitikum. I de fleste røysene på gravfeltet er det flere dateringer, og det er i mange tilfeller ikke sammenfall mellom resultatet av ¹⁴C-prøvene og det arkeologiske materialet. Dette skyldes at gravfeltet var i bruk i 3000 år, og at det sannsynligvis også var bosetning på kollen før de første gravleggingene fant sted. Man kan anta at et slikt gravfelt har vært gjenstand for en rekke ulike ritualer. Det er sannsynligvis flere graver som ikke er funnet og flere som ble ødelagt ved byggingen av det moderne bolighuset. Det er derfor ikke mulig å danne seg et helhetlig bilde av bruken av området gjennom disse 3000 årene. Denne langvarige bruken forteller oss at høydedrag av denne typen må ha hatt en viktig funksjon og har trolig fungert som en samlende markør i landskapet. Det er registrert graver på korresponderende høydedrag i nærheten av Tjora, men det vites ikke om disse kan ha hatt en tilsvarende funksjon.

Det kan påvises en sammenheng mellom gravfeltet og bebyggelsen på lokalitet 3 i senneolitikum, bronsealder og førromersk jernalder. Fra senneolitikum og bronsealder er det fem sikre gravlegginger og fra førromersk jernalder seks sikre og minst tre ødelagte graver. Den store røyser på Orshaugen ble sannsynligvis bygget i eldre bronsealder, selv om gravene er datert til senneolitikum og yngre bronsealder, og har fungert som et fokuspunkt for etableringen av et urnegravfelt. Dette urnegravfeltet kan ha vært benyttet av flere gårder, og som tidligere nevnt utgjør gravene fra førromersk jernalder bortimot 1/3 av det totale antallet. Noen av disse urnegravene kan ha hatt en lav markering, og det ser ikke ut til at man tok hensyn til disse gravene i senere perioder. I romersk jernalder begynner man igjen å bygge markerte gravminner på Orshaugen, og man bygger også den svært spesielle røys 4. Det er fire røyser som kan knyttes til perioden romersk jernalder og folkevandringstid (0–550 e.Kr.) og tre av disse inneholder mer enn én gravlegging. Fra de neste 200 år er det ingen funn eller dateringer fra Tjora. Fra vikingtidens første halvdel (800–900-tallet) er det to graver på Orshaugen, en kammergrav og en båtgrav. I tillegg er gravene S12464 og S12465 (felt 3) også fra yngre jernalder, muligens vikingtid.

Gravfeltet viser til en utvikling i gravskikk gjennom en periode på 3000 år, fra en kremasjonsgrav fra senneolitikum til uanselige urnegraver i førromersk jernalder og til båtgraver i vikingtid. Med et mulig unntak i den fine utformingen av røys 4 er det ingen av gravene på Tjora som skiller seg ut fra hva som er vanlig å finne i de ulike periodene, og ingen av gravene kan karakteriseres som å være spesielt rike. Denne «alminneligheten» må sies å være av forskningsmessig stor verdi, idet gravfeltet trolig er representativt for hva som har vært gjengs praksis i de ulike periodene.

Den lange brukstiden av gravfeltet viser til en sosial organisasjon med et uttrykt behov for å manifestere egen identitet i relasjon til omverdenen. Det er umulig å vite, eller bevise, om gravfeltet tilhørte en og samme ætt. Det har vært hevdet at muntlig tradisjon, i samfunn uten skriftlige kilder, kan holdes i hevd forholdsvis uforandret i 300

år, i henhold en kollektiv bevissthetstilstand. Det er derfor svært sannsynlig at man i alle fall igjennom jernalderen har hatt et bevisst forhold til hvem som hadde tilhørighet til gravfeltet. Ikke minst er de mange sekundærgravene i etablerte røyser tegn på mulig «forfedrekultus» og ætte-tilhørighet.

Det ser snarere ut til å være et større periodisk sammenfall mellom flyttblokken på lokalitet 2, bosetningssporene på lokalitet 3 og gravfeltet. Rundt flyttblokken ble det funnet et særdeles stort antall leirkarskår fra bronsealder og førromersk jernalder, samt en del mulige neolittiske funn. Denne funnkonsentrasjonen tolkes som bevisst deponerte leirkar, det vil med andre ord si offerfunn. Det ble sannsynligvis ofret både mat og drikke, og slike ofringer kan ha vært gjort både i forbindelse med begravelseritualer og ritualer i tilknytning til jordbruk slik som såing, høsting etc. Flyttblokken kan ha vært et samlingspunkt for bosetningen på lokalitet 3 og senere for menneskene som gravla sine døde på høydedraget (lokalitet 1). Dersom avstanden mellom gårdsanleggene på lokalitet 3 og flyttblokken er indikativ for avstanden mellom bosetning og offersted, burde gårdene i eldre jernalder ligge i umiddelbar nærhet, trolig litt lenger mot sør-sørøst.

Gårdsbosetningen på lokalitet 3 er den hittil største samlingen to-skipete bygninger som er funnet i Norge og har derfor stor forskningsverdi. Tjora er det første feltet hvor det er funnet flere to-skipete langhus som kan ha vært samtidige. Hustuftene på Tjora er, etter norsk målestokk, gjennomsnittlig større enn normen, men likevel noe mindre enn tilsvarende bygninger i Danmark og Sverige. Likevel er hustypene, utviklingen i byggestil, og dateringene helt lik gårdsbosetninger i Danmark og Sverige fra samme periode. Det ble også gjort samme type funn, avslag, flateretusjerte gjenstander og keramikk, i husene fra Tjora som blir funnet i Danmark og Sverige. Storgården har vært en sentral plass i lokale høvdingedømmer, og langhusene og gårdens størrelse og kompleksitet kan derfor sies å gjenspeile maktstrukturen i et område. Det er foreslått at avstanden mellom slike gårder kan gjøre det mulig å si noe om samfunnsstrukturen i en region (Artursson 2009:94). Når det gjelder Tjora kan vi bare spekulere. Det er ingen tilsvarende gårder i nærheten som kan bekrefte eller avkrefte denne teorien. Basert på antallet samtidige bygninger, funnene og kompleksiteten på Tjora, er det nærliggende å tro at dette har vært et maktsenter. Dette inntrykket forsterkes i bronsealderen ved byggingen av den store røyser på Orshaugen, samt gravrøysene på høydedragene rundt. Gårder av typen vi kan se på Tjora har vært en samlingsplass for eliten i samfunnet; et sted hvor man drev handel og vedlikeholdt politiske allianser. Basert på gravfunnene kan en anta at det har vært betydningsfulle gårder på Tjora også i jernalderen, men vi har ennå ikke funnet spor etter disse.

Det kan spores kontinuerlig bosetning på Tjora i perioden 2000–1500 f.Kr. Fra denne perioden er det trolig 11 bygninger (ikke alle er datert, men er vurdert ut fra bygningstypen). Deretter er det et opphold i bosetningssporene fram til ca. 1200 f.Kr. Dette oppholdet er ikke synlig i dateringene fra dyrkningsprofilene. Fra perioden 1200–800 f.Kr. er det igjen påvist hus, men bosetningen ser nå ut til å ha løst seg opp og fra disse 400 årene er det kun to bygninger. Fra 800–350 f.Kr. er det et nytt opphold. Fra førromersk jernalder til begynnelsen av eldre romertid er det igjen to bygninger. Det ser ut til å være korrelasjon mellom dateringene av dyrkningsprofilene og bygningene

på feltet. Dateringen fra disse profilene ser ut til å dekke perioden 2000–200 f.Kr. Det er derfor stor sannsynlighet for at bosetningen i periodene 1500–1200 og 800–350 f.Kr. er flyttet ut av det undersøkte arealet, men at åkrene er på samme stedet. Det er likevel en klar tendens i bosetningsmønsteret, i likhet med det som er dokumentert på Kvåle, hvor man går fra plasskontinuitet (klyngetun) til områdekontinuitet (enkeltgård). Det er mulig denne utviklingen kan sees i lys av de botaniske analysene som viser til en endring i bruk av landskapet der man fra yngre bronsealder synes å intensivere husdyrholdet. Denne endringen er kompleks og kan være knyttet både til klimatiske og sosio-økonomiske forhold.

Litteraturliste

- Amundsen, J.E. 2009a. *Fosfatbestemmelse av jordprøver fra Tjora, gnr. 5, 17, 19, Sola kommune*. Oppdragsrapport B 13, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Amundsen, J.E. 2009b. *Fosfatbestemmelse av jordprøver fra Tjora, gnr. 5, 17, 19, Sola kommune, Utgravningen 2009*. Oppdragsrapport B 30, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Artursson, M. 2009. *Bebyggelse och samhällsstruktur. Södra och mellersta Skandinavien under senneolitikum och bronsålder 2300–500 f.Kr.* GOTARC Series B, Gothenburg Archaeological Theses, No 52, Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar, Skrifter nr. 73.
- Bech, J.-H. & Olsen H.A.-L. 2012/In press. Early Bronze Age houses from Thy, Northwest Denmark. *Studien zur nordeuropäischen Bronzezeit, Band 1*, 9–32.
- Bell, T.G. 2009. *Arkeologisk utgravning av gravhaug på lokalitet Hålandsmarka, gnr. 4 bnr. 1, Time k.* Oppdragsrapport B 10, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Bell, T.G. 2012. *Arkeologisk utgravning av lokalitet Alvasteinen på Myklebust, gnr. 3, bnr. 1134, Sola kommune*. Oppdragsrapport B 12, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Berge, J. 2007. *Undersøking av hustomter frå slutten av yngre steinalder og eldre bronsealder. Kleppe, gnr. 1, bnr. 22, «Kleppestemmen», Klepp kommune*. Oppdragsrapport B 5, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Bertheussen, M. 2008. *Arkeologisk utgravning på Søra Bråde 2. Revheim, gnr. 39, bnr. 18, 26–1,27, Stavanger kommune*. Oppdragsrapport 17, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Bjørndal, E. 2009. *Arkeologisk utgravning av toskipa langhus frå overgangen yngre steinalder–eldre bronsealder og graver frå vikingtid og yngre jernalder på Frøyland, gnr. 28/ bnr. 1 m.fl., Time kommune*. Oppdragsrapport B 4, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Bjørndal, E. 2012/under utarbeidelse. *Arkeologisk undersøking av busetnadsspor frå bronsealder og jernalder og graver frå yngre jernalder ved Kvernevikveien/FV 409 på Nedre Tasta, gnr. 29/ bnr. 42 m.fl., Stavanger k.* Oppdragsrapport B 1, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Björhem, N. & Säfvestad, U. 1989. *Fosie IV. Byggnadstradition och bosättningsmönster under senneolitikum*. Malmöfynd 5, Malmö Museer.
- Björhem, N. & Säfvestad, U. 1993. *Fosie IV. Bebyggelsen under brons- och järnålder*. Malmöfynd 6, Malmö Museer.
- Bjørlo, A. 2011a. *Arkeologisk utgravning av bosetningsspor fra eldre jernalder og graver fra yngre jernalder på Skadberg, gnr. 32, bnr. 1 og 2, Sola k. Rogaland*. Oppdragsrapport B 2011/11, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Bjørlo, A. 2011b. *Arkeologisk og naturvitenskapelig undersøkelse av to-skipet langhus fra eldre bronsealder og branngrav fra eldre jernalder på Kvia, gnr. 19, bnr. 31, Motland, gnr. 20, bnr. 3, Hå kommune, Rogaland*. Oppdragsrapport B 28, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Boas, N.A. 1991. Late Neolithic and Bronze Age Settlements at Hemmed Church and Hemmed Plantation, East Jutland, *Journal of Danish Archaeology, Vol. 10*, 119–136. Odense University Press.
- Callmer, J. 1977. *Trade beads and bead trade in Scandinavia ca. 800–1000*. Acta archaeologica Lundensia, Series in 4:0, bind II, Lund.
- Carlie, A. 2004. *Forntida byggnadskult. Tradition och regionalitet i södra Skandinavien, Arkeologiska undersökningar, Skrifter No 50*, Riksantikvarieämbetet, Sverige.
- Denham, S. 2008. *Analysis of excavated bone recovered from Tjora, Sola kommune 2008*. Rapport, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Denham, S. 2010. Brennende spørsmål – osteologiske bevis fra Tjora i Sola. *Frå haug ok heiðni 4*, 14–20.
- Ethelberg, P., Jørgensen, E., Meier, D. & Robinson, D. 2000. *Det Sønderjyske Landbrugs Historie. Sten- og bronzealder*. Haderslev museum & Historisk Samfund for Sønderjylland.
- Feldt, B. 2005. *Synliga och osynliga gränser. Förändringar i gravritualen under yngre bronsålder – förromersk järnålder i Södermanland*. Stockholm Studies in Archaeology 37, Sverige.

- Frydenberg, H. 2009. *Arkeologisk utgravning av gravrøyser på Hålandsmarka, gnr. 4, bnr. 1, Time k.* Oppdragsrapport B 08, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Fyllingen, H. 2012. *Arkeologisk utgravning på Jåsund, gnr. 1, bnr. 6, 10, 19/20 & 27, Sola kommune, Rogaland.* Oppdragsrapport 22, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Fyllingen, H. & Armstrong, N.J.O. 2012. *Arkeologisk utgravning på Tjora, gnr. 10, bnr. 5, 17 og 19. Sola kommune, Rogaland. Sesong 2009 – Id 114908.* Oppdragsrapport B 23B. Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Gjerpe, L.E. 2005. Gården Gulli og gravfeltet Id nr. 13144. I Gjerpe, L.E. (red.). *Gravfeltet på Gulli. E18-prosjektet Vestfold, Bind 1*, 11–18 VARIA 60, Kulturhistorisk museum, Fornminneseksjonen, Oslo.
- Gräslund, A.-S. 1980. *BIRKA IV. The Burial Customs. A study of the graves on Björkö, K.* Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Handeland, H. & Diinhoff, S. 2011/under utarbeidelse. *Arkeologiske undersøkingar på Jensajordet 2008, Skåla, gnr. 82/5, 183, 202, Kvinnherad k., Hordaland, B16510-16513, B165556.* Utgravningsrapport, Universitetet i Bergen, Bergen museum, Seksjon for ytre kulturminnevern.
- Hansen, T.E. 1991. Dejbergs døde. I Andersen, H., Kroglund, J. & Wingender, T.B. (red.). *Skalk. Nyt om gammelt, 1991, nr. 3*, 4–9. Aarhus.
- Hauken, Å.D. 2003. De profundis – nytt fra magasinrevisjonen, *Frá haug ok heiðni* 3, 29–31.
- Helliesen, T. 1901. Oldtidslevninger i Stavanger Amt. Med kart over Haaland pgd. (I) og I planche. *Stavanger museums Aarshefte for 1901.*
- Helliesen, T. 1902. Oldtidslevninger i Stavanger Amt. Med kart over Haaland pgd. *Stavanger museums Aarshefte for 1902.*
- Hemdorff, O. 1993. *Innberetning om de arkeologiske undersøkelser på Østabø, gnr. 43, bnr. 1, Talgje, Finnøy kommune.* Rapport, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Hemdorff, O. 2007. *Prosjektbeskrivelse. Sola k, gnr. 10. Regplan for Risavika sør – Orshaug.* Arkeologisk museum i Stavanger.
- Holst, E. 1997. Soma-gudenes drikk? *Frá haug ok heiðni* 1, 4–8.
- Holth, H. 1997. Jåttå och Røyneberg – förhistoriska boplatser längs nya huvudvattenledningen. *Frá haug ok heiðni* 4, 21–27.
- Høgestøl, M. 1995. *Arkeologiske undersøkelser i Rennesøy kommune, Rogaland, Sørvest-Norge. Arkeologiske og naturhistoriske undersøkelser i forbindelse med Rennesøy fastlandsforbindelse, bind II.* AmS-Varia 23, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Lambertsen, K. 1992. Fynske dødehuse. I Andersen, H., Kroglund, J. & Wingender, T.B. (red.). *Skalk. Nyt om gammelt nr. 3*, 18–21, Aarhus.
- Lang, V. 2003. From Centre to Periphery. Establishment and History of the Agricultural Settlement in the Vihasoo-Palmse Area (Virumaa, North Estonia). *Acta Archaeologica vol. 74*, 123–188. Denmark.
- Lienemann, J. 2010. *P-mapping in Tjora, house 4.* Oppdragsrapport: ABOLA, Arbeitsgruppe für Bodenkunde, Landschaftsökologie und angewandte Botanik GmbH, Oldenburg, Tyskland.
- Lillehammer, G. 1996. *Død og grav. Gravskikk på Kvasheimfeltet, Hå i Rogaland, SV Norge.* AmS-Skrifter 13, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Myhre, B. 1968. Tjorahelleren: et bidrag til Rogalands tidlige steinalder, *SMÅ 1967*, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Norsk Institutt for skog og landskap, 2014. Hjemmeside: <http://www.skogoglandskap.no>
- Olausson, M. 1999. Herding and stalling in Bronze Age Sweden. I Fabeck, C. & Ringtvedt, J. (eds). *Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4–7 1998*, 319–328. Jutland Archaeological Society.
- Petersen, J. 1928. *Vikingetidens smykker.* Stavanger museums skrifter, bind 2.
- Petersen, J. 1951. *Vikingetidens redskaper.* Skrifter utgitt av Det Norske videnskaps-akademi i Oslo, II. Hist.-Filos. klasse, No. 4, Oslo.
- Prøsch-Danielsen, L. 2006. *Sea-level studies along the coast of southwestern Norway. With emphasise on three short-lived Holocene marine events.* AmS-Skrifter 20, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Prøsch-Danielsen, L. & Simonsen, A. 2000. *The deforestation patterns and the establishment of the coastal heathland of southwestern Norway.* AmS-Skrifter 15, Arkeologisk museum i Stavanger.

- Rasmussen, M. 1999. Livestock without bones. The long-house as contributor to the interpretation of livestock management in the Southern Scandinavian Early Bronze Age. I Fabech, C. & Ringtvedt, J. (eds.). *Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4–7 1998*, 281–291. Jutland Archaeological Society.
- Rygh, O. 1885. *Norske Oldsager*. Cammermeyer, Norge.
- Rønne, O. 2003a. Torpum 9A og Torpum 16 – boplasser med spor fra Nøstvedtfasen, senneolitikum, bronsealder og eldre jernalder. I Glørstad, H. (red.). *Svinesundprosjektet. Bind 2. Utgravninger avsluttet i 2002*, 143–187. VARIA 55, Universitetets kulturhistoriske museer, Fornminneseksjonen, Oslo.
- Rønne, O. 2003b. Stensrød – boplass med spor fra Nøstvedtfasen, senneolitikum, bronsealder og eldre jernalder. I Glørstad, H. (red.). *Svinesundprosjektet. Bind 2. Utgravninger avsluttet i 2002*, 187–223. VARIA 55, Universitetets kulturhistoriske museer, Fornminneseksjonen, Oslo.
- Samdal, M. 2005. Båtgravene på Gulli. I Gjerpe, L.E. (red.). *Gravfeltet på Gulli. E18-prosjektet Vestfold, Bind 1*, 105–127. VARIA 60, Kulturhistorisk museum, Fornminneseksjonen, Oslo.
- Shetelig, H. 1912. *Vestlandske graver fra jernalderen*. Bergen museums skrifter. Ny række. Bd. II. No. 1, Bergen.
- Skjelsvik, E. 1953. Steinsetninger og steinlegninger i Norge. Et bidrag til deres datering og forståelse. Upublisert magistergradsavhandling i nordisk arkeologi, Universitetet i Oslo.
- Soltvedt, E.-C. 2005. Plantemakrofossiler i konstruksjonsspor. Kilde til økt kunnskap om forhistorisk tid. I Høgestøl, M., Selsing, L., Løken, T., Nærøy, A.J. & Prøsch-Danielsen, L. (red.). *Konstruksjonsspor og byggeskikk. Maskinell flateavdekking – metodikk, tolking og forvaltning*, 57–67. AmS-Varia 43, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Soltvedt, E.-C., Løken, T., Prøsch-Danielsen, L., Børsheim, R. & Oma, K. 2007. *Bøndene på Kvålehodlene. Boplass-, jordbruks- og landskapsutvikling gjennom 6000 år på Jæren, SV Norge*. AmS-Varia 47, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Soltvedt, E.-C. & Jensen, C.E. 2011. *Makrosubfossil- og pollenanalyser fra forhistoriske åkerlag, hustomter og graver på Tjora, gnr. 10, bnr. 5, 17 og 19, Sola kommune*. Oppdragsrapport B 24, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Stylegar, F.-A. 2005. *Kammergraver fra vikingtiden i Vestfold*. Fornvännen 100, Riksantikvarieämbetet, Sverige, 161–177.
- Sørensen, A.B. & Ethelberg, P. 2002. Dødehuse? Fra Østergård. I Pind, J. & Lund Hansen, U. (red.). *Drik – og du vil leve skønt. Festskrift til Ulla Lund Hansen på 60-årsdagen*, 217–226. Studies in Archaeology & History, Vol. 7, PNM Copenhagen.
- Thingnæs, S. 2009. *Arkeologisk utgravning av gravrøys og flateavdekking, Hålandsmarka, gnr. 4, bnr. 1, Time k*. Upublisert oppdragsrapport B 09, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Vibe-Müller, K. 1987. *Gravfeltene på Ula, Glemmen, Østfold. Keltisk jernalder, romertid og folkevandringstid*. VARIA 13, Universitetets oldsaksamling.
- Wangen, V. 2009. *Gravfeltet på Gunnarstorp i Sarpsborg, Østfold. Et monument over dødsriter og kultutøvelse i yngre bronsealder og eldste jernalder*. Norske Oldfunn XXVII, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.
- Zinsli, C. 2009. *Undersøkelse av boplass med toskipet langhus fra slutten av yngre steinalder/begynnelsen av bronsealderen på Hellvik, gnr. 60, bnr. 13 m.fl., Egersund k*. Upublisert oppdragsrapport B 2009/3, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

